
alternatif politika

Cilt 16, Sayı 2, Haziran 2024

MAKALELER

**New Conflicts, New Orientalists: How Military Theorists Reproduced Orientalism in
Twenty-First Century**
Hasan Deniz PEKŞEN

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi Üzerinden 9 Mart 1971 Cuntasını Okumak
Rasim Özgür DÖNMEZ & Hasan Mesut ÖNDER

Selametten Özgürleşmeye: Latin Amerika Kurtuluş Teolojisi
Funda ÇOBAN

**Ajitasyon ve Siyasal Öznelliğin İnşası: Adorno'nun Faşizm Analizi Bağlamında Ümit
Özdağ'ın Konuşmaları**
Buğrahan DEMİRCİ

**Siyasal Reklamların Göstergibilimsel Analizi: XIV. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde
Kullanılan "Aşkının Çalışan Yorulmaz" ve "Haydi Türkiye!" Reklam Filmleri Örneği**
Esra TÜYLÜOĞLU

*alternatif
politika*

Cilt 16, Sayı 2, Haziran 2024

*alternative
politics*

Volume 16, Issue 2, June 2024

alternatif politika

E-ISSN: 1309-0593

YAYINCI/SAHİBİ:
Rasim Özgür DÖNMEZ

EDİTÖRLER

Baş Editör:
Rasim Özgür DÖNMEZ

Alan Editörleri:
Kasım TİMUR
Tuğçe KELLEÇİ
Burcu ALBAYRAK DÖNMEZ

YAYIN KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Edward L. Zammit (Malta Univ.)
Prof. Dr. Esra Hatipoğlu (Nişantaşı Üniv.)
Prof. Dr. Filiz Başkan (İzmir Ekonomi Üniv.)
Prof. Dr. Hamit Coşkun (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof. Dr. Kamer Kasım (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof. Dr. Pınar Enneli (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Prof. Dr. Sema Buz (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Şule Toktaş (Kadir Has Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel Ayhan (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Doç. Dr. Efe Baştürk (Recep Tayyip Erdoğan Üniv.)
Doç. Dr. Eugenia Kermeli-Ünal (Hacettepe Üniv.)
Doç. Dr. Fatih Konur (Abant İzzet Baysal Üniv.)
Doç. Dr. İpek Eren (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Doç. Dr. Marie Vogel (École Normale Supérieure de Lyon)
Doç. Dr. Nilay Ulusoy Onbayrak (Bahçeşehir Üniv.)
Doç. Dr. Şener Aktürk (Koç Üniv.)
Dr. Öğr. Üyesi Defne Karaosmanoğlu (Kadir Has Üniv.)
Dr. Ebru Sargıcı (Ankara, Türkiye)

DANIŞMA KURULU (Alfabetik Sıraya Göre)

Prof. Dr. Aylin Özman (TED Üniv.)
Prof. Dr. Bogdan Szajkowski (The Maria Curie-Skłodowska Univ., Lublin)
Prof. Dr. Bruno S. Sergi (Messina Univ.)
Prof. Dr. Darko Marinkovic (Megatrend University of Applied Sciences)
Prof. Dr. Füsün Arsava (Atılım Üniv.)
Prof. Dr. Maria T. Grasso (The University of Sheffield)
Prof. Dr. Mithat Sancar (Ankara Üniv.)
Prof. Dr. Mutlu Binark (Hacettepe Üniv.)
Prof. Dr. Sibel Kalaycıoğlu (Orta Doğu Teknik Üniv.)
Prof. Dr. Tayyar Arı (Uludağ Üniv.)
Prof. Dr. Tim Niblock (University of Exeter)
Dr. Ruba Salih (University of Exeter)

alternatif politika

Alternatif Politika dergisi, bir grup akademisyen tarafından disiplinler arası çalışmalara ilişkin süreli yayınların azlığı nedeniyle doğan ihtiyacı karşılamak üzere oluşturulmuş, dört ayda bir yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir. Siyaset bilimini merkez alarak, kültürel çalışmalar, medya, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, sosyal psikoloji, ekonomi politik ve antropoloji gibi disiplinleri de kapsayan yayınlar yapmayı amaçlayan dergi, adı geçen alanların her boyutuyla ilgili kuramsal ve analitik çalışmaların yanı sıra, kitap incelemelerine de yer vermektedir.

Alternatif Politika dergisinin amacı, yayınladığı konularda hem bilimsel çalışmalar için akademik zemin hazırlamak hem de söz konusu görüşlerin paylaşılmasını sağlayarak yeni açılımlar yaratmaktır. Bu bağlamda, teorik çalışmalara olduğu kadar, alan çalışmalarına da yer vermek amacındadır.

Alternatif Politika'ya yazı göndermek isteyenler için e-posta adresi: alternatifpolitika@gmail.com

Alternatif Politika, şu veritabanları tarafından taranmaktadır:
Worldwide Political Science Abstracts, Scientific Publications Index, Scientific Resources Database, Recent Science Index, Scholarly Journals Index, Directory of Academic Resources, Elite Scientific Journals Archive, Current Index to Scholarly Journals, Digital Journals Database, Academic Papers Database, Contemporary Research Index, EBSCO (including Political Science Complete, The Belt and Road Initiative Reference Source, Central & Eastern European Academic Source), ProQuest (including Sociological Abstracts, Political Science Complete, Political Science Database, Politics Collection, Social Science Premium Collection, Social Science Database, Social Services Abstracts), Index Copernicus, Index Islamicus, DOAJ (Directory of Open Access Journals), Columbia International Affairs Online (CIAO), European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Central and Eastern European Online Library (CEEOL), ULAKBİM TR Dizin, SOBİAD (Sosyal Bilimler Atıf Dizini), ASOS Index, ACAR Index, İdeal Online, Gesis Sowiport – Portal für Sozialwissenschaften, ResearchBib (Academic Resource Index), Eurasian Scientific Journal Index (ESJI), Scientific World Index ve MIAR (Information Matrix for the Analysis of Journals)

alternatif politika

Cilt 16, Sayı 2, Haziran 2024

MAKALELER

New Conflicts, New Orientalists: How Military Theorists Reproduced Orientalism in Twenty-First Century, Hasan Deniz PEKŞEN, 205-227.

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi Üzerinden 9 Mart 1971 Cuntasını Okumak, Rasim Özgür DÖNMEZ & Hasan Mesut ÖNDER, 228-254.

Selametten Özgürleşmeye: Latin Amerika Kurtuluş Teolojisi, Funda ÇOBAN, 255-286.

Ajitasyon ve Siyasal Öznelliğin İnşası: Adorno'nun Faşizm Analizi Bağlamında Ümit Özdağ'ın Konuşmaları, Buğrahan DEMİRCİ, 287-326.

Siyasal Reklamların Göstergibilimsel Analizi: XIV. Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Kullanılan "Aşkınan Çalışan Yorulmaz" ve "Haydi Türkiye!" Reklam Filmleri Örneği, Esra TÜYLÜOĞLU, 327-360.

alternatif politika

Volume 16, Issue 2, June 2024

ARTICLES

New Conflicts, New Orientalists: How Military Theorists Reproduced Orientalism in Twenty-First Century, Hasan Deniz PEKŞEN, 205-227.

Reading the Junta of March 9th 1971 through the Theory of Resource Mobilisation, Rasim Özgür DÖNMEZ & Hasan Mesut ÖNDER, 228-254.

From Salvation to Liberation: Latin American Liberation Theology, Funda ÇOBAN, 255-286.

Agitation and the Construction of Political Subjectivity: Umit Ozdag's Speeches in the Context of Adorno's Analysis of Fascism, Buğrahan DEMİRCİ, 287-326.

Semiotic Analysis of Political Advertisements: The Example of "Aşkınan Çalışan Yorulmaz" and "Haydi Türkiye!" Advertisement Films Used in the XIV. Presidential Elections, Esra TÜYLÜOĞLU, 327-360.



**NEW CONFLICTS, NEW ORIENTALISTS: HOW
MILITARY THEORISTS REPRODUCED ORIENTALISM
IN TWENTY-FIRST CENTURY**

**YENİ ÇATIŞMALAR, YENİ ORYANTALİSTLER:
ASKERİ TEORİSYENLER YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILDA
ORYANTALİZMİ NASIL YENİDEN ÜRETTİLER?**

Hasan Deniz PEKŞEN*

ABSTRACT

Efforts to understand the twenty-first century conflicts have led to the appearance of many unconventional studies. While many analyze the new conflicts as the method of the “weak”, others analyzed twenty-first century conflicts as the method of specific “cultures.” In this study, it is argued that many military theorists, who use the cultural analysis of new conflicts, also reproduce new forms of orientalism. Based on this argument, the study questions whether the orientalist discourse used in these works maintains continuity with the classical orientalist discourse or creates a new one specific to the twenty-first century. To answer that, first, drawing on Edward Said's and Patrick Porter's works, classical orientalism is outlined. Then, to make the comparison, neo-orientalist theses regarding the continuity of colonialist and Euro-Centric perspectives are examined. Finally, selected texts and expressions from Counterinsurgency and Fourth Generation Warfare literatures are analyzed. As a result, it is

* Asst. Prof., Istanbul Okan Univ., Faculty of Business and Administrative Sciences, Department of International Relations, Istanbul, Turkey, hasan.peksen@okan.edu.tr, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4008-9970>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 08.02.2024
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 07.05.2024

concluded that these studies reproduce Orientalism and there is a continuity.

Keywords: Orientalism, Military Orientalism, Neo-Orientalism, 21st Century Wars, New Conflicts.

ÖZ

Yirmi birinci yüzyılın çatışmalarını anlama çabaları, birçok geleneksel olmayan çalışmanın ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir. Bu çalışmaların birçoğu yeni çatışmaları “zayıfların” yöntemi olarak analiz ederken, diğerleri yirmi birinci yüzyıl çatışmalarını belirli “kültürlerin” yöntemi olarak analiz etmiştir. Bu çalışmada, yeni çatışmaların kültürel analizini kullanan birçok askeri teorisyenin aynı zamanda oryantalist söylemi yeniden ürettiği savunulmaktadır. Bu savdan hareketle, bu çalışma, söz konusu çalışmalarda kullanılan oryantalist söylemin klasik oryantalist söylemle süreklilik mi içerdiğini, yoksa yirmi birinci yüzyıla özgü yeni bir söylem mi oluşturduğunu sorgulamaktadır. Bunu yanıtlamak için öncelikle, Edward Said'in ve Patrick Porter'in eserlerinden yararlanılarak klasik oryantalizmin öncülleri ortaya konulmuştur. Ardından, karşılaştırma yapabilmek için, sömürgeci ve Avrupa merkezci bakış açılarının sürekliliği perspektifinden neo-oryantalizm tezleri incelenmiştir. Son olarak, Ayaklanma Karşıtı Mücadele ve Dördüncü Nesil Savaş literatürlerinden seçilmiş metinler ve ifadeler analiz edilmiştir. Sonuç olarak, bu çalışmaların oryantalizmi yeniden ürettiği ve bir süreklilik olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Askeri Oryantalizm, Neo-Oryantalizm, 21. Yüzyıl Savaşları, Yeni Çatışmalar.

INTRODUCTION

When Tedd Brown, one of the US generals in the 2003 Iraq War, expressed the words ‘you have to understand the Arab mind. (...) The only thing they understand is force -force, pride and saving face’ about Iraqis, (Filkins, 2003) Patrick Porter criticized him by writing as ‘you do not have to be Edward Said to see the problem here.’ (Porter, 2013: 57). As Porter emphasized, it is clear that some expressions and approaches clearly reveal orientalist codes. In this study, by

supporting Porter's thesis, I also argue that many military theorists reproduce new (open and embedded) forms of orientalism while they analyze the security environment in the twenty-first century. And based on this argument, the study questions whether the orientalist discourse used in these works maintains continuity with the classical orientalist discourse or creates a new one specific to the twenty-first century.

The fact that asymmetric conflicts gradually increased their weight after the Second World War and became almost all of the conflicts in post-Cold War period, (Havard, Rustad, Urdal and Nygard, 2019) has led to evaluations that these new types of conflicts are not unique to the Cold War conjuncture. These evaluations were followed by efforts to understand the *new*, which shows continuity. Furthermore, the fact that the weak parties of the conflicts frequently achieve targeted political goals, in other words, 'the weak win' (Toft, 2001) increased the effect of the unconventional studies.

First inclination to understand the post-Cold War security environment was based on connecting new conflicts to the globalization process. The *New Wars* approach (Kaldor, 1999; Münkler, 2004) was the first to stand out in unconventional approaches which create a globalization linkage to new conflicts. The second inclination was based on connecting new conflicts to *cultures*. A group of approaches were alleging that there is a distinction between the 'West' and the 'East'. This distinction is identified with not only the organization and practicing the war, it is also identified with the cultures, which is alleged by being the fundamental determinant of social, political and organizational background. Among these, Fourth Generation Warfare (4GW), assesses that the last generation of warfare, which is based on 'Eastern war culture' is the main reason why the weak win. (Lind et al., 1989) In addition to 4GW thesis, counterinsurgency (COIN) studies, which have a long past on focusing on societies since the imperial periods, started to use general cultural formulations, rather than case-based social dynamics.

The current military orientalism literature provides a comprehensive framework on how orientalism integrated to military studies, especially in post-Cold War world. In this study, I support military orientalism thesis by enlarging it to two specific area, 4GW and COIN studies. Just as the other examples in military orientalism studies, also in the 4GW and COIN studies, both the language used when making the East-West distinction and the qualities attributed to the 'Eastern war' bear the traces of a cultural standardization and 'labelling' beside the technical warfare analysis. In this direction I question whether the orientalist discourse used in these works maintains continuity with the classical orientalist discourse or creates a new one specific to the twenty-first century.

The classical orientalism appeared in imperial age, where colonialism was one of the main characteristics of international relations, racism and Euro-Centric 'civilization' discourse were explicit. However, after the experience of Second World War and decolonization process, these concepts have left or became implicit. If there is a continuity between imperial period and twenty first century discourses, this can be an indicator to new studies based on the thesis that the colonial, Euro-Centric and racist perspectives are transformed, not dissolved in post-Second World War process.

To explore this question, a comparison will be made between the classical orientalist discourse and the discourses used in 21st-century non-conventional military studies. Secondary sources will be utilized in both cases, drawing from existing literature on orientalism and military orientalism. In addition, parallel discourses within the COIN and 4GW studies, which have not been adequately examined from an orientalist perspective, will be investigated to determine if such discourses exist and, if so, through which concepts they are constructed.

Edward Said's works will serve as the basis for delineating classical orientalist discourses. For the 21st-century discourses, military orientalism studies will be the foundation, with a focus on COIN and 4GW studies. Examining COIN studies is particularly important because the roots of this approach can be traced back to the imperial era, specifically in the approaches taken towards societies that revolted against Britain and were colonies at the time. Observing whether similar discourses produced during that imperial period are being similarly used by a different country (the USA) in contemporary contexts will be useful for assessment.

To bridge these two periods and strengthen the theoretical basis of the comparison, studies on neo-orientalism will be examined, which question the transformation of orientalism and its connection to existing post-colonial approaches. Within this framework, an inquiry into whether a racist, Euro-Centric, and neo-colonial approach persists in the production of orientalist discourse will be conducted to establish connections between the two periods.

In this respect, I structured the study as follows: First of all, I make an eclectic reading of orientalism and reveal the 'eastern definitions' that affect twenty-first century military orientalism. One of the most important characteristics of orientalism is that the 'West' defines itself through the 'image of the East', which it uses as an antithesis (Said, 2013 [1978]: 12). In this context, I categorize the eastern images that form the basis for military theorists. As emphasized above, Edward Said's works (for classic orientalism) and Patric Porter's works (for military orientalism) will be basis for this part.

In the following section, I evaluated the political environment in which culture based unconventional studies emerged and the effects of this environment. The post-Cold War political environment in which ‘neo-orientalism’ and ‘new barbarism’ theses have been born, also pointed as a period in which political sphere considered and linked with security issues many times. The attempt to link political agenda with security issues, in other words the ‘securitization’ attempts (Weaver, 1995) have observed in Bush Administration’s *War Against the Terror* campaign or Huntington’s *Clash of Civilizations* thesis. This background creates a starting point for new perspectives which expand military issues into cultural sphere.

In the following sections, I examine the orientalist production in 4GW and COIN studies texts. Through elected texts I reveal how the theorists integrate classical arguments of military orientalism into new studies. In order to do this, texts and statements from prominent 4GW theorists and from prominent COIN/military theorists have been examined.

I concluded that many military theorists build their perspectives with an orientalist background while they attempt to understand and explain new conflicts and they reproduce many classical arguments of orientalism in contemporary context. It is also an obvious conclusion that with this re-production process they also reflect the Euro-Centric and colonial perspectives and transport orientalist legacy into future periods and studies.

1. ORIENTALISM AND MILITARY ORIENTALISM: COMPONENTS OF DICHOTOMIC CONSTRUCTION OF THE “EAST” AND THE “WEST”

It can be accepted that the study of the East as a whole was first taken by the decision of the Council in 1312 (Southern, 1962: 72; cited in Said, 2013: 59). Through the Arabic, Greek, Hebraic and Assyrian chairs established within this council, an attempt was made to learn about Eastern cultures (Ibid, 60). East was at that time a geographical East perceived by continental Europe. Greek and Hebraic cultures, which are included in today's ‘West’, were then considered to be part of the ‘East’ (Ibid, 60). In addition, there was no integrity about what and where the West is. For example, in the mediaeval period ‘for Britain the other was France, Catholic Church or others’ (Porter, 2013: 25).

However, this started to change with the rise of European imperialism. Unlike the early colonization periods of the Iberian Peninsula, imperialism, which was based on establishing a permanent and dependent system, also started a process of *recognition and shaping* in parallel with its permanence. The fact that from 1815 to 1914 the area occupied by the European-ruled colonies increased from 35% to 85% of the world (Magdoff, 1974: 893) pointed to the beginning of the construction of a holistic East. In the Eastern construction, the quest to study the

commonalities of the colonial regions and create 'collective formulas' had begun to appear as a method. Islam, which Europeans know most closely, was a convenient area for applying first formulas:

(...) Therefore it remains, (...) an important subject of study, not only for abstract reasons connected with the history of law, civilization and religion, but also for practical purposes. The more intimate the relations of Europe with the Muslim East become, the more Muslim countries fall under European suzerainty, the more important it is for us Europeans to become acquainted (Hurgronje, 1899; cited in Bousquet and Schacht, 1957: 257; also cited in Said, 2013: 268).

These collective formulas, which were applied to different parts of the East, were an imperialist practice of spreading and domination. A 'superior West' and 'inferior East' dichotomy took place at the ground of the formula. Within the scope of this dichotomy, three of the elements that Said treats as the *four dogmas* directly form the basis of *Military Orientalism*, a derivative form of orientalism:

First dogma is the absolute and systematic difference between the West, which is rational, developed, humane, superior, and the Orient, which is aberrant, undeveloped, inferior (Said, 2013: 314-5). Third dogma is that the Orient is eternal, uniform, and incapable of defining itself (Said, 1985: 97). Therefore it is assumed that a highly generalized and systematic vocabulary for describing the Orient from a Western standpoint is inevitable and even scientifically objective. A fourth dogma is that the Orient is something either to be feared (...) or to be controlled (by pacification, research and development, outright occupation whenever possible) (Said, 2013: 314-315).

Although the process of defining the East is a tool for constructing a holistic West (Said, 1994: 336), the main premise has been 'as Said argues, is always and everywhere about Western superiority' (Barkawi and Stanski, 2012: 9). At this point, Porter states that the perception of the 'inferior East', which is the subject of military orientalism, consists of four components. These are listed as 'emotive, tribal, irrational and sensuous Orient and Orientals inclined to extremism and violence' (Porter, 2013: 25).

The reflection of the social components listed above appears in the classification of 'Eastern war.' According to this perspective, Eastern war based on 'evasion, delaying and indirectness' (Keegan, 1993: 387), is different from the Western war. When this argument is examined in a deeper sense, more open orientalist codes emerge. Since the West is 'settled, creative and productive', it finds new technologies and methods and therefore prefers face-to-face warfare. The East, on the other hand, is trying to make up for this lack of 'creativity and

productivity' with the Eastern War, which it has built on 'ambush, treachery and deceit'¹ (Keegan, 2001; cited by Gregory, 2012: 164-165).

Thierry Camous, who also describes Eastern war based on the sacrificial culture created by incompetence, also defends his approach with similar statements as other military orientalists. In this approach, the 'adequate West' prefers *face-to-face war*. This approach is demonstrated as the *duel culture* at the individual level. In the face of this, there is an emphasis that the East, which is described as 'poor and hopeless', is trying to cover up its inadequacy in face-to-face conflict with self-sacrifice:

The case of kamikaze is another very explanatory element in terms of concepts that confront the status of the individual in the East and West. Westerners cannot understand the meaning of the kamikaze method that terrifies them, because it derives from the notion of another individual status. Kamikaze attacks are rare in the West except for unusual situations. (...) Christian religion and Western morality condemn suicide. The western victim, in particular, does not pursue death, prefer death only from dishonesty and vengeance. On the other hand, in the Muslim East, giving his life for war is regarded as a choice rather than a horror. Moreover, suicide is, first and foremost, a weapon of hopelessness and weak person. The death volunteer is able to reach its purpose much more effectively and with far less opportunity. So voluntary death is a weapon of the mystical, hopeless, and poor East. For the West, the death volunteer is a living symbol of a culturally frightening weapon (Camous, 2011: 439).

Another component is the 'emotive and irrational East' conceptualization. This conceptualization proposes an 'Eastern persona' who motives in the light of cultural positioning rather than rationality. In this context cultural determinants like 'blood ties', 'religious conformity', 'ethnicity', 'courage in society' creates emotive motivations for Orientals because of their central position in social life. With this aspect, war in Eastern culture is a scattered reactions that can be made for 'emotional (hence, often irrational) choices', rather than an organization made to achieve rational political goals. This perspective can exemplify by evaluations on motivations of participation to war:

(...) the death in battle of a Pashtun guerrilla invokes an obligation of revenge among all his male relatives, making the killing of a Taliban guerrilla an act of insurgent multiplication, not subtraction (Johnson and Mason, 2007: 80; cited by Porter, 2013: 152).

¹ Derek Gregory was emphasizing that Keegan expresses his ideas in his article on the first armed Predator mission over Kabul and Kandahar. Considering that drone technology can be accepted as the opposite of face-to-face war, the controversy becomes more visible.

Another component surrounding this emotive-irrational Oriental is the 'tribal Oriental'. In the tribal Oriental component, images of 'passive and undecided Oriental', 'emotional-irrational (and therefore) self-sacrificing Oriental' and 'Oriental, who need a leader since the prophet' are intertwined. Johnson and Mason's evaluation on the Taliban exemplify this perspective as well. Their assessment claimed that the focus of the struggle against Taliban should be on their leader Mullah Omar, because the charisma and legitimacy created by the 'person wearing the cloak of the prophet' can't pass to someone else (Ibid, 151). Although it will be observed in the future how wrong it is,² it is a good example to reveal the codes. Said emphasizes that this is an orientalist tradition emphasized especially for Islamic societies. The basis of his emphasis is his quote from Grunebaum. Grunebaum states that 'Islam absolutely and in all cases refuses to see man as the judge or measure of things (...) and is content with psychological truth' (Von Grunebaum, 1964: 261). Said argues that as a result of this assumption, perception of a passive Oriental individual who acts in the direction of the tribe/leader has been reached (Said, 2013: 311).

The components explained above created a basis for future orientalist production processes. However, this re-production process was not constructed in a free environment. The appearance of neo-orientalism and new barbarism concepts provided a general framework for military theorists. Thus, this period should be examined first.

2. FROM CLASSICAL ORIENTALISM TO NEO-ORIENTALISM: OBSERVING THE TRANSFORMATION

The beginning of the post-Second World War period also contained the decolonization process. In addition to that, the Cold War period transformed the East-West distinction into an ideological one. In such an environment, classical orientalist perspectives and practices based on explicit racism and colonialism seemed to dissolve gradually. Two factors were influential in this: decolonization and the assumption of the global regulatory role by the United States, which lacked an imperial past. However, the continuity of Euro-centric logic, coupled with the tendency of the US to intervene to prevent a potential 'domino effect'³ of British and French colonial legacies during the Cold War, led to the inclusion of

² After the death of Mullah Omar, the Taliban leadership continued, increased its power, and eventually retake the Afghanistan government. During the twenty-year process, the leadership first passed to Akhtar Mansur, and after he was killed in a drone attack, the leadership passed to Hibetullah Akhundzade.

³ The approach, developed by President Eisenhower of the U.S., argues that following the revolution in China, the transition to communism by another country in Asia would spread to its neighboring countries, eventually leading to the spread of communism throughout Asia, and thus advocating for the intervention of the United States at the beginning of the process to prevent such outcomes.

colonial logic alongside Euro-centric logic. While striving to distance itself from the colonial legacy, this approach, which eclectically incorporates concepts ingrained in orientalist discourse such as ‘winning hearts and minds,’ (Hunt, 2010: 36) paved the way for the development of a more implicit form of neo-Orientalism rather than employing classical orientalism outright (Hunt, 2010: 35-66).

The neo-orientalist discourse in the US primarily manifested itself in the exoticization and stereotyping of Asia as a new production of traditional orientalism in cultural products (Klein, 2003). However, its breakthrough came with the U.S. intervention in the Vietnam War inherited from France and the subsequent era of ‘proxy wars.’⁴ Positioned as the ‘leader of the democratic world’, the U.S. positioned itself against ‘other totalitarian regimes seeking to impose singularity on the world after fascism.’⁵ Such positioning attributed inadequacy to societies experiencing struggles or challenges in the process of state-building after decolonization, implicitly reproducing the orientalist discourse that, like in the imperial era, explicitly attributed to them the role of ‘bearer of superior values and governance.’⁶ The discourse that attributed the role of leader of democracies to the United States against undemocratic regimes during the Cold War will be reproduced (as discussed below) with the “Clash of Civilizations” thesis in the post-Cold War era (Huntington, 1993: 22-49). This process of reproduction facilitates observing the continuity of classical orientalist discourse in the production of neo-orientalist discourse.

The factor that facilitated the development of the emerging new Orientalist discourse in Asia was the rediscovery of a cultural understanding of Islam through the crises in the Middle East. The balance between Cold War blocks established with ‘Détente period’ in the 1970s, brought about geopolitical issues, rather than ideological ones. Many of these new issues occurred in Middle East region and most of them perceived with their ‘Islam’ connection (Samiei, 2010: 1148). This trend continued with the end of the Cold-War. Especially, with the 9/11 Attacks

⁴ Proxy Wars refer to conflicts that occurred within the general framework of the Cold War, where the two leaders of the Cold War supported local forces instead of engaging in direct conflict, amidst the shadow of the possibility of a nuclear Third World War. These conflicts ranged from low-intensity confrontations to civil wars, and they were conducted through local proxies.

⁵ Huntington expressed this clearly in his work titled ‘The Erosion of American National Interests’: “From the start, Americans have constructed their creedal identity in contrast to an undesirable *other*. (...) Until the end of the nineteenth century, the United States defined itself in opposition to Europe. (...) The United States, in contrast, was the future: progressive, free, equal, republican. In the twentieth century, the United States (...) saw itself as the leader of European-American civilization against upstart challengers to that civilization, imperial and then Nazi Germany. (...) After World War II the United States defined itself as the leader of the democratic free world against the Soviet Union and world communism. (...) Given the domestic forces pushing toward heterogeneity, diversity, multiculturalism, and ethnic and racial division, however, the United States, perhaps more than most countries, may need an opposing other to maintain its unity” (Huntington, 1997: 25-29).

⁶ I would like to express my gratitude to the reviewer for her/his reminders and guidance.

and the appearance of Al-Qaida as a global terrorist organization, a ‘cultural East’ has re-discovered. Taking the publication year of Said’s *Orientalism* as a milestone, Samiei lists these issues since 1978 as below:

The Islamic Revolution in Iran, then the hostage crisis of US diplomats in Tehran; the unresolved Palestinian question and the use of Islam as the main force of resistance in the course of *Intifadas*; the victorious resistance of Arab-Afghan Mujahedin over the former superpower’s occupation; the Rushdie affair; an increasing Islamic resurgence world-wide; acts of terror in the name of Islam, particularly noticeable in 9/11 and subsequent terrorist operations in the West and the way the West responded them (Samiei, 2010: 1150-1151).

Today many other cases can be added to the list. Examples like African conflicts and civil wars in post-Cold War period, Lockerbie Bombing⁷, Charlie Hebdo shooting⁸, Jyllands-Posten cartoon controversy⁹, Syrian civil war, ISIS and migration waves, Libyan civil war and NATO intervention started to use as justifications for the allegations that ‘non-Western’ cultures are tended to use violence for projecting their political agenda. These orientalist argumentations swiftly followed by ‘new barbarism’ theses (Tuastad, 2003: 591-7). However, classical orientalist allegations could not be used easily because of the imperial legacy. Thus, a few political science studies played a crucial role to create a basis for ‘neo-orientalist’ perspective.

Firstly, as an *Early Bird*, Raphael Patai’s *The Arab Mind* opened the way for neo-orientalist arguments (Patai, 1973). This study, which ‘many considered the Bible of neocons’ (Spencer, 2013: 159), re-constructed classical orientalist theses, like Arabs are resistant to industrialization and democratization. Patai’s way to explain Arab’s resistance was based on cultural and mental configurations (Tuastad, 2003: 592). In the ‘The Islamic Component of The Arab Personality’ chapter (Patai, 1973: 152-165), he also argues ‘Islam connection’ to neo-Orientalist perspective. With the decline of Arab nationalism at the final decades of Cold War and rise of Islamic organizations globally, ‘cultural Islam’ would be on focus and was connected with *civilizations* perspective in post-Cold War period.

The greatest expansion of ‘cultural Islam’ perspective occurred after Samuel Huntington’s disputatious thesis, the *Clash of Civilizations* (Huntington, 1993).

⁷ The Lockerbie bombing occurred on December 21, 1988, when a bomb exploded on a passenger plane over Lockerbie, Scotland, killing 270 people.

⁸ The Charlie Hebdo shooting refers to the January 2015 terrorist attack on the offices of the French satirical newspaper Charlie Hebdo in Paris, carried out by Islamist extremists in response to the publication of cartoons depicting the Prophet Muhammad.

⁹ The Jyllands-Posten cartoon controversy involved the publication of cartoons depicting the Prophet Muhammad, sparking widespread protests from Muslim communities worldwide due to perceived disrespect towards Islam.

Defining the civilizations as the broadest cultural identity,¹⁰ he proposed nine civilizations. Starting with the effort to define US identity by identifying the other,¹¹ Huntington reaches to the point of 'The West versus The Rest' (Ibid, 39). With the 'Rest', Huntington refers to an Islamic-Confucian connection, which will transform into 'Islam' to a large extent, especially after the September 11 attacks. This environment has led to the appearance of the new barbarism perspective.

Huntington's the West versus the Rest approach crystalized with a new barbarism perspective, which proposes a dichotomy between the free *world* based on Western values and the *barbaric world* against it (Khalid, 2017: 120). Robert Kaplan played a crucial role in crystallization of the new barbarism thesis. He defines the contemporary conflicts as 'a struggle between civilization and primitivism, between the educated few and uneducated millions whose borders are not those of nation states but those of culture and tribe' (Kaplan, 2000: 26). This perspective echoed explicitly in neo-orientalists, like Daniel Pipes, who expresses that 'Muslim countries have the most terrorists and the fewest democracies in the world' (quoted in Tuastad, 2003: 594) and implicitly in former US President George W. Bush's statements, in which he identified the post-September 11 operations as *crusades* (The Wall Street Journal, 2001).

The Bush Administration's ambiguous and open-ended *War on Terror* concept embodied the new barbarism theories and shaped the framework for many military theories in a neo-orientalist ground. As a result of this process, many military theorists integrated orientalist perspective into their studies. To observe how they integrated the orientalist perspective; it is better to examine the selected texts and statements.

3. REINVENTING THE CULTURE IN MILITARY STUDIES: FOURTH GENERATION WARFARE

The Fourth Generation Warfare (4GW) approach was shaped in regular brainstorming by a group of mid-level military officers (Echevarria II, 2005: 5) and published as an article (Lind et al., 1989). After the effect of the original article, many other military theorists contributed to the approach. For example, Martin van Creveld extended his book on the history of strategy (Van Creveld, 2015), which he started with Sun Tzu, to William Lind and contributed to Lind's books

¹⁰ Huntington defines 'civilizations' as stated below: 'What do we mean when we talk of a civilization? A civilization is a cultural entity. Villages, regions, ethnic groups, nationalities, religious groups, all have distinct cultures at different levels of cultural heterogeneity. (...) A civilization thus the highest cultural grouping of people and the broadest level of cultural identity people have sort of that distinguishes humans from other species. (...) People have levels of identity (...) The civilization to which he belongs is the broadest level of identification with which he intensely identifies' (Huntington, 1993: 23-24).

¹¹ Please see footnote 5.

by writing extensive forewords (see Lind, 2014). Counterinsurgency writer David Kilcullen has also expanded his approach to include some of the highlights of the fourth generation warfare (Kilcullen, 2006). As being the first study focusing on 'Eastern culture' in post-Cold War conflicts, 4GW approach played a turning point role by the reproduction of orientalism.

4GW studies argued that the fourth generation of warfare represents a break from the former three generations that were based on West-based understanding and organization of war. It is argued that all of the first three generations of modern warfare started with an innovation in war strategies. Subsequently, it is defended that the last generation of warfare started with a cultural shift in warfare, not with a strategic shift (Lind et al., 1989). However, the cultural shift was not identified with only the hybrid forms of warriors, tactics, instruments, organization, but it is also identified with the assumption that these hybrid forms are the outputs of Eastern War culture. This distinguishes 4GW studies from other studies which analyze the new conflicts as the method of the 'weak'.

The first element affecting 4GW approach can be found in the debate about whether there was a break in war technology with the 1990s. Lind's early criticism towards the 'revolution in military affairs' (RMA),¹² which emerged in the 1980s with the argument to 'disperse the fog of war' (Porter, 2013: 7), was shaped as 4GW in the following decade (Lind, 1985). The fact that the RMA could not disperse the fog of war due to the security environment in the post-Cold War period, made the 4GW approach as one of the prominent explanations.

The second element affecting the 4GW approach is Lind's conservative political perspective. One of the intense debates among American conservatives after the Cold War was shaped over the question of how to preserve American identity in the absence of a common enemy. Lind answered this question, which can be summarized with Huntington's words, 'how do we know who we are if we do not know who we are against' (Huntington, 1994: 128) in his article titled *Defending Western Culture*, that culture can be a solution:

In foreign policy, conservatives also need a new agenda. Anticommunism provided the basis of the old agenda. (...) Culture might provide the basis for a new conservative foreign policy (Lind, 1991: 40). (...) Africa, Asia, India, and the Islamic

¹² Although the RMA first began to be discussed in the USSR, it found its theoretical evaluation in the US in the late 1980s. The term is first referred to as the *military technical revolution*, in the work carried out under the coordination of the Net Assessment Office (ONA), which is affiliated with the US Department of Defense (Friedman, 2017: 390). It was subsequently transformed into the term *revolution in military affairs* by Krepinevic, who made the first definition, as 'transformations to provide a dramatic increase in military effectiveness' to include 'not only the technical fields, but also the operations and organizations that must be organized according to these technical fields' (Krepinevic, 1994: 30).

world are now players in what was previously a Western tournament. These new players are not merely regions or collections of nations; they are cultures (Ibid, 44). (...) It is too soon to determine which cultures may prove to be dangerous opponents to the West (Ibid, 47).

Lind's culture-based perspective created a ground similar to Huntington's *the West versus the Rest* approach and also affected 4GW approach to be integrated with neo-orientalist codes. In addition, parallel to the Huntington's emphasize to the Islam-Confucian connection, Lind's Eastern War focus crystalize with Islam emphasize:

Fourth generation war is also marked by a return to a World of cultures, not merely states, in conflict. We now find ourselves facing the Christian West's oldest and most steadfast opponent, Islam (Lind, 2004: 13).

As a result of the elements which contribute to Lind's culture-based warfare analysis, the weak embodied with Eastern societies and the warfare strategies of the weak embodied with Eastern war. The transformation of Lind's description of Eastern warfare also reveals the tight relationship between neo-barbarism approaches and 4GW. In his first article, Lind exemplify the Eastern warfare with *judo*, a Japanese combat technique based on using the weight of his opponent against him (Lind et al., 1989: 25). In parallel with Said's assessment that 'the East for the USA has long been Japan and China and this has begun to transform into Islam' (Said, 2013: 11), Lind's metaphor of judo will not be used after 2001. Therefore, the Eastern war turned its focus to traditional orientalist codes and Islam after September 11 attacks. Edward Said expressed in 1978, 'what is hidden behind all these images is the threat of jihad. As a result, it is the fear that Muslims (or Arabs) will take over the world' (Said, 2013: 300). It would not be wrong to say that it constitutes a new example to be given to Said's criticism.

The Islam emphasize in 4GW studies also distinguishes the 4GW from other studies, which defend that there is a constant Eastern war culture throughout the history. To take Cassidy's work as an example (Cassidy, 2006), he tries to explain Eastern war in a historical line extending from Sun-Tzu to Mao Tze-Tsung and by connecting with the philosophical background (Cassidy, 2006: 3). Thus, an intellectual and historical integrity is provided in his work. Moreover, this intellectual and historical unity is also present in military orientalists who argue that 'there has been no change in Islamic warfare since ancient times and the Middle Ages' (Hashim, 2019: 44). However, in the 4GW studies, there is no scientific comparison and output to reveal whether the rise of non-traditional conflict types is due to war culture or power asymmetry.

The orientalist assumption based on the assumption that the East tries to balance productive West's war technologies with sacrificing the people also take place in 4GW studies:

Seldom do Asians fall into mindless *Materialschlacht* or 'body counts'; and while Oriental armies often can (and have) taken many casualties, their tactics at the small-unit infantry level are often cleverly designed to spare their own men's lives in the face of massive Western firepower (Lind, 2001; cited by Porter, 2013: 12).

Thomas Hammes, another prominent 4GW theorist, goes one step beyond Lind and defines 4GW as an output of 'information society' (Hammes, 2006). In this context, he describes the twenty-first century war from a neo-orientalist perspective. He considers terrorism as the strategizing of the culture of sacrifice with the possibilities of the information age. In this context, he argues that sacrificing children and women is an Eastern tactic, not one of the radical tactics of the weak. In his words there is no direct engagement with the East, however he uses the classic orientalist dichotomy while he defines 'his side' as not American soldiers or COIN forces, but as 'Western soldiers'.

These societies have learned that pushing women and children to the front, even in close combat, will often neutralize the superior firepower of Western soldiers. (...) Further, woman and children at the front show that the entire society has mobilized against a perceived threat to its livelihood, territory or customs. (...) warrior societies have learned that Western soldiers have trouble dealing with large numbers of women and children –and have added them as a tactical tool (Hammes, 2006: 42-43).

From the perspective of orientalism, Hammes' remarks on the culture of sacrifice are like an echo of Camous' aforementioned statements. However, Hammes highlights the suicide attacks by network-based, al-Qaeda-like groups as the ultimate strategizing of this sacrifice culture in information societies. Parallel to Lind, he considers these tactics not the way of the weak, but the way of the weak East. Similar argumentations would be produced by many COIN theorists and practitioners. Thus, it will be useful to examine selected statements and texts of COIN experts.

4. WINNING (EMOTIVE) HEARTS AND (IRRATIONAL) MINDS: COIN STUDIES IN TWENTY FIRST CENTURY

Although insurgency and counterinsurgency as practical applications are seen even in pre-modern periods¹³ and the number of studies examining these

¹³ According to an observation on the struggle in Wales in the 12th century, at the time when an exceptionally asymmetric struggle was conducted in the east, would give an idea on this issue: *The light-armed people, based on their mobility rather than their forces, do not fight to conquer the battlefield. (...)*

applications from the first periods of history to the present has increased (Sheldon, 2020: 931-932), counterinsurgency studies started to be developed as a result of the uprisings in the colonies of countries such as Britain, France and the Netherlands in the twentieth century (Marston and Malkasian, 2008: 9). Pioneering studies have drawn a framework especially for decolonization period conflicts. The fact that one side is a non-state actor in the conflicts of the decolonization process and that an unconventional type of conflict is carried out has made *irregular warfare* studies, the first literature focusing on this new type of warfare, come to the fore (Kitzen, 2020: 8).

The blurring of the distinction between civil and combatant played a role in the emergence of COIN studies. In this context, the 'winning hearts and minds'¹⁴ concept (Thompson, 1966: 84), was developed by the colonial high-level officials of Britain. This concept focuses on the inadequacy of security measures and aims to eliminate the civil-military blur, to prevent civilians from becoming combatants, to cut the sources of the uprising, to find a solution in the political sphere. This new approach, which focuses on the political and psychological gain of the mass beyond the war, has largely diverged from the irregular warfare approach. This concept reinvented in Vietnam War process by Kennedy as emphasized above, and even the 'winning hearts and minds' concept used to integrate the COIN approach to US strategy (Hunt, 2010: 36). With the emergence of a similar structure and similar conflicts after the Cold War, and especially after the post 9/11 wars, COIN approaches have been revived, especially in the USA. This revival was also greatly influenced by the current intellectual background of the period, and this influence created an area of expansion for neo-orientalist assumptions.

The first effect of culture-based COIN strategies can be observed in COIN Manuel of the US. While the COIN Manual, one of the most important expressions of the RMA, emphasized the critical role of new military technologies during the 1990s, the emphasis on culture increased significantly in the 2000s. As Porter points out, 'this manual (US Army/Marine Corps, 2006), which mentions 'culture' 88 times and 'cultural' 90 times in 282 pages marks a significant departure from the technical-organizational thrust of previous American doctrine' (Porter, 2013: 8). This trend would continue with the embedded forms of military

They harass the enemy with ambushes and night raids. (...) Hunger, cold, or difficulties of war do not ruin their morale. It is easy to defeat them in a single battle, but it is hard to suppress their resistance in an extended battle (Gann, 1971: 3; quoted by Akad, 2015: 16-17). The original description is made by Giraldus Cambrensis in his 12th century book 'A Description of Wales.'

¹⁴ 'Winning hearts and minds' described by Sir Gerald Templer, who was the commander of British Forces in Malaya Insurgency. He defines the concept as follows: *using firepower makes only twenty five percent of the job, the other seventy five percent is for winning the hearts and minds*" (Thompson, 1966: 84).

orientalism. Hammes, as introduced above, can be a proper juncture for 4GW studies and COIN studies.

Hammes constructs his theoretical background of twenty first century wars by taking social structure as basis. He considers that the new war tactics derive from sub-national or transnational structures (Hammes, 2006: 38-40). In this case, individuals are not reduced to being the components of a collective political consciousness, but to being the subjects of the clan, religion, ethnicity they belong. This perspective transforms the actors into a 'community component' acting for emotional reasons, instead of being rational and interest-based actors acting according to the political goal. In this respect, Hammes alleges that keeping violence at a manageable level is the traditional method in the basis of these societies (Ibid, 41), which he defines as *warrior societies* (Ibid, 42), and attributes the justification of war to socio-cultural motives rather than political ones. Two conclusions come from here. First, he states that violence is a necessity that creates these social structures. Thus, he reiterates, albeit embedded, the notion that irrational and emotive motives exist in Eastern warriors:

A warrior society thrives on and exists for war. (...) Consider the young clansman in Somalia. As a member of a fighting clan, he has prestige and income. (...) If he puts his weapons down, he loses that prestige and the income –and with everything else (Ibid, 41).

As it is stated above, socio-cultural motives are considered as the basis for the existence of the Somali person in the society, not as a supplementary element. Although it has been proven in COIN studies that the aim of achieving social status is an important element in participation in organizations (Pedahzur, 2008; Johnsen, 2007), this element is not considered as a part of the puzzle, but as the primary one. The same orientalist assumption based on irrational and emotive Orientals also reflects to the statement of Montgomery McFate, chief cultural anthropologist of the Human Terrain System, the culture-based COIN practice of the USA in Afghanistan:

These adversaries neither think nor act like nation states. Rather, their form of warfare, organizational structure, and motivations are determined by society and the culture from which they come. Attacks on the coalition troops in the Sunni triangle, for example, follow predictable patterns of tribal warfare: avenging the blood of relative (al tha'r), demonstrating manly courage in the battle (al-murruwwah), and upholding manly honour (el sharaf) (McFate, 2005: 43).

Hammes' second inference shows itself as an emphasis on the leader factor. As a reflection of the 'passive Easterner' image, there are evaluations that the

leaders are the decisive determinant in the decision-making process, and that influencing the leader can ensure the dissolution of the entire movement:

It will be idea-based, rather than territoriality based. The ideology will be clearly expressed as a vision by the senior leadership of the network. This vision will serve as the commander's intent for subordinate elements, guide the network's day-to-day operations, and provide the operational level linkage to the various groups' tactical actions (Ibid, 255-6).

The orientalist generalization on the COIN practices also constitutes a 'paradox' to the studies. The most important effect of orientalist generalizations has been the tendency to transform counterinsurgency approaches, which act with the understanding that each insurgency is unique (NATO, 2011: 45), into a 'general' formulation to be applied at the global level. In this respect, David Kilcullen, a prominent COIN theorist, embraces Hammes' approach as a transnational reorganization of the insurgency and adapts it to COIN studies. Hammes' approach will also be expressed by David Kilcullen -with a similar emphasis on Islam:

The war against terrorism is in fact a move against a global Islamist insurgency. For this reason, the best approach to the conflict is not the counter-terrorism but the counter-insurgency. However, the theory of classical counterinsurgency is aimed at suppressing the insurgency in one single country. (...) Therefore, we need a new paradigm in the fight against globalized insurgency (Kilcullen, 2010: 166).

As the assessment above displays, the basic assumptions of COIN may also be transformed by the influence of military orientalism. In COIN approaches 'winning hearts and minds' of individuals is at the heart. And obviously hearts and minds are distinctive and personal fields of individuals. However, through the 'orientalisation' of hearts and minds, all the Eastern societies and their individuals are put in the same box. The 'dangerous myths and dubious promise' of COIN practices (Porch, 2011: 239-257), which seeks a general formulation to 'all societies to be burdened', prevents potential unique roadmaps for issues. Moreover, globalization of COIN practices would eliminate other efforts and open the way to the approaches which perceive the post-9/11 period as the 'fourth¹⁵ global war of America' (Friedman, 2005).

5. CONCLUSION

This study argues that the reproduction of orientalist discourse in the twenty-first century includes 4GW and COIN studies and questions whether there is a continuity between the classical period orientalist discourse and the orientalist

¹⁵ Friedman lists the first three global wars as the two World Wars and Cold War.

discourse of the twenty-first century. The study structured through three components. Firstly, the basis for the comparison is established based on Edward Said's orientalist discourse and Patrick Porter's military orientalism discourse. The second component involves examining how the explicit orientalist discourse, after declining during the decolonization process, gradually re-emerged in a more implicit form. The third component focuses directly on the narratives produced by 4GW and COIN studies. Through the discourse analysis of secondary texts within the scope of the research question, the following findings were reached.

The East-West dichotomy observed in classical orientalist discourse, along with the asymmetric roles attributed to both sides, is also reproduced in twenty-first-century military studies through similar discourses. In this context, the East is once again characterized within an emotional, irrational, and prone-to-extremism persona, and the discourse maintains the continuity of the notion that a war culture based on sacrifice has emerged as a result of this 'emotional' structure. Unlike orientalism, military orientalism emphasizes the emergence of a labor-intensive military strategy as a result of the culture of sacrifice, which brings with it tactics such as ambushes and deception. It has been noted that in twenty-first-century studies, these tactics are perceived as the essence of terrorist tactics. Furthermore, it extends to the thesis of creating 'warrior societies' that fight for glory and honor rather than rational reasons, as expressed by Hammes. Another parallel aspect between the two periods is the concept of 'winning hearts and minds' being approached as a comprehensive concept applicable to all cases as a 'package'. In this regard, it is observed that it progresses in the same perspective from the British colonial period to the Vietnam War, from the proxy wars of the Cold War to the post-9/11 COIN operations.

In parallel with the findings above, continuity has been observed in the integration of the reproduction process of political orientalism behind military analyses. Beyond the attributed inferior characteristics to the East, the role of being the bearer of superior values to the West is the cornerstone of the reproduction process. In this regard, there continues to be a parallel between the discourse of the white man bearing the burden of bringing civilization during the imperial period and the discourse of countries bearing the burden of protecting democratic values. It is observed that these approaches, which maintain a Euro-centric approach as the basis for actions and develop political and then military strategies on this basis, culturally analyze the military methods of insurgent individuals and societies. In this respect, the continuity of the approach of 'the West versus the Rest,' as termed by Huntington, is observed, whether it is within the discourse of protecting democracy against communism or within the efforts to protect Western values in the clash of civilizations. This continuity affects military orientalism and can create a conceptual background that goes beyond the unique direction of COIN studies, advocating a global COIN strategy.

It is true that in the twenty-first century, the methods, tools and combatants of war have hybridized, and hybridization of conflicts is an observable fact beyond being a theory today. However, we do not know whether these are a method specific to Eastern societies. If this is the method of the weak, as Toft examines, this only means a temporal overlap that rebel groups within Eastern (and Southern) societies use it. Unless the opposite is proven, attributing new types of struggles to Eastern society means nothing more than the reproduction of orientalism.

In conclusion, very important findings about today's security environment are obtained thanks to the efforts of military theorists to understand the logic of the wars of the twenty-first century. However, it is also observed that these studies reproduce orientalist codes. This brings with it important problems. Because trying to analyze the war with an East-West dichotomy, rather than method of the weak, makes the solution impossible as it leaves the diagnosis of the problem incomplete. Moreover, it lays the groundwork for radicalizing groups' efforts to legitimate violence.

BIBLIOGRAPHY

Akad, Tanju (2015), *Tarihten Bugüne Gayrı Nizami Savaş* (Istanbul: Kastaş Yayınevi).

Barkawi, Tarak and Keith Stanski (2012), *Orientalism and War* (London: Hurst & Co).

Bousquet, George Henry and Joseph Schacht (1957), *Selected Works of C. Snouck Hurgronje* (Leiden: E.J.Brill).

Camous, Thierry (2011), *Doğular Batılar: Yirmi Beş Asırlık Savaş* (Istanbul: Bilge Kültür Sanat) (translated to Turkish by Hande Güreli).

Cassidy, Robert (2006), *Counterinsurgency and the Global War on Terror: Military Culture and Irregular War* (Standford: Standford University Press).

Echevarria II, Antulio Joseph (2005), *Fourth Generation War and Other Myths* (Michigan: University of Michigan Library).

Filkins, Dexter (2003), "A Region Inflamed: Strategy Tough New Tactics by US Tighten Grip on İraqi Towns", <https://nytimes.com/2003/12/07/world/a-region-inflamed-strategy-tough-new-tactics-by-us-tighten-grip-on-iraq-towns.html> (15.06.2023).

Friedman, George (2005), *America's Secret War: Inside the Hidden Worldwide Struggle Between the United States and Its Enemies* (New York: Broadway Books).

Friedman, Lawrence (2017), *Strateji* (Istanbul: Alfa Yayınları) (translated to Turkish by Belkıs Çorapçı Dışbudak and Taciser Belge).

Gann, Lewis Henry (1971), *Guerillas in History* (Stanford: Hoover Institute Press).

Gregory, Derek (2012), "Dis/Ordering the Orient: Scopic Regimes and Modern War", Barkawi, Tarak and Stanski Keith (Eds.), *Orientalism and War* (London: Hurst & Co): 151-175.

Hammes, Thomas (2006), *The Sling and the Stone: On War in the 21st Century* (Minneapolis: MBI).

Hashim, Ahmed Salah (2019), "Military Orientalism: Middle East Ways of War", *Middle East Policy*, 26 (2): 31-47.

Havard, Strand et al. (2019), "Trends in Armed Conflict: 1946-2018", <https://www.prio.org/publications/11349> (21.06.2023).

Hunt, David (2010), "Dirty Wars: Counterinsurgency in Vietnam and Today", *Politics & Society*, 38 (1): 35-66.

Huntington, Samuel (1993), "The Clash of Civilizations?", *Foreign Affairs*, 72 (3): 22-49.

Huntington, Samuel (1994), "Demokrasinin Yönetilemezliği", *Avrasya Dosyası*, 1 (2): 118-132.

Huntington, Samuel (1997), "The Erosion of American National Interests", *Foreign Affairs*, 76 (5): 28-49.

Johnsen, Gregory (2007), "Securing Yemen's Cooperation in the Second Phase of the War on Al-Qa'ida", *CTC Sentinel*, 1 (1): 14-15.

Johnson, Thomas and Chris Mason (2007), "Understanding the Taliban and Insurgency in Afghanistan", *Orbis*, 51 (1): 71-89.

Kaldor, Mary (1999), *New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era* (London: Polity).

Kaplan, Robert (2000), *The Coming of Anarchy* (New York: Random House).

Keegan, John (1993), *A History of Warfare* (New York: Vintage Books).

- Keegan, John (2001), "In This War of Civilizations the West Will Prevail", <https://www.telegraph.co.uk/comment/4266179/In-this-war-of-civilisations-the-West-will-prevail.html> (18.03.2023).
- Khalid, Maryam (2017), *Gender, Orientalism and the 'War on Terror'* (New York: Routledge).
- Kilcullen, David (2006), "Counter-insurgency Redux", *Survival*, 48 (4): 111-130.
- Kilcullen, David (2010), *Counterinsurgency* (London: Hurst and Co).
- Kitzen, Martijn (2020), "Operations in Irregular Warfare", Sookermany, Anders (Ed.), *Handbook of Military Sciences* (New York: Springer).
- Klein, Christina (2003), *Cold War Orientalism: Asia in the Middlebrow Imagination, 1945–1961* (Berkeley: University of California Press).
- Krepinevic, Andrew (1994), "Cavalry to Computer: The Pattern of Military Revolutions", *The National Interest*, 37: 30-42.
- Lind, William (1985), "A Doubtful Revolution", *Issues in Science and Technology*, 1 (3): 108-112.
- Lind, William (1991), "Defending Western Culture" *Foreign Policy*, 84: 40-50.
- Lind, William (2001), *Phantom Soldier: The Enemy's Answer to US Firepower* (Emerald Isle: Posterity Press).
- Lind, William (2004), "Understanding Fourth Generation War", *Military Review*, 84 (5): 12-16.
- Lind, William (2014), *On War: The Collected Columns of William S. Lind* (Washington: Castalia House).
- Lind, William et al. (1989), "The Changing Face of War: Into the Fourth Generation", *Marine Corps Gazette*, 73 (10): 22-26.
- Magdoff, Harry (1974), *Colonialism (1763-1970)* (Encyclopedia Britannica).
- Marston, Daniel and Carter Malkasian (2008), *Counterinsurgency in Modern Warfare* (Oxford: Osprey).
- Mcfate, Montgomery (2005), "The Military Utility of Understanding Adversary Culture", *Joint Force Quarterly*, 38: 42-48.
- Münkler, Herfried (2004), *The New Wars* (translated to English by Patrick Camiller) (London: Polity).

NATO (2011), "Allied Joint Doctrine for Counterinsurgency (COIN)", <https://info.publicintelligence.net/NATO-Counterinsurgency.pdf> (15.02.2023).

Pedahzur, Ami (2008), *Suicide Terrorism* (London: Polity).

Petai, Raphael (2007), *The Arab Mind* (the revisited edition) (Arizona: Hatherlei Press).

Porch, Douglas (2011) "The dangerous myths and dubious promise of COIN", *Small Wars & Insurgencies*, 22 (2): 239-257.

Porter, Patrick (2013), *Military Orientalism: Eastern War Through Western Eyes* (New York: Oxford University Press).

Said, Edward (1978), "The Idea of Palestine in the West", *MERIP Reports*, 70: 3-11.

Said, Edward (1985), "Orientalism Reconsidered", *Cultural Critique*, 1: 89-107.

Said, Edward (1994), *Culture and Imperialism* (New York: Vintage Books).

Said, Edward (2013), *Oryantalizm: Batının Şark Anlayışları* (Istanbul: Metis Yayınları) (translated by Berna Ülner).

Samiei, Mohammad (2010), "Neo-Orientalism? The Relationship Between the West and Islam in Our Globalized World", *Third World Quarterly*, 31 (7): 1145-1160.

Sheldon, Rose Mary (2020), "Introduction", *Small Wars and Insurgencies*, 31 (5): 931-955.

Southern, Richard (1962), *Western Views of Islam in the Middle Ages* (Cambridge: Harvard University Press).

Spencer, Robert (2013), "The War on Terror and the Backlash against Orientalism", Elmarsafy, Ziad, Anna Bernard and David Attwell (Eds.), *Debating Orientalism* (London: Palgrave Macmillan): 155-175.

The Wall Street Journal (2001), "Crusade' Reference Reinforces Fears War on Terrorism is Against Muslims", <https://www.wsj.com/articles/SB1001020294332922160> (17.03.2023).

Thompson, Robert (1966), *Defeating Communist Insurgency: Experiences in Malaya and Vietnam* (London: Chatto & Windus Publishing).

Toft, Ivan Arreguin (2001), "How the Weak Win Wars: A Theory of Asymmetric Conflicts" *International Security*, 26 (1): 93-128.

Tuastad, Dag (2003), “Neo-Orientalism and the New Barbarism Thesis: Aspects of Symbolic Violence in the Middle East Conflict(s)”, *Third World Quarterly*, 24 (4): 591-599.

US Army/Marine Corps (2006), *FM 3–24 Counterinsurgency Field Manual*, Chicago.

Van Creveld, Martin (2015), *A History of Strategy: From Sun Tzu to William S. Lind* (Washington: Castalia House).

Von Grunebaum, Gustave (1964), *Modern Islam: The Search for Cultural Identity* (New York: Vintage Books).

Weaver, Ole (1995), “Securitization and Desecuritization”, Lipschutz, Ronnie (Ed.), *On Security* (New York: Columbia University Press): 46-86.



**KAYNAK MOBİLİZASYONU TEORİSİ ÜZERİNDEN 9
MART 1971 CUNTASINI OKUMAK**

**READING THE JUNTA OF MARCH 9TH 1971
THROUGH THE THEORY OF RESOURCE
MOBILISATION**

Rasim Özgür DÖNMEZ* & Hasan Mesut ÖNDER**

ÖZ

Bu çalışma, 9 Mart 1971 cuntasında başrol oynayan Doğan Avcıoğlu önderliğinde YÖN dergisi ve Milli Demokratik Devrimci (MDD) çevrelerle Askeri Cunta ittifakının dinamiklerini kaynak mobilizasyonu teorisi bağlamında analiz etmiştir. Teori ise üç bileşenden oluşmaktadır: Politik atmosfer, kaynaklar, politik motivasyondur. Makale, MDD Madanoğlu ilişkisini yöntem olarak tarihsel analizle bu üç noktada analiz etmiştir. Politik atmosfer olarak Ortadoğu'da cereyan eden ABD İngiltere rekabeti, Türkiye'de sağ ve sol örgütler üzerinden işlemeye başlamış ve toplumsal çalkantı, MDD çevreleri için bir fırsat yaratmıştır. Kaynaklar bağlamında ise bu politik atmosferde MDD hareketi, ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek için cunta aracılığıyla maddi kaynaklara ulaşmaya çalışmış ve aynı zamanda cunta aracılığıyla devlet aygıtı ile bütünleşmek istemiştir. Son nokta ise politik motivasyondur. MDD'nin ideolojik anlayışı Madanoğlu cuntasının yönlendirdiği sol örgütlerle

* Prof. Dr., Bolu Abant İzzet Baysal Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Bolu, Türkiye, rasim.donmez@ibu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9001-2990>

** Dr., Bağımsız Araştırmacı, hasanmesutonder@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0175-634X>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 31.05.2024

Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 29.06.2024

örtüşmekteyken, üst kadroların bireysel kariyer hesapları, bu ittifaka neden olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kaynak Mobilizasyonu, Profesyonel Örgütleyici Model, Milli Demokratik Devrim, Türkiye İşçi Partisi ve Madanoğlu Cuntası.

ABSTRACT

This study analyses the dynamics of the Mach 9, 1971 military junta alliance with YÖN magazine and National Democratic Revolutionary (MDD) circles led by Doğan Avcıoğlu, through resource mobilization theory. The theory consists of three components. These are political atmosphere, resources and political motivation. In terms of the political atmosphere, the US-UK rivalry in the Middle East started to operate through right and left organizations in Turkey and the social turmoil created an opportunity for the MDD circles. In terms of resources, the MDD movement tried to access material resources through the junta in order to realize its ideological and political goals. Finally, the political motivation of the MDD relies on its intersecting ideologies with the junta affiliated organizations, and the individual career calculations of the top cadres.

Keywords: Resource Mobilization, Professional Organizing Model, National Democratic Revolution, Turkey's Worker Party and Madanoğlu Junta.

GİRİŞ

Türk modernleşmesini darbeler ve muhtıralar üzerinden okumak, Türk siyasal yaşamının genel çerçevesini anlamak açısından siyaset bilimi ile ilgilenenlere önemli ipuçları vermektedir. Bu çerçevede, Türkiye kamuoyunda ve çoğunlukla akademik çevrelerde, darbeler sosyo-politik ve ekonomik bağlamda analiz edilmektedir. Akademik literatürün darbeler analizi ise iki temel noktaya odaklanmaktadır. Bunlardan ilki Şerif Mardin'in Edward Shills'den aldığı "merkez-çevre" paradigmasıdır (Mardin, 1973: 169-190). Bu perspektiften bakıldığında, çevrede kalan aktörler, konvansiyonel siyaset aracılığı ile merkezi ele geçirmeye çalıştığında, seçkinli Kemalist elitin çevredeki aktörleri engellemek için darbeleri bir vasıta olarak kullandıkları ileri sürülebilir. Bu nedenledir ki tüm

darbelerin arkasından radikal bir kurumsal düzenlemenin gelmiş olması bir olgudur (Çelik, 2010: 210-212).

İkinci değerlendirme ise Türkiye'deki darbelerin, güçlü demokratik kurumların inşa edilememesine ve olgunlaşamamasına bağlamaktadır (Uyar, 2020: 77-96). Bu perspektif güçlü bir demokratik kurumun oluşamamasını iç dinamiklere bağlasa da Türkiye'de gerçekleşmiş darbelerin doğrudan veya dolaylı olarak NATO/ABD'nin darbelerdeki rolüne vurgu yapılmaktadır (Uyar, 2020: 82).

Her ne kadar iki perspektif de konuya önemli açılımlar getirse de bu çalışmalar darbelere devlet odaklı bakmakta ve darbeyi sadece ordunun eylemlerine indirgemektedirler. Oysaki tüm darbelerin üzerine oturduğu bir toplumsal kesimin olduğu bir olgudur. Ancak literatürdeki çalışmalar, bu çevrelerin nasıl ve hangi motivasyonlarla darbeleri desteklediklerini bir ölçüde anlatsalar da bu tip darbe veya muhtıraların toplumsal hareket dinamiklerini ve uluslararası dinamiklerini görmezden gelmektedir. Başka bir deyişle toplumsal hareketlerin iç dinamiklerini ve uluslararası bağlantılarını analiz etmede ısrarcı olmamaktadırlar (bkz. Şahbaz, 2018: 1-13; Sunay ve Ezgin, 2021: 65-80).

Bu çalışma, bu olguyu göz önüne alarak 9 Mart 1971 cuntasında başrol oynayan Devrim Gazetesi, sol cephe örgütleri ve Askeri Cunta ittifakının dinamiklerini inceleyecektir. Başka bir deyişle çalışma Marksist bir toplumsal hareket olan Milli Demokratik Devrimcilerin (MDD) toplumsal hareket teorilerinden biri olan kaynak mobilizasyonu teorisi bağlamında Madanoğlu Cuntasıyla ulusal ve uluslararası dinamikleri dikkate alarak neden ve hangi şartlar altında ittifak yaptıklarını analiz edecektir.

“Kaynak mobilizasyonu” teorisi toplumsal hareketler literatürüne ABD ekolünün katkı olarak sunduğu bir teoridir. Kavram, ilk defa 1965 yılında Mancur Olson'un “Kolektif Eylemin Mantığı” (1965) adlı eserinde ortaya atılmıştır. Her ne kadar Olson'un çalışması rasyonel tercih teorisine dayalı olsa da daha sonra MCCarthy ve Zald (2015) gibi akademisyenler rasyonel tercih teorisinin birey odaklı yaklaşımını toplumsal hareketler üzerine kurmuştur. Kaynak mobilizasyonu yaklaşımı “yeni toplumsal hareketler” yaklaşımından farklı olarak toplumsal hareketleri krizler ve mağduriyet sonucunda çıkan bir davranış modelinden ziyade, bireylerin kar veya toplumsal hareketlerin kar/zarar hesabına dayandırarak katıldıkları rasyonel eylemler olarak değerlendirmektedir. Bu çerçevede kavram, kolektif hareketi belirli bir hedef doğrultusunda rasyonel biçimde organize edilen bir eylem olarak görmektedir (Pichardo,1988: 98). Bu çerçevede bu çalışma teoriyi bir analitik araç olarak kullanarak 9 Mart 1971 cuntasına devlet odaklı bir yaklaşımdan ziyade, ağırlıklı olarak Milli Demokratik

Devrimcilerin (MDD) gözünden bakacaktır. Çalışma, ikincil kaynaklar olduğu kadar, Madanoğlu cuntası iddianamesi ve olaya doğrudan müdahil olan görevlilerin anılarına dayalı kaynaklara dayandırılacaktır.

Bu çerçevede çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kaynak mobilizasyonu kavramı irdelenecektir. İkinci bölümde, Devrim Gazetesi ve MDD çevrelerinin düşünceleri kısaca anlatılacaktır. Son bölümde ise hareketin Madanoğlu cuntası ile neden ve hangi dinamikler çerçevesinde ittifak kurduğu analiz edilecektir.

1. KAYNAK MOBİLİZASYONU TEORİSİ

Kaynak mobilizasyonu teorisi, klasik toplumsal hareket kuramına muhalefet olarak ortaya çıkmış bir teoridir. Klasik toplumsal hareketler kuramı, toplumsal hareketleri rasyonel olmayan bireylerin paylaştıkları ortak değerler etrafında toplandıkları kolektif hareketler olarak görmektedir. Buna karşılık kaynak mobilizasyonu teorileri daha çok toplumsal hareketlerin teknik yönünü vurgulamaktadır. Bunun yanında toplumsal değişimi neden yapmaları gerektiğine ve yaşanan acılara odaklanmaktan ziyade bireylerin nasıl örgütlenmeleri, kaynaklarını nasıl arttırmaları ve etkin kullanmaları gerektiği üzerine eğilmektedir (Fireman ve Gamson, 1979: 9; Pichardo, 1988: 98). Bu bağlamda teori, toplumsal hareket oluşturma ve katılımın rasyonel temellerini aramaya odaklanmaktadır. Kenan Çayır'a (1999: 21) göre kaynak mobilizasyonu teorisi: “*Temelde kolektif hareketin, stratejik bir mantıkla bireylerin çıkarlarının rasyonel bir takibi olduğunu ileri sürerler. Bir hareketin başarısı politik aktör olarak tanınırlık elde etme yahut maddi kazancın artırılmasına bağlıdır*”.

Yukarıda belirtildiği üzere teorinin ilk evresi Mancur Olson'un (1965) rasyonel tercih teorisi üzerinden kurumsallaşmıştır. Olson, grup örgütlenmesinin ve kolektif davranışın fayda merkezli olduğunu belirtmektedir. Bu çerçevede bireyin gruba katılması ve davranış şekillerine uymasının kar/zarar hesabına göre yaptığı rasyonel bir eylem olduğunu belirtmektedir. Başka bir deyişle bireyin toplumsal harekete katılırken, bireysel olarak gerçekleştiremeyeceğine inandığı isteklerinin gruba gerçekleştirebileceğine inanması ve katıldığı toplumsal hareketin yararlarının (para, sosyal güvenlik gibi) zararlarından daha fazla olduğu konusunda şüphesinin olmaması gerekmektedir. Kolektif hareket, bireye liderlik, para, prestij gibi inisiyatifler sağladığı sürece birey bu gruplara katılmaktadır (Olson, 1965: 14-16). Buna karşılık kaynak mobilizasyonu teorisi ise rasyonel tercih teorisinin birey perspektifinin tüm kolektif harekete uygulandığı bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre, her toplumsal hareket rasyoneldir ve istedikleri sosyal değişim hedeflerini gerçekleştirmek için etkili bir şekilde harekete

geçmektedir. Buradaki amaç toplu mobilizasyon aracılığıyla grup amaçlarının elde edilmesidir (Edwards ve Gillham, 2013).

Tam bu noktada “kaynağın” somutlaştırılması gerekmektedir. Kaynak mobilizasyonu teorisyenleri, konumuzla bağlantılı olarak kaynakları beş ana ögede toplamaktadır. Bunlar: finans, insan kaynağı, organizasyon, kültürel ve ahlaki kaynaklardır. Finans ve para, bu teoride önemli bir rol oynamaktadır. Toplumsal hareketlerin kendi örgütlerini finanse etmek, medyada görünür olmak ve amaçlarına ulaşmak adına belli araçlar satın almak, mekân satın almak veya kiralamak, broşür basmak gibi amaçlar için finansal güce ihtiyaçları vardır. İnsan kaynağı ise finansal kaynaklar gibi bu teori içerisinde daha elle tutulabilir bir kavramdır. Bu kategori deneyim, yetenek ve uzmanlık gibi öğeleri kapsar. Ayrıca liderlik de bu kategori içerisinde ele alınabilir. Belirtilen öğeler grubun kaynaklara ulaşımında, sürdürmesinde ve hatta arttırmasında önemli rol oynar. Örnek vermek gerekirse, uluslararası proje yazımında uzman olan üyeler projeleri gruba kazandırarak finansal açıdan grubun gelişmesine yardımcı olabilmektedir (Edwards ve Kane, 2014: 208-209).

Organizasyonel kaynaklar ise grubun hareketliliğini sağlamak için kurdukları sosyal ağlar, şebekeler ve koalisyonlardır. Bu öğeler bağlamında toplumsal hareketlerin niteliğine göre bürokratikleşme ve hiyerarşikleşme eğilimi vardır. Toplumsal organizasyonların, bir yandan kaynak rezervuarları işlevi görürken diğer yandan ise kolektif eylemi mobilize etme gibi önemli bir rolü vardır. Gönüllülerin istihdam edilmesine veya bilgilerin eğitim, cemaatleşme yoluyla yayılmasına yardımcı olması bu hususa örnek olarak verilebilir. Kültürel kaynaklar ise bireylerin kolektif hareketlerinde kültürel anlamda kullandıkları kültürel repertuarlarıdır. Daha somutlaştıracak olursak bunlar inançlar, değerler, kimlikler ve kültürel kalıplardır. Her ne kadar kültürel öğeler çoğu zaman toplumun genelinin kültürel repertuarında var olsa da toplumsal hareketler bu kaynakları kendi mücadelelerinde kullanmaktadır. Bir başka örnek olarak da Müslüman toplumlarda İslamcı örgütlerin bu kaynakları kullanması verilebilir. Öte yandan bir toplumsal hareket, kendi kültürel repertuarını -kendi müziğini, bloglarını, web sayfalarını gibi- oluşturarak yeni üyelerin alımına, var olan üyelerin sosyalleşmesi ve grubun kolektif eyleme hazır tutulmak için kullanmaktadır (Edwards ve Kane, 2014: 209-215).

Son kaynak ise ahlaki kaynaklardır ve meşruiyet, grup dayanışması ve dış destekleri (*sympathetic support*) içermektedir. Ancak konumuzla ilgi olan öğe burada kamuoyu desteği yani dış destektir. Toplumsal hareketler, kamuoyunda sempati toplayarak kendilerine ittifak oluşturmak ister. Bu bağlamda grup, kamuoyunda dikkati çekecek kampanyalar ve inisiyatifler oluşturarak bu süreci

yürütmek ister. Buradaki amaç bir yandan kamuoyunda görünür olmak ise diğer yandan üye toplamak ve belirli ittifaklar sağlayarak güçlenmektir (Edwards ve Kane, 2014).

Bu çerçevede bakıldığı zaman bir toplumsal hareketin varlığını sürdürebilmesi için tüm bu kaynaklara ulaşması, seferber etmesi ve doğru yönetmesi gerekmektedir. Yani, siyasal yapılarda kaynaklar arttıkça toplumsal grupların ulaşabileceği kaynaklarda artmaktadır (McCharty ve Zald, 2015: 166-167). Bu ise toplumsal hareketlerde kaynaklara ulaşmak bağlamında bir rekabet ve çatışmaya yol açabilir (McCharty ve Zald, 2015: 166-167). Kaynak mobilizasyonu bağlamında burada sorulması gereken diğer soru ise toplumsal hareket içerisinde bu kaynakların kimler tarafından nasıl seferber edildiğidir.

Bu soru, kaynak mobilizasyonu teorileri içerisinde iki akım tarafından farklı şekilde cevaplanmaktadır. Bu akımlardan ilki “profesyonel örgütleyici” ikincisi ise “politik süreç” modelleridir. “Profesyonel örgütleyici” modeli, toplumsal hareketlerde kaynağa ulaşma ve doğru yönetimi anlamında grubun içinden veya dışından profesyonel araçlara (*agents*) –elitler ve yöneticilere– ihtiyaç duyar (Pichardo, 1988: 98-99; Edwards ve Gillham, 2013: 1). İkincisi ise “politik süreç” modelidir. Bu model ise toplumsal grubun, organizasyonun içsel dinamikleriyle yönetildiğini iddia etmektedir (Pichardo, 1988: 98-99). Her ne kadar iki bakış açısı da toplumsal hareketlerin yöntemleri hakkında farklı pencereler açsa da makalenin temasıyla bağlantılı olarak ilk model takip edilecektir.

“Profesyonel örgütleyici model” toplumsal hareketin yönetim sürecinde üç noktada kendisini göstermektedir. Bunlar kaynaklar, grubun motivasyonu ve politik atmosferdir. Kaynaklar profesyonel örgütleyici model açısından önemli bir öğedir. Bu perspektife göre bastırılan gruplar, kendi içsel dinamikleriyle sürdürülebilir, güçlü ağlar kuramazlar. Bu yüzden, grubun dışından kaynaklara ulaşabilecek ve yönetebilecek profesyonel örgütleyicilere ihtiyaç duyulduğu belirtilmektedir. Burada belirtilmesi gereken nokta, dışardan toplumsal gruba katılan profesyonel örgütleyicilerin temel motivasyonları eylemlerinin karşılığında bireysel kazanımlar sağlamaktır. Ayrıca, bu kişiler, gruba sadece örgütlenme yeteneği değil bunun yanında finansal destek ve teknik personel de kazandırmaktadır (Pichardo, 1988: 100-101). Bu perspektifi savunan McCarthy ve Zald gibi düşünürler toplumsal hareketlerin kaynaklara ulaşımında dışardan profesyonel orta sınıflara ve liderliğe ihtiyaç duyulduğunu ve ABD’den örnek vererek ülkede başarıyla işleyen toplumsal hareketlerin beyaz orta sınıflardan oluşan, profesyonel yöneticiler tarafından yönetildiğini belirtmektedir (Akt. Pichardo, 1988: 101).

İkinci olarak motivasyon anlamında profesyonel örgütleyici modele göre elitler kaynakları yönetme ve erişme çabası bağlamında genel kitleden daha fazla hırs sahibidirler. Bu çerçevede MCarthy ve Zald'a göre elitler sosyal başkaldırının agresif sponsorlardır. Bunun nedeni ise elit gruplar genel kitleden farklı olarak kaynakların mobilizasyonu ve yönetiminde daha güçlü bir bilince sahip olmalarıdır. İleriki sayfalarda görüleceği üzere Milli Demokratik Devrimci grubun yönlendirilmesinde, bu konularda daha profesyonel ve teknik kapasiteye sahip olan cuntanın etkili olduğu görülecektir. Son olarak ise politik atmosferdir. Her iki model açısından da –hem “profesyonel örgütleyici” model hem de” politik süreç” modelleri açısından– bir toplumsal hareketin başarılı olabilmesi için politik ortam oldukça önemlidir. (Pichardo, 1988: 100-102). Tilly'e göre modernleşme süreciyle bağlantılı olarak yapısal dönüşüm süreçleri, yeni bir hareket repertuarında ve kaynakların dağıtımında yeni taleplere yol açabilmektedir (Akt. Çayır, 1999:21). Bu süreçlerde de elitlerin süreci okuma ve kaynaklara ulaşmada yeni stratejiler çizme kapasiteleri onları toplumsal gruplar açısından daha da önemli bir konuma sokmaktadır (Szabo, 2022: 410-430).

Anlatılanlar ışığında ileriki sayfalarda Milli Demokratik Devrim Hareketi (MDD) ve Yön çevreleri ile Cunta ilişkisi kaynaklar mobilizasyonu çerçevesinde analiz edilecektir.

2. KAYNAK MOBİLİZASYONU, MDD VE ASKERİ CUNTA İLİŞKİSİ

MDD ve Ordu içindeki Madanoğlu Cuntası arasındaki ilişki Türkiye'yi 9 Mart 1971 muhtırası sürecine götürmüştür. Bu bölüm, bu birlikteliği sağlayan etkenleri kaynak mobilizasyonu teorisiyle ilişkili olarak açıklayacaktır.

Arka Plan

MDD ve YÖN Dergisi hareketleri 13 Şubat 1961 yılında kurulan Türkiye İşçi Partisi'nden (TİP) doğmuş hareketlerdir. İlerde kısaca değinileceği gibi aralarında fikri bağlamda nüanslar olsa da her iki hareketin kadroları çok iç içe geçmiş olmakla beraber temelde Milli Demokratik Devrim tezini savunmaktadırlar (Şener, 2007: 360).

Doğan Avcıoğlu, Mihri Belli, Hasan Cemal, İlhan Selçuk gibi aydınların kurduğu bu hareket TİP yönetimine muhalefet olarak çıkmış ve partinin içinde kalarak bir düşünce akımı ve fraksiyonun ötesine geçememiş ama Türk Sol tarihine damga vurmuş bir akımdır. Bu iki hareket Mehmet Ali Aybar'ın başkanlığında yönetilen TİP yönetimine karşı 1966 Malatya'da olan Parti içi II. Kongre'de ortaya çıkarak görünür hale gelmişler ve üniversitelerde örgütlenen

Fikir Kulüpleri Federasyonlarını da yanına alarak parti içi güçlü bir muhalefet haline gelmişlerdir (Şener, 2007: 361).

MDD tezi, Marksist bir tez olan “tarihsel materyalizm” tezini temel alarak modernizmin düz çizgisel tarih anlayışıyla uyuşarak tarihin ve toplumun ilerleme merkezli gittiğini savunur. Bu determinist perspektifte toplumlar belirli süreçlerden geçmek durumundadırlar ve bu geçiş süreçleri belirli üretim tarzlarından diğer üretim tarzlarına geçerek gerçekleşmektedir. Bu çerçevede MDD, Türkiye toplumunun hangi aşamada olduğu problemini sorgulamış ve cevap olarak da Türk toplumunun feodalizmin ve komprador burjuvazinin – emperyalizmin– tahakkümünde ve güçlü bir milli burjuvazisi olmayan bir toplum olarak vermişlerdir. Bu yüzden Türkiye’nin mevcut durumu sosyalist bir devrime imkân vermemektedir. Bu aşamada her iki harekette sosyalizm sürecinden önce bir “milli demokratik devrim” yapılması gerektiğine inanılmaktadır. Bu perspektif, hareketi Mehmet Ali Aybar önderliğindeki TİP’ten ayırmaktadır. TİP “milli demokratik devrim” ile “sosyalist devrimin” iç içe olduğu düşünerek sosyalist bir devrimi savunmaktadır (Güzel, 2021: 475-476).

Buna karşılık MDD ise feodalizmin ve komprador burjuvazinin güçlü olduğu bir toplumda askerlerin başını çektiği küçük burjuvazi, aydın ve öğrenci ittifakıyla yapılacak milli demokratik devrimi savunmaktadır. Bu bağlamda MDD, Kemalizm’in anti-emperyalizm yönünü sosyalist bir toplum aşamasına ulaşmak için elzem görür. Yarı feodal Türkiye toplumunda devrimci tutumu benimseyecek bir milli burjuvazi yokluğunda Kemalizm’in taşıyıcıları olan asker ve sivil aydınlardan oluşan bu zümrenin bu devrimin de taşıyıcıları olduğunu belirtmektedir. Sonuçta MDD’ye göre demokratik devrimin en önemli değerleri olan ulusçuluk, millicilik, laiklik, cumhuriyet ve tam bağımsızlık Kemalizm’e içseldir ve hareketin temel değerlerini oluşturmaktadır (Güzel, 2021: 494).

Ancak burada unutulmaması gereken nokta hareketin, saf bir Kemalist devrimden ziyade Sosyalist devrime hazırlık aşaması olarak milli demokratik devrimi talep ettiği gerçeğidir. Güzel’e göre MDD hareketinin bu hedefi şöyle özetlenebilir:

MDD hareketinin tarih çarkının daima ileriye doğru döndüğüne dair kesin inancından kaynaklanmaktadır. Türkiye için bugünün devrimci ideolojisi Kemalizm ise yarının ideolojisi sosyalizmdir. Yine bugünün devrimci sınıfı asker-sivil aydın zümre ise yarının Türkiye’sinin devrimci sınıfı proletarya olacaktır (Güzel, 2021: 495).

Bu çerçevede hareketin nihai bir amacı sol bir Kemalist düzenden ziyade sosyalist bir rejimdir. Yani, MDD, sosyalizmi Kemalizm ve milliyetçilikle harmanlayarak Baas Rejimine benzeyen bir rejimin hayalini kurmaktadır (Öztürk,

2022: 389). Ancak yukarıda belirtildiği üzere her iki akımın üyeleri arasında güçlü bir simbiyotik ilişki vardır ve büyük oranda ortak hareket etmektedirler.

Milli Demokratik Devrim hareketinin en önemli teorisyenlerinden biri Doğan Avcıoğlu'dur. Avcıoğlu, Yön dergisinde Türkiye'de işçi sınıfı önderliğinde bir devrimin yapılamayacağını, halkın bilinçsiz olmasından dolayı ordunun öncülüğünde bir ihtilalle kurulacak yeni yönetimle sosyalizmin şartlarının oluşabileceğini TİP'in işçi sınıfını eğitme ve bilinçlendirme stratejisinin uygulanabilir olmadığını savunmuştur. Bu bakımdan, devrimin gerçekleşmesi için subay, aydın, öğrenci zümrelerinin iş birliği yapması gerektiğini vurgulamaktadır. Subayların yapacağı ihtilalden sonra yapılan reformlarla sosyalizmin şartlarının oluşturulabileceğini ileri sürmekte ve parlamentarizm toplum açısından gerçekçi bulmamaktadır. Bu bağlamda, MDD'cilerin temel gayesinin sosyalist rejime ulaşmak için ordunun darbe yapması gerektiği ve bu süreçten sonra da yapılan reformlarla sosyalizmi getirmek olduğu görülmektedir. MDD'nin askeri gruplarla temas kurmasının pragmatik nedenlerden kaynaklandığı bu bağlamda ifade edilebilir. MDD'nin diğer en önemli amacı ise yapılacak devrimin halk desteğinin sağlanması için öğrenci hareketleri ve sivil toplum kuruluşlarını harekete geçirmesidir. MDD, bu gayeye ulaşmak için askeri darbenin gerekli olduğunu, bu bağlamda örgütlenilmesi gerektiğinden hareketle Madanoğlu grubu ile ittifak kurmuştur (Güzel, 2021: 476, 482-483; Atılğan, 2007: 597-661).

MDD'ciler ve Cemal Madanoğlu cuntasının birleşme süreci 1969 yılında olmuştur. Cunta süreci Cemal Madanoğlu ve arkadaşlarının emekli ettirilip sivil hayata geçişinden sonra başlamıştır.¹ Madanoğlu'nun 1966 yılında kontenjan senatörü olarak seçildikten sonra yaptığı konuşmalar, Milli Demokratik Devrimcilerin dikkatini çekmiş ve yakınlaşma bu şekilde başlamıştır. MDD grubu ilk olarak Orhan Kabibay'ın oluşturmuş olduğu cunta ile birleşmiş ancak fikir farklılıklarından dolayı, bu grupta ayrılmış ve Madanoğlu grubu ile 23 Şubat 1969 yılında Cemal Madanoğlu'nun İstanbul'daki evinde Cemal Reşit Eyüboğlu, Doğan Avcıoğlu, Hıfzı Kaçar ve Mahir Kaynak'ın katılımı ile yapılan toplantıda birleşme kararı almıştır. Bu görüşmede, Cemal Madanoğlu önderliğinde birleşen grup, Devrim Gazetesi'ni çıkarma, gazetenin orduya hitap etmesi ve Devrim gazetesinin Yön Dergisi çizgisinde olması gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu gazetenin ordu içerisinde dağıtılması işinin organize edilmesinde emekli Binbaşı Hıfzı Kaçar'ın rol alacağı belirlenmiştir (Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 71). Madanoğlu Cuntasına bakıldığında üç ana grubun Madanoğlu etrafında

¹ Cemal Madanoğlu, Osman Köksal, Necdet Düvencioğlu gibi isimler, Madanoğlu'nun Türk Silahlı Kuvvetler Birliği tarafından emekli edilerek tasfiye edilmesinden sonra askeri cunta oluşumu için hazırlıklara başladığı söylenebilir.

kümelendiği görülmektedir. Birinci grup Madanoğlu gibi asker kökenli sivil kişilerden oluşan grup, ikincisi ise sivil grup olarak ve kamuoyu oluşturma gücü bulunan MDD'ciler ve muvazzaf Albaylar grubudur. Madanoğlu'nun özellikle ordu içerisindeki albaylarla ilişki kurmasının temel sebebi bu rütbenin hem yüksek komuta heyeti hem de ordu içerisindeki alt rütbedeki subayların nabzını tutabilmesidir.

MDD'ciler ile Madanoğlu Cuntası ilişkisini kaynak mobilizasyonu bağlamında yukarıda belirtilen üç temel unsuru dâhil ederek daha detaylı incelenmesi gerekmektedir. Bu ilişkinin doğasını anlama çerçevesinde MDD'nin cuntayla ilişki kurma dinamiklerinin “politik atmosfer”, “kaynaklar” ve “grup motivasyonu” çerçevesinde daha detaylı analiz edilmesi gerekmektedir.

Politik Atmosfer

MDD Madanoğlu cuntası ilişkisinin dinamiklerini politik atmosfer bağlamında anlamak için iki dinamik ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki Ortadoğu'da ABD İngiliz rekabeti ve ikincisi ise bununla bağlantılı olarak bu rekabetin Türkiye iç siyasetine yansımaları ve politik aktörlerin gençlik örgütlerini vekâlet savaşlarında kullanmasıdır.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere'nin aşırı borç yükü içerisinde olması, küresel etkisinin azalmasına neden olmuş ve bu boşluk Amerika Birleşik Devletleri tarafından doldurulmuştur. İngiltere Başbakanı Churchill, bir görüşmede Amerikan Başkanı Roosevelt'e, İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan politikalarının İngiltere'nin çıkarlarına zarar vermeye yönelik olduğu, savaş sonrası Amerikan'ın attığı her adımın bunu gösterdiğini ifade etmiştir (Engdahl, 2011: 268). İngiltere Amerika ilişkileri özel bir ilişki olarak tanımlanmasına rağmen, İkinci Dünya savaşından sonra Amerika Birleşik Devletleri'nin çeşitli bölgelerde İngilizlerin etkisini azaltıp yerine geçmeye çalıştığına dair bilgiler bulunmaktadır. Örneğin Basra Körfezi'nde jeo-ekonomik kaynaklı ABD-İngiliz rekabetinin yaşandığı bilinmektedir (Kurşun ve Şeker, 2017: 235-266). 1953 yılında İran'da Musaddık'ın devrilmesi ile sonuçlanan darbe öncesinde ABD, Musaddık'ı çalışılabilir bir lider olarak görürken, İngiltere, ekonomik nedenlerden dolayı tasfiye edilmesini istemekteydi. İngiltere, Amerika'nın Musaddık'ı iktidarda tutarak, İngiltere'nin çıkarlarını tehlikeye attığını ifade etmiştir (Yergin, 2002: 441). Ancak daha sonra Amerika ve İngiltere bir anlaşma sağlayarak CIA'nın Ortadoğu operasyonlarından sorunlu Kermit Roosevelt'in yönettiği bir darbe operasyonu ile Musaddık iktidardan uzaklaştırılmış, İran'daki petrol hakları ABD ve İngiliz firmaları arasında paylaşılmıştır (Roosevelt, 2007; Yergin, 2002: 452).

İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda Amerika Bileşik Devletleri küresel bir oyuncu olarak ortaya çıkmış, İngiltere ve Fransa gibi eski sömürgeci ülkelerin göreceli olarak güçlerinin azalmasından dolayı ortaya çıkan güç boşluğu Amerika Birleşik Devletleri tarafından doldurulmaya çalışılmıştır. 1948 yılında CIA'nın hazırladığı raporda sömürge ülkelerinin güç kaybetmesi sonucunda ortaya çıkan güç boşluğunun Amerika'nın güvenliğini nasıl etkileyeceği ve buna karşı yeni stratejinin ne olması gerektiği tartışılmıştır (CIA, 1948). Bu bağlamda, CIA, Mısır'da Hür Subaylar darbesini desteklemiş ve 1956 Süveyş Krizine kadar olan süreçte, CIA ve Nasır yönetimi arasındaki ilişki devam etmiştir. CIA, Nasır yönetimini desteklediği ve hatta himaye ettiği sıralarda İngilizler'in Mısır'dan çıkmak için kampanya başlatan Nasır'ı engellemeye yönelik hiçbir girişimi olmadığı ve hatta İngiltere'nin Mısır'dan çekilmesi sürecinde yürütülen müzakerelerde kolaylaştırıcı rol oynadığı ifade edilmektedir. Bu durum, ABD ve İngiltere'nin dış politikadaki çıkarlarının her zaman tam olarak uyuşmadığı, bazı zamanlarda kamuoyu önünde olmasa bile arka planında ciddi rekabet içerisine girdiğini göstermektedir (bkz. Wilford, 2017).

Bu çerçeveden bakıldığında 1947 yılında Marshall yardımları ile birlikte ABD'nin Türkiye'de etkinlik kurmaya başladığı, Türkiye'nin NATO'ya girmesi ile birlikte de ABD'nin Türk siyasetini ve dış politikasını yönlendirebilecek güce eriştiği söylenebilir. Mahir Kaynak, İsmet İnönü'nün, dış politikasının genelde Avrupa, özelde ise İngiltere'nin çizgisinde olduğunu ifade etmektedir.² İsmet İnönü, Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'de kurmuş olduğu etkinlikten şikâyet ettiği bir demecinde şunları vurgulamaktadır:

“...Daha bağımsız ve şahsiyetli dış politika izlenmesini istiyorsunuz. Herkes aynı şeyden bahsediyor. Nasıl yapacağım ben bunu? Karar vereceğim ve işi teknisyenlerime havale edeceğim. Onlar etraflı çalışma yapacaklar, teklifler hazırlayacaklar. Yapabilirler mi bunu? Hepsinin etrafında uzman denilen yabancılar dolu, iğfal etmeye çalışıyorlar, muvaffak olamazlarsa işi sürüncemede bıraktırmaya çalışıyorlar. O da olmazsa karşı tedbir alıyorlar. Bir görev veriyorum. Neticesi bana gelmeden Washington'un haberi oluyor. Sonucu memurumdan önce sefirimden öğreniyorum. Böyle mi teslim ettik biz devleti! Bana şimdiye

² Prof. Dr. Mahir Kaynak bir konferansta yaptığı konuşmada, Celal Bayar'ın küçük Amerika kurmak istediğini, Amerika ile ittifak yapan Celal Bayar'ı İngiltere'nin tasfiye ettiğini, İsmet Paşa'nın ise genelde Avrupa'ya özelde ise İngiltere ekseninde dış politika izlediğini bu nedenle 1963 yılında Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması imzalandığını ifade etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kaynak, 2020. Ayrıca çalışmanın yazarından birinin Mahir Kaynak ile 2003 yılında yaptığı bir sohbette, Johnson mektubundan sonra İsmet Paşa'nın, "Yeni bir dünya kurulur Türkiye de bu dünyada yerini bulur" sözünün İsmet Paşa'nın İngiltere ve Avrupa ile yakınlaşma arzunu gösterdiğini ifade etmiştir.

kadar bunlar tarafından hazırlanmış, derdimize deva bir rapor göstermediler (Akt. Eymür, 1991:120)."

Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte Türkiye'nin, küçük Amerika olacağı iddialarından hareketle Amerikan eksenli bir dış politika yaptığı ve daha aksiyoner bir dış siyaset izlediği ileri sürülebilir. Bu ifadelerde, Amerika'nın devlet bürokrasisinde kurmuş olduğu etkinlikten dolayı Türkiye'nin bağımsız dış politika izleyemediği ve "böyle mi teslim ettik devleti" ifadesinden de Demokrat Parti iktidarının Amerika ile kurmuş olduğu ilişkiden duyulan rahatsızlığın belirtilmek istendiği ileri söylenebilir.

1960 darbesinin iki önemli ismi olan Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu'nun İsmet Paşa ile yakın ilişkileri bu bağlamda önem taşımaktadır. İsmet İnönü'nün, 1960 darbesini yapan kadrolara, "büyük ve hayırlı iş" yaptıklarını söylediği ifade edilmektedir (Toker, 1991: 21). 1960 darbesinin önde gelen isimleri olan Cemal Gürsel ve Cemal Madanoğlu'nun iktidarı İsmet Paşa'ya teslim etmek istediklerini ancak 14'ler olarak bilinen grubun ise İsmet Paşa'nın kiralık askerleri olmadıklarını ileri sürerek bu karara direndikleri bilinmektedir (Erkanlı, 1973: 163). Başka bir toplantıda Madanoğlu'nun asker olarak siyasetten ve teknik konulardan anlamadıklarını, vazifelerinin Demokrat Parti iktidarını yıkmak olduğunu, memleketin idaresini İsmet Paşa'ya bırakmanın en doğru çözüm olduğunu ifade ettiği ileri sürülmektedir (Demirer, 2012: 135).

1960 darbesinde, Cemal Madanoğlu'nun filli olarak bütün süreçleri yöneten etkin bir isim olduğu ve Türk Silahlı Kuvvetleri içerisinde 235 General ile 5000 subayın tasfiye edilme sürecinde önemli rol oynadığı bilinmektedir (Sanlı, 2018: 223). İktidarın İsmet Paşa'ya devredilmesi konusu, Milli Birlik Komitesi içindeki 14'lerin tasfiye edilmesindeki en önemli nedenlerden biri olduğu ileri sürülebilir. Milli Birlik Komitesinin ordu içerisinde yaptığı girişimler ve Ordu'nun emir komuta zinciri dikkate almadan attığı adımlar Türk Silahlı Kuvvetleri'nin komuta kademesini rahatsız etmiştir. Cemal Madanoğlu'nun iktidar içerisinde güç kazanmasından duyulan rahatsızlıktan dolayı 1. Ordu komutanı Cemal Turhal ve Genel Kurmay Başkanı Cevdet Sunay öncülüğünde birçok subayın içerisinde yer aldığı Silahlı Kuvvetler Birliği kurulmuştur.³ 1960 darbesinden sonra Milli Birlik Komitesi ve Silahlı Kuvvetler Birliği arasında devlet içerisinde güç kazanmaya yönelik rekabet oluşmuştur. Hava Kuvvetleri Komutanı İrfan Tansel'in MBK tarafından görevden uzaklaştırılmak istenmesi ile SBK gücünü ve etkinliğini

³Cemal Madanoğlu'nun güç kazanması ve ordu içerisindeki hiyerarşiyi dikkate almadan yaptığı tasfiyeler dönemin genelkurmay başkanı ve onun öncülüğünde kurulan Silahlı Kuvvetler Birliği'ni (SBK) rahatsız etmiştir. SBK, Cemal Madanoğlu'nun iktidarı tek başına ele geçirmesinden kaygılandığı da bilinmektedir. Bilgi için bkz. Ahmad, 1996: 217.

göstererek, İrfan Tansel'in görevine devam etmesini ve Cemal Madanoğlu'nun Ankara Sıkıyönetim Komutanlığından alınmasını ve ayrıca askerlik görevinden ayrılmasını istemiş, ancak Madanoğlu istifa etmeyi kabul etmediği için emekli edilmiştir. Ayrıca Madanoğlu tabii senatörlük hakkı kazanmasına rağmen bu görevinden de ayrılmıştır (Kırpık, 2021: 361-396).⁴

1960 darbesinin kudretli ismi Cemal Madanoğlu'nun İngiliz istihbaratı ile ilişkisine dair kesin kanıtlar bulunmamasına rağmen bu darbenin, İngiliz istihbaratının yönlendirmesi ile Madanoğlu grubunun etkisi ile yapılmış olması çok güçlü ihtimaldir. 27 Mayıs darbesini yapan kadroların içerisinde Türkeş'in önderliğini yaptığı subaylar da bulunmasına rağmen, Madanoğlu grubu, 27 Mayıs darbesindeki en güçlü ekip olduğu bilinmektedir. 27 Mayıs darbesinin arkasında İngiliz istihbaratı olduğuna dair en önemli kanıt, açılan İngiliz arşivlerinde, İngiltere devletinin bu darbeyi 38 gün öncesinden bilmeleridir (Göktepe, 2000: 139-189). Darbe gibi yüksek derecede gizlilik gerektiren bir faaliyette bir devlet, 38 gün öncesinden darbeyi ülkesine rapor ediyorsa, darbenin komuta kademesi içerisinde kaynakları olduğunu göstermektedir.⁵İstihbarat örgütleri düşmanlarının faaliyetlerini bile tespit edemediği ve büyük yıkımlarla karşılaştığı göz önünde bulundurulduğunda, İngiliz istihbaratının 27 Mayıs'tan 38 önce darbeyi ülkesine rapor etmesinin tek açıklaması, darbeci kadro içerisinde Cemal Madanoğlu grubu ile ilişkileri olmasıdır. Bu noktada Cemal Madanoğlu ile İngiliz istihbaratı arasındaki ilişkiye odaklanılması önem taşımaktadır.

İstihbarat örgütleri darbe gibi operasyonları makul inkâr stratejisine göre düzenlediği için somut delil bulmanın zor olduğu söylenebilir (Poznansky, 2020: 511-533). Aracı kurumlar, paravan örgütler üzerinden yürütülen darbe girişimlerinde istihbarat örgütleri bütün izleri saklamaktadır. Cemal Madanoğlu'nun İngiliz istihbaratı ile direkt görüşüp görüşmediğine dair somut bir kanıt bulunmamakla birlikte, iki ifade Madanoğlu'nun İngiliz istihbaratı ile ilişkisi olduğuna dair bilgi sunmaktadır. Mahir Kaynak, Madanoğlu'nun yeğeni ve cunta faaliyetleri içerisinde yer alan Hıfzı Kaçar ile yaptığı özel görüşmede, Cemal Madanoğlu'nun arkasındaki gücün Satvet Lütfü Tozan olduğunu söylemiştir

⁴ Cemal Madanoğlu hem 1960 darbesinde hem de 9 Mart Cuntasının en önemli ismidir. Madanoğlu'nun 1960 darbesine, Cemal Gürsel'in Kara Kuvvetleri Komutanlığından emekli edilmesinden sonra darbeye komuta etmesi için yüksek rütbeli bir generalin bulunması gerektiği ihtiyacından dolayı darbeye 13 gün kala Orhan Kabibay tarafından darbeye davet edildiği ileri sürülse de Mahir Kaynak sürecin başka bir yönünü ortaya çıkarmaktadır. Mahir Kaynak, 27 Mayıs cuntasının her faaliyetinin Madanoğlu tarafından izlendiğini ve bu cuntaya davet üzerine katılmadığını, uygun gördüğü anda cuntanın kontrolünü ele almak için girdiğini ifade etmektedir (Kaynak, 2001:82-83).

⁵ Yüksek derecede gizlilik içeren sonuca ulaşmış darbe girişimlerinin nasıl işlediği ve darbenin ancak organizatörleri tarafından bilineceğini gösteren çalışma için bkz. Cormac, 2022.

(Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 122). Görüşmenin özel olarak yapılması dikkate alındığında bu ilişkinin önemli olduğu, Madanoğlu ile İngiliz istihbaratı ile köprü görevini Satvet Lütfü Tozan'ın⁶ yaptığı çıkarımı yapılabilir (Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 123). Madanoğlu Cuntası içerisinde yer alıp, daha sonra uzaklaştırılan emekli Deniz Binbaşı Erol Bilbilik de Cemal Madanoğlu ile Satvet Lütfü Tozan'ın çok yakın olduklarını doğrulamakta ve Tozan'ın İngiliz istihbaratı mensubu olduğunu Rauf Orbay'a referansla aktarmaktadır (Bilbilik, 2013: 199). İkinci veri ise Mahir Kaynak'ın Darbeleri Araştırma Komisyonuna vermiş olduğu ifadeye yer almaktadır. Kaynak, Cemal Madanoğlu'nun İzmir'e gitmek üzere ayrıldığını, oradan da yurt dışına gidebileceğini söylediğini, MİT'in İzmir'e kadar Madanoğlu'nu takip ettiğini, İzmir'den Yunanistan'a geçtiğini ve on beş yirmi gün Cemal Madanoğlu'ndan haber alamadıklarını ifade etmiştir. Türkiye'ye döndükten sonra Madanoğlu'nun ilk görüştüğü kişilerden biri olduğu büyük kızı için bir hediye getirdiğini, getirilen elbisenin Londra'dan alınan bir marka olduğunun anlaşıldığını, haber alamadıkları bu süreçte Madanoğlu'nun İngiltere'ye gittiğini belirtmiştir (TBMM Tutanak Dergisi, 2012: 9).

O dönemin devlet ve ordu içi güç dengeleri dikkate alındığında Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, Orgeneral Turgut Sunalp ve 1. Ordu Komutanı Faik Türün'ün Amerika ile yakın ilişkiler içerisinde bir kanat olduğu görülmektedir.⁷ Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri komutanı Muhsin Batur'un önderliğini yaptığı 9 Martçı subayların ise Madanoğlu-Avcıoğlu grubunun askeri kanattaki en yüksek rütbeli subaylar olduğu ve İngiltere çizgisinde siyaset yaptıkları söylenebilir.⁸ Madanoğlu grubu ile ittifak yapan Orhan Kabibay'ın, gençlik lideri olan Sarp Kuray ile yaptığı görüşmede, tüm sol cephe örgütlerinin darbeye destek vermesini

⁶ Satvet Lütfü Tozan'a İngiliz Kralı VI George Tarafından Honorary Officer Of British Empire Nişanı verildiği bilinmektedir. İngiliz istihbaratı ile olan bağlantısı hakkında bkz. Felek, 1974. Tozan'ın İngiliz istihbaratı adına yaptığı faaliyetlerle ilgili bkz. Rubin, 1997: 103-104.

⁷ Erol Mütercimler, Amerikan denetiminde kurulan yer altı örgütü Kontrgerilla'nın Turgut Sunalp kontrolünde Amerikalılar tarafından kurulduğunu ifade etmektedir. Ayrıca o dönemde İstanbul'da sıkıyönetim komutan yardımcısı olarak görev yapan General Memduh Ünlütürk ile yapmış olduğu özel sohbette, Ünlütürk'ün, 9 Martçı subayların tasfiye edilmesi sürecinin Amerikalılarla birlikte planlandığını, Amerika'nın bütün süreçlerin içinde olduğunu belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mütercimler, 1998: 48-5.

⁸ Sarp Kuray'ın Amerikan kabuğu olarak tanımladığı ve Amerika ile yakın ilişkileri olduğunu iddia ettiği Cevdet Sunay önderliğindeki kadroların, Komünizmle mücadele dernekleri ve milliyetçi dernekleri örgütlediği, 9 Mart cuntasının ise MDD önderliğindeki Dev-Genç bünyesinde yer alan bütün sol örgütleri yönlendirdiği ve çeşitli eylemler yaptırdığı bilinmektedir. Toplumsal düzlemde yaşanan sol sağ kutuplaşmasının, uluslararası boyutta ABD-İngiliz çatışması, Türkiye içi güç dengeleri boyutunda ise Sunay-Tağmaç grubu ile Gürler-Batur-Madanoğlu ve Avcıoğlu grupları arasındaki rekabetten kaynaklandığı ileri sürülebilir. Bkz. Kuray, 9 Mart Cuntası ve Toplumsal Hareketlerle ilişkisi, 2023.

istemmiştir. Bu bağlamda Ankara'nın dikmen semtinde tüm sol cephe örgütlerinin temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda, tüm kitle önderleri darbeyi destekleme kararı almıştır. Alınan karar doğrultusunda eylemler, kamulaştırma olarak adlandırılan soygunlar ve kitlesel gösteriler gerçekleştirilmiştir (Kuray, 2023). Tüm bunların bize gösterdiği bir nokta ise İngiltere ve ABD gizli servislerinin Türkiye'de sağ ve solcu öğrencileri ordu içindeki cuntalar aracılığıyla vekâlet savaşları için kullandıkları ve onlar üzerinden birbirileriyle çatıştığı gerçeğidir.

Öğrenci gruplarının üst merkezi üniversitelerdi ve Ankara ve İstanbul'daki üniversitelerde örgütlü durumdaydı. Üniversite öğrencileri aşırı derecede politize olmuş ve üniversitelerdeki 200 bin öğrenci akademik haklar özgür bir eğitim için örgütlenmekteydi. Buna karşılık Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesindeki sağ gruplar Hür Düşünce kulübü adı altında örgütlenmiş, Kulübün başkanı Hasan Celal Güzel, üyeleri arasında Abdülkadir Aksu, Mehmet Keçeciler gibi üyeleri bulunmaktaydı. Amerikan'ın Türkiye'deki sağ ve dinci gruplarla ilişkisinin Özel Harp Dairesi üzerinden kurulduğu bilinmektedir (Yetkin, 1995: 181). Sol ve Komünizmle mücadele bağlamında, Özel Harp Dairesinin sivil unsurlarının dini ve milliyetçi motivasyona sahip olduğuna dair birçok örnek bulunmaktadır. Özel Harp dairesinin sağcı bir zemin üzerine kurulduğu komünizmle mücadele için yapılandırıldığı bilinmektedir (Parlar, 1998: 375). Komünizmle Mücadele Dernekleri başkanlığı yapmış olan Orhan Kiverlioğlu'nun, CIA için casusluk yapmaktan tutuklanan emekli Albay Turan Çağlar ile olan yakın ilişkisi ve Çağlar'ın bu yapıya olan desteği, CIA'nın Komünizm karşıtı mücadelede sağcı ve dini motifli örgütleri desteklediğini göstermektedir (Kiverlioğlu, 2016).

Sol grubun üniversitedeki lideri Sosyal Demokrasi Derneği Başkanı Uluç Gürkan'dı (Birand vd., 2016: 170). Uluç Gürkan, cuntanın yayın organı olan Devrim Gazetesinin Hasan Cemal ile birlikte yazı işleri sorumlusu olmuştur. Bu dönemde sağ öğrenci dernekleri ve komünizmle mücadele dernekleri kurulmuş ve sağ sol çatışması yükselmiştir. Amerikan'ın, Türkiye'de ortaya çıkan cunta bağlantılı sol dalga ile mücadele etmek için komünizmle mücadele derneklerini ve çeşitli dini gruplardan istifade ettiği bilinmektedir.

Bu bakımdan Türkiye'deki sol öğrenci olayları, politik karmaşa yaratarak darbe şartlarının oluşması ve ordunun yönetime müdahale etmesi için Madanoğlu cuntası tarafından teşvik edildiği söylenebilir. Örneğin, Banka soygunu sonrasında her yerde aranan ve Ortadoğu Teknik Üniversitesinde saklanan Deniz Gezmiş, Doğan Avcıoğlu'nun yakını olan bir mühendisin arabasıyla Ankara dışına çıkarıldığı belirtilmektedir (Cemal, 2016: 20). Öğrenci olayları ve içerde yaratılan terör havasının temel nedeni Hükümetin ülkeyi yönetmekte aciz olduğu izlenimi

yaratmak ve ordunun yönetime müdahale etmesini sağlamak için şartları oluşturmak olduğu ileri sürülebilir. Bu görüşü destekleyen en önemli veri ise Madanoğlu Cuntası üyesi olan İrfan Solmazer'in, Deniz Gezmiş ve Sarp Kuray'a eylemler yaptırdığını özel bir sohbette itiraf etmesidir (Bilbilik, 2013).

Bu çerçevede bakıldığı zaman bu politik atmosfer MDD için önemli bir fırsat yaratmaktaydı. Türkiye'nin NATO'ya girişi Marshall yardımlarıyla paralel olarak küresel kapitalizme entegre olmaya başlaması toplumsal ve siyasal kaynakların çoğalmasına neden olmaktadır. Bu ise teori bölümünde belirtildiği üzere toplumsal hareket sektörü içerisinde antagonist grupların birbirleriyle mücadelelerine yol açmaktaydı. Bu politik atmosfer aynı zamanda MDD'cilerle ideolojik ve pragmatik bağlamda ordu içinde Madanoğlu cuntasıyla bağlantı kurma şansı verirken cuntaya bağlı diğer sol örgütlerle rekabetlerinde MDD'yi diğer örgütlerin kanaat önderi olma rolü vermekteydi.

Kaynaklar

MDD'nin, neden askeri bir cuntayla ilişki kurduğu sorusunun bir diğer cevabı ise maddi ve insani kaynaklar olgusudur. Buradaki en önemli nokta MDD'nin, Madanoğlu cuntasıyla bağlantılı en önemli yapılanma olmasıdır. Bu kurulan örgütler arasında örgütsel manada çok sıkı bağ olmasa da farklı örgütlerdeki elemanların minimum derecede birbirleriyle ilişkilidir. Tüm örgütlerin başında Cemal Madanoğlu ve ekibi bulunmuş ve özellikle kaynakların ediniminde tüm örgütleri koordine etmiştir (Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973). Örneğin DEV GENÇ üyesi ve 12 Mart muhtırasına giden süreçte saha da etkili olan dönemin muvazzaf Subayı (teğmen) Sarp Kuray'ın MDD'ciler ve Doğan Avcıoğlu ve ekibiyle hiç ilişkiye girmemiş olması buna örnek gösterilebilir (Kuray, 2023). MDD'ciler ise Madanoğlu'nun aracılığıyla finanse edilmektedirler. Bu çerçeve de bu bölümde Cuntanın şemsiyesi altında bulundurduğu tüm örgütleri nasıl finanse ettiği ve MDD'cilerin Cuntanın organizasyonundaki etkisi analiz edilecektir.

İlk olarak, maddi kaynaklar açısından bakıldığı zaman MDD'cilerin Cemal Madanoğlu cuntası ile birleştikten sonra cuntanın yayın organı olarak çıkarılmasına başlanan Devrim Gazetesinin finansmanını CHP Trabzon milletvekilliği yapmış olan Cemal Reşit Eyüboğlu sağlamıştır. Bu gazetenin çıkmasının cuntanın hem ordu içinde güçlenip iletişimlerini güçlendirmelerinde hem de toplumda sol örgütlerin görünür olmasında önemli bir rolü olmuştur. Ancak yukarıda belirtildiği gibi cuntanın önemli bir oranda finansmanını sağlayan

ise, İngiliz istihbaratı ile yakın ilişkileri bulunan Satvet Lütfü Tozan olduğu söylenebilir (Bali, 2020: 65-67).⁹

Cuntanın ekonomik kaynaklarından biri de o dönemde cuntaya bağlı sol örgütlerin yaptığı soygunlardan elde edilen gelirlerdir. Sarp Kuray (2023) ile yapılan görüşmede bu eylemi o dönem “kamulaştırma” olarak adlandırdıklarını belirtmektedir. Cunta içinde bulunan Yarbay Talat Turhan’ın, cuntanın ihtiyaç duyduğu finansı sağlaması için soygunları yönetmelerini istediğini, bu iş için emrine adamlar vereceğini, yetkili polis şefinin göstereceği yerlerde soygun yapacaklarını, elde edilen paranın yüze 20’sini soygun yapanlara, yüzde 20’sini polis şefine, geri kalan yüze 60’ın ise cuntaya verileceğini söylediğini ifade edilmektedir (Eymür, 2013). Bu çerçevede bakıldığı zaman cuntanın bürokraside güçlü bir ağ kurduğunu, bu ağ sayesinde ise yasal olduğu kadar yasal olmayan yollardan da rahatça finansman sağladıkları görülmektedir.

Kaynakların ikinci unsuru ise örgütsel organizasyon ve insan kaynağıdır. MDD’ciler cuntanın sivil toplumdaki en güçlü aktörlerinden biri olmuşlardır. Bu güce ulaşmak bağlanımında ise ilk adımı Cemal Madanoğlu grubu ile 1969 yılında birleşerek Ulusal Devrim Partisi’ni kurmalarıdır. Ulusal devrim partisini, Devrim genel kurulu adı verilen ve 33 kişiden oluşan devrim genel kurulu tarafından yönetileceği kararlaştırılmıştır. 33 kişiden oluşan devrim genel kurulunun 11 üyesi aydınlardan 11 üyesi gençlik hareketlerinden, 11 üyesi ise muvazzaf subaylardan oluşmuştur. Devrim Genel Kurulu, aydın ve gençlik hareketlerini etkilemek üzere örgütlenme faaliyetleri yürütmüş ve bu bağlamda Talebe federasyonları, Devrim Ocakları, üniversitelerde örgütlenmeler kurulmuştur (Madanoğlu Cuntası İddanamesi, 1973: 47). Aynı zamanda MDD’ciler doğrudan ve doğrudan olmayan yollarla askeriye içindeki cunta içindeki farklı örgütlerle de ilişki kurarak ağlarını genişletmişlerdir.

MDD ve Doğan Avcıoğlu’nun önderliğinde çıkarılan Devrim Gazetesi cunta içindeki farklı örgütleri fikirsel bağlamda birleştiren hücreler üstü bir kaynak işlevi görmekteydi. Her ne kadar MDD’nin belirli oranda bir üyesi olsa da Devrim Gazetesi MDD’cilere ciddi bir güç sağlamak ve cuntanın esnek örgütlenmesine yardımcı olmaktadır. Örnek vermek gerekirse, Mahir Çayan’ın liderliğini yaptığı THKP-C içerisinde yer alan Emekli Hava Teğmen Mustafa Şahin’in mahkemede vermiş olduğu ifadede, Ankara’da Orhan Savaşçı ve Mahir Çayan ile tanıştıklarını ve ilişki geliştirdiklerini belirtmiştir. Doğan Avcıoğlu’nun çıkardığı Devrim

⁹ Tozan’ın, tüm malvarlığını Darülfafaka’ya bağışladığı, Emirgan korusunun sahibi olduğu ve silah ticaretinden önemli bir servete sahip olduğu ifade edilmektedir (Özkan, 2016). Satvet Lütfü Tozan, ikinci dünya savaşı döneminde Nazilere karşı İngiliz istihbaratı ile birlikte çalıştığı ve aynı zamanda uluslararası alanda silah ticareti yapmış bir isim olduğu bilinmektedir.

Gazetesi'ndeki görüşlerinden etkilenip benimsediklerini THKP-C içerisinde yer alan sivillerin ve askerlerin Doğan Avcıoğlu grubunun darbe hazırlıklarını benimsediklerini, kesin bir örgütsel karar alınmamasına rağmen, bu darbe hazırlıklarını destekleme yönünde bir görüş birliği olduğunu vurgulamıştır.¹⁰

Doğan Avcıoğlu grubunun 9 Mart askeri cuntasının önemli isimleri olan Havacı General Aydın Kirişoğlu ve Karacı General Celil Gürkan ve Denizci Amiral Vedii Bilget gibi isimlerle yakın ilişkileri olduğu bilinmektedir.¹¹ Bu kişilerin bağlı bulunduğu isimler Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur olduğu görülmektedir. MDD gurubu bir yandan, muvazzaf askerlerle ilişki kurarken bir yandan da sivil hayatta Cemal Madanoğlu grubu ile ilişkisini sürdürerek darbe şartlarını oluşturmak için faaliyetlerini yürütmüştür.¹²Buradan da görüleceği üzere Doğan Avcıoğlu önderliğinde MDD'cilerin hem ordu içerisinde üst ve orta düzey komutanlarla ilişkileri ve sivil hayatta da Madanoğlu ile iletişimleri gruba maddi ve istihbarat gücü vermekteydi. Aynı zamanda rakip sol örgütler karşısındaki sembolik gücünü arttırmaktaydı.

Anlatılanlar çerçevesinde bakıldığı zaman MDD'cilerin kaynaklar bağlamında Madanoğlu Cuntası ile olan ilişkileri iki simbiyotik ilişkiye bağlıydı. İlki MDD'nin ve cuntanın gelirlerinden Devrim gazetesi aracılığıyla yararlanmasıdır. İkinci nokta ise MDD'nin cunta içindeki örgütlerin büyük bir oranda fikri temelini oluşturarak cuntanın organizasyonunda dinamo işlevi görmesiydi. Bu çerçevede, MDD'nin hücresel anlamda esnek bir şekilde örgütlenen farklı sivil ve muvazzaf subaylardan oluşan farklı örgütleri birleştiren bir toplumsal grup konumunda olduğu görülmektedir. Bu ise ideolojik açıdan milli demokratik devrim yapmak isteyen MDD'nin hem kaynak anlamında hem

¹⁰ Memduh Ünlütürk tarafından hazırlandığı ileri sürülen ve Genel Kurmaya Başkanlığı yayınlarından çıkan ders alalım adlı kitapta, Doğan Avcıoğlu önderliğindeki MDD'cilerin görüşlülerinin ordu içindeki subaylara nasıl tesit ettiği anlatılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ünlütürk, 1971: 78.

¹¹ General Aydın Kirişoğlu'nun Doğan Avcıoğlu ile olan ilişkisinin Muhsin Batur'un bilgisi ve denetimi dahilinde olduğu ifade edilmektedir. Bkz. Gürkan, 1986: 130.

¹² Devrim Anayasası ve devrim sonrasında devletin nasıl yapılanacağı ile ilgili bilgileri teşkilatlanma şemasını Doğan Avcıoğlu'nun hazırladığı ve Hazırlanan bu metnin Seferberlik Tetkik Kurulunda görevli olan Binbaşı Yılmaz Akkılıç'a teslim edildiği ve Akkılıç'ında Hava Kuvvetleri içerisindeki cunta aracılığı ile Muhsin Batur'a ulaştırıldığı bilinmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cemal, 2016: 33. Ayrıca Celil Gürkan, bu anayasa taslağının Doğan Avcıoğlu tarafından hazırlandığını ve hava kuvvetleri içerisindeki subaylar tarafından Batur'a teslim edildiğini doğrulamaktadır (Gürkan, 1986: 510). Muhsin Batur'da bu metnin Avcıoğlu'nun kaleminden çıktığını ifade etmektedir. Bilgi için bkz. Batur, 1985: 213.

de örgütsel güç anlamında Madanoğlu cuntası ile neden iş birliği yaptığını göstermektedir.

Politik Motivasyonu

Doğan Avcıoğlu önderliğinde Milli Demokratik Devrim grubunun Madanoğlu cuntası ile ilişkisinin politik motivasyonunu üç ana noktada toplamak mümkündür. Bunlar ideolojik yönelim, araçsal nedenler ve grup içindekilerin politik bağlamda bireysel hırslarıdır. Her ne kadar sonuncu nokta politik motivasyon çerçevesinde gözüküyor gibi olsa da yukarıda belirtildiği üzere kaynak dağılımı teorisi çerçevesinde bireysel hırslar ve bu taleplerin karşılanması kaynak dağılımının olağan içeriklerinden birisidir.

İlk olarak Milli Demokratik Devrimcilerin, Madanoğlu cuntası ile neden işbirliği yaptığı sorusunun cevaplanabilmesi için MDD'cilerin ideolojik ve kişisel motivasyonlarının ne olduğunun ve asker zümrenin ideolojik kurgudaki rolünün ne olduğunun cevaplanması gerekmektedir. Doğan Avcıoğlu'nun liderliğini yaptığı MDD'nin, ideolojik programının genel çerçevesinin dört temel dayanağı olduğu söylenebilir. Avcıoğlu'na göre ülkede yaşanan siyasi belirsizlik ve kaosun temel sebebinin, ekonomik kaynaklı olduğu, bu nedenle ekonomik kalkınmanın yeni bir Kemalist programla mümkün olduğunu ileri sürmektedir (Güzel, 2021: 475-476). Avcıoğlu, Kemalist kadroların ekonomide kapitalist programı uygulamalarının temel hata olduğunu, Kemalizm'in amacına ulaşabilmesi için sosyalist ekonomik programı benimsemesi gerektiğini savunmuştur (Atılğan, 2002: 137). Kemalist doktrindeki, devletçilik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılığın, sosyalist ideolojinin sonucu olduğunu savunarak Kemalist sol ideolojiyi kuramsallaştırmıştır. MDD'cilerin bir nevi Türk tipi Nasırcı ve Baasçı bir devlet modeli kurgulamaya çalıştıkları ve bu bağlamda BAAS sistemini inceledikleri bilinmektedir (Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 151). Hasan Cemal, Doğan Avcıoğlu'nun önderliğini yaptığı Yön ve Devrim çizgisinin Baasçılık olduğunu, Marksizm'den etkilenmiş devletçi, milliyetçi bir hareket olduğunu, Türk solunu etkileyip böldüğünü ve kendi nüfuz alanına çektiğini ifade etmektedir. Baas yönetimlerinin Irak ve Suriye'de askeri darbe ile iktidara geldiğini, Yön ve devrim çizgisinin milliyetçi sol olarak tanımlanabileceğini çünkü hem Marksizm'in hem de Kemalizm'in ideolojinin ana bileşeni olduğunu belirtmektedir (Cemal, 2016: 76). Bu politik tasarımda ise ordunun önemli bir rolü vardır. Hareketin elitleri, devrime giden yolun askeri darbeden geçtiği ve bu bakımdan, darbe şartlarının oluşması için gençliğin hareketlendirilmesi, ordunun darbe yapması için kışkırtılması gerektiğini savunmuştur (Camal, 2016: 5). Askerle olan iş birliğini parlamenter sisteme yani "cici demokrasiye" duyulan ortak nefretin sonucu olduğu, askerlerle bir durağa kadar iş birliği yapabilecekleri,

son kertede yolların ayrılacağına farkında olduklarını da ifade etmektedirler (Cemal, 2016: 5).¹³

Sarp Kuray, MDD'cilerin orduya bakışını şu şekilde ifade etmektedir: ülke ekonomik kriz ve siyasi belirsizlik içerisinde olduğunda ordu içerisinde darbe için teşkilatlanmaların oluşmaya başladığını çünkü ordunun Türk siyasal yaşamında ilerici aktör olma rolünün bulunduğu ifade etmektedir. Kuray ayrıca, Türkiye'de siyasi dönüşümü sağlayacak bir burjuva sınıfının olmadığını bu nedenle, ordunun cumhuriyeti kurduğunu ve ilerici güçlerin ordu içerisinden çıktığını ifade etmektedir. Bu değerlendirmeler, MDD'cilerin orduyu nasıl algıladıklarını göstermesi bakımından önemlidir (Kuray, 2023).

MDD grubu, askeri darbeyi sosyalist sisteme geçiş için ara dönem olarak görmekte ve askeri cunta ile iş birliğini bu bakımdan önemli görmektedir. MDD gurubu, işçi sınıfının öncülüğünde bir devrimin Türkiye şartlarında mümkün olmadığını düşündükleri için askeri darbeyi, sosyalist sisteme geçiş için ara dönem olarak kabul etmektedir. MDD'cilerin, Madanoğlu grubu ile ittifak yapmasının nedenini İlhan Selçuk şu şekilde açıklamaktadır: Cemal Madanoğlu ile ittifak kurmalarının temel sebebinin ünü ve 27 Mayıs 1960 darbesinde önemli rol oynayıp, devlet içerisinde bir güce ve istihbarata sahip olması olduğunu,¹⁴ Madanoğlu grubu ile bir parti kurulamayacağını ifade etmiştir (Madanoğlu Cuntası İddinamaesi, 1973: 151). Bu değerlendirmenin bir yönü ile haklı olduğunu Mahir Kaynak'ın Cemal Madanoğlu ile ilgili değerlendirmelerinde görülmektedir. Mahir Kaynak, Cemal Madanoğlu'nun sanıldığı aksine sol düşünce ile bir ilişkisinin olmadığını, dönem itibari ile sol ideolojinin ulaşmış olduğu potansiyeli kullanmak istediğini, başka bir ideolojik akım güçlü olsaydı, o ideolojiyi de kullanabilecek pragmatik bir isim olduğunu ifade etmektedir (Kaynak, 2001: 83).

İkinci olarak MDD'nin Cunta ile iş birliği araçsal nedenlere dayanmaktaydı. Madanoğlu'nun MDD'ciler ile kurmuş olduğu ilişki ideolojik ve inanç bağlamından daha ziyade bir tür pragmatik bir yönelimdir. Kaynak'a (2001: 80-83) göre Madanoğlu, sivilleri birer ajitatör ve propagandist olarak görmekte ve bu kadroları darbe gerçekleşene kadar istifade etmek istemektedir. Madanoğlu'nun

¹³ Bu iddiayı destekleyen bir diğer görüş ise Erol Mütercimler'in, General Memduh Ünlütürk ile yapmış olduğu özel sohbette aktardığı bilgilerdir. Ünlütürk, Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'ın askerleri kullandıklarını, darbeyi yapacak Faruk Gürler ve Muhsin Batur'u süreç sonunda General Celil Gürkan aracılığı ile tasfiye etmeyi planladıklarını, bunu fark eden Faruk Gürler ve Muhsin Batur'un genç subayları ve MDD'cileri harcadığını ifade etmiştir (Mütercimler, 1998: 52)

¹⁴ Deniz Kuvvetleri mensubu Binbaşı Erol Bilbilik'in, cunta faaliyetlerinden dolayı dönemin Deniz Kuvvetleri Komutanı Celal Eyryce tarafından tayini çıkarılmasına rağmen Cemal Madanoğlu ve Osman Köksal bu tayini durdurmaları, Madanoğlu'nun devlet içerisindeki gücüne örnek olarak verilebilir (Bilbilik, 2013: 147).

babasının yüz ellilikler¹⁵ listesinden olduğu ve aşırı Atatürkçülüğü de bu yanını gizlemek için kullandığı bir maske olduğu değerlendirmeleri bulunmaktadır (Kaynak, 2001: 80-83). Ancak Madanoğlu grubunun, darbenin başarıya ulaşması için kitle ve entelektüel desteğe ihtiyaç olduğunu, bu desteğinde aydınlar ve gençlik üzerinde etkisi bulunan Doğan Avcıoğlu, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal gibi isimlerle ittifak yapmaktan geçtiğini ifade ettiği ileri sürülmektedir (Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 151).¹⁶ MDD'cilerin Madanoğlu grubu ile ittifak kurmasının bir diğer nedeni ile Madanoğlu ekibinin Ordunun içerisindeki her düzeyde subayla ilişki içinde ve erişim imkânlarına sahip olmalarıdır. 1969 yılında birleşme kararı alındıktan sonra çıkarılan Devrim Gazetesinin ordu içerisinde dağıtımını Madanoğlu grubuna bağlı, Hıfzı Kaçar tarafından yapılmıştır. Bu durum MDD'cilerin fikirlerini ordunun her kademesine ulaştırmak için Madanoğlu grubunu bir katalizör olarak kullanmıştır (Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 71).

MDD grubu içerisinde kişilerin kişisel motivasyonları da Madanoğlu grubu ile ittifak yapma nedenlerini açıklamaktadır. Örneğin Doğan Avcıoğlu'nun, temel hedefinin Türkiye'nin düzenini değiştirmek olduğu, bu hedef ulaşmak için düşünüp yazıp çizdiği, Fransa ve İngiltere'de eğitimini tamamladıktan sonra Türkiye'ye dönerken aklındaki tek fikrin devrim yapmak olduğu belirtilmektedir (Cemal, 2016: 249). Doğan Avcıoğlu'nun 9 Mart cuntasının sivil başbakanı olarak bilinmekteydi ve bazı çevrelerin askeri darbeden sonra Avcıoğlu'nun Başbakanlık koltuğuna oturacağına kesin gözü ile bakılmaktaydı. Avcıoğlu'nun Türkiye'nin lideri ve kurtarıcı olma arzusu yattığı ve bu bağlamda ya başbakan olacağım ya da asılacağım dediği ifade edilmektedir (Cemal, 2011: 249-250). Avcıoğlu, sosyalist devrime ulaşmak için askeri darbenin tek yol olduğuna inanmaktadır. Avcıoğlu, askeri darbeyi yapan kadroların, çok partili sisteme son verip partileri kapattıktan sonra askerlerin çaresizlikten sol çizgiye kayacağını düşünmektedir (Cemal, 2016: 31). Bu durum, Avcıoğlu'nun askeri darbeyi yapacak kadroların ideolojik motivasyonunun sol ideoloji olmasa bile darbe sonrasındaki askerleri yönlendirebileceğine inandığını göstermektedir.

¹⁵ Kurtuluş savaşında düşmanla iş birliği yapan ve hepsi üst düzey görevlerde bulunan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarıdır. Cemal Madanoğlu'nun babası da Yunan işgali altında bulunan Türkiye'nin bir kasabasında Kaymakam olarak görev yaptığı bilinmektedir. Ayrıca 1965 yılında Cemal Madanoğlu bağımsız olarak seçimlere girdiği süreçte, Patrik Anthenagoras'ın ziyaret ederek Patrik olarak seçimde kendilerini destekleyeceğini ifade ettiği bilinmektedir (bkz. Madanoğlu Cuntası İddianamesi, 1973: 121).

¹⁶ Örnek vermek gerekirse Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı "Türkiye'nin Düzeni" adlı kitabın o dönemde aydın, asker ve gençlik üzerinde önemli etkileri olduğu bilinmektedir. Dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler'in Doğan Avcıoğlu'nun yazdığı Türkiye'nin Düzeni adlı kitabı okumayan Subayı eksik sayarım dediği ifade edilmektedir.

MDD grubu içerisinde yer alan isimlerin, büyük kısmının bireysel motivasyonları iktidarda gelmek ve devlet kurumları yönetmek olduğu bilinmektedir. Örneğin İlhami Soysal, darbeden sonra MİT Müsteşarı olmak istediğini, Mümtaz Soysal'ın ise Dışişleri bakanı olacağı ifade edilmektedir (Küçük, 1997: 460). Mahir Kaynak, İlhami Soysal ve Doğan Avcıoğlu ile ilgili değerlendirmede bu iki ismin iyi araştırmacı ama az yaratıcı oldukları, duygusal yönlerinin ağır bastığını, devlet ve cunta yönetmenin mekanikliğinden uzak kişiler olduğunu ifade etmiştir. İlhan Selçuk için gerçek darbeci kişiliğe sahip olduğunu, kötü ellerde harcanmış bir isim olduğunu belirtmektedir (Kaynak, 2001: 83-84). Bütün bu bilgiler bağlamında MDD grubunun, Türkiye'de düzeni değiştirmek ve sosyalist düzeni getirmek için Cemal Madanoğlu grubu ile iş birliği yaparak darbeyi gerçekleştirecek olan ordunun üst kademelerinde yer alan yüksek rütbeli askerlere etki etmeyi hedeflediği söylenebilir. Madanoğlu grubu ile ittifak yapmadan, ordu içerisindeki subayları ve üst rütbeli askerleri etkileyemezler miydi sorusu önem taşımaktadır. Gizli faaliyetlerin doğası dikkate alındığında, istihbarat örgütlerinin ülke içerisinde yer alan her türlü faaliyeti izlediği bilinmektedir. Bu bakımdan MDD'cilerin, Madanoğlu grubundan darbe faaliyetlerinin gizlilik içerisinde yapılmasını sağlamak ve bu faaliyetleri himaye etmek için istifade ettikleri bir koruma zırhı görevi gördüğü söylenebilir. Ayrıca ordu içerisindeki yüksek rütbeli subaylarla ilişki kurulmasında Madanoğlu grubun devlet içerisindeki gücünden ve 27 Mayıs'ta sahip olduğu ünden yararlandıkları söylenebilir. Madanoğlu'nun emekli general olması, 27 Mayıs'ın önemli bir ismi olması, muvazzaf subayların Madanoğlu'na yönelik sempaticileri, MDD'cilerin Madanoğlu grubu ile ittifak yapmasının diğer bir nedeni olduğu söylenebilir.

3. SONUÇ

Bu çalışma 9 Mart 1971 sürecinde başrol oynayan Doğan Avcıoğlu önderliğinde Yön-Devrim çevreleri ve Milli Demokratik Devrimci (MDD) çevrelerle Askeri Cunta ittifakının dinamiklerini kaynak mobilizasyonu teorisi bağlamında ulusal ve uluslararası dinamikleri dikkate alarak neden ve hangi şartlar altında ittifak yaptıklarını analiz etmiştir. Bu çerçevede kaynak mobilizasyonu teorisi ise MDD'ciler ve Madanoğlu cuntası ilişkisini grup dinamikleri, iç ve uluslararası siyasetin dinamikleri göz önüne alarak analiz etmede önemli bir araç sağlamaktadır.

Kaynak mobilizasyonu teorisi kolektif bir hareketin ve mensubu olan bireylerin politik bir örgütlenme ve eylemde, rasyonel ve somut çıkarlarının olduğunu iddia etmektedir. Bu perspektife göre bir hareketin başarısı politik aktör olarak tanınırlık elde etme yahut maddi kazancın artırılmasına veya tüm grubun bu süreçte ne elde edileceği ile ilintilidir. Her ne kadar, bu teori heterojen ve kendi

içinde farklı alt teorileri olsa da bu çalışmada alt teori olarak “profesyonel örgütleyici” model seçilmiştir. “Profesyonel örgütleyici” modele göre toplumsal hareketlerde kaynağa ulaşmak ve grubun doğru yönetimi anlamında grubun dışından profesyonel araçlara (*agents*) –elitler ve yöneticilere– ihtiyaç duyar.

Bu çerçevede MDD Madanoğlu ilişkisi 3 noktada analiz edilmiştir. Bunlar politik atmosfer, kaynaklar, politik motivasyondur. İlk olarak MDD cunta ilişkisini sağlayan önemli etkenlerden birisi politik atmosferdir. ABD’nin, 1947’den sonra Ortadoğu’ya yerleşmesi Dünya’da yüzyıldan fazla hegemon olmuş İngiltere için bir tehdit olarak görülmüştür. Bu yüzden Türkiye özelinde ise sol öğrenci hareketlerini Türkiye içinde Cemal Madanoğlu Satvet Lütfü Tozan gibi kendine yakın çevreler aracılığıyla sol hareketlere destek vermişlerdir. Londra, Washington’un desteklediği sağ öğrenci hareketlerine karşı sol hareketi destekleyerek ülkede bir tür istikrarsızlık ve kaos yaratarak darbe yoluyla siyasal sistemi kontrol altına almak istemiştir. Bu süreç 1960 darbesinin mimarı olan Cemal Madanoğlu ve ordu içinde ona bağlı olan çevre ile ideolojik bağlamda Kemalist bir darbe isteyen MDD’ciler açısından önemli bir birliktelik fırsatı yaratmıştır.

İkinci olarak MDD’ciler Madanoğlu cuntası ile çalışmak istemelerinin temel nedenlerinden birisi kaynaklar üzerinden birliktelik sağlama beklentileridir. MDD’cilerin kaynaklar bağlamında Madanoğlu Cuntası ile olan ilişkileri iki etmene bağlıydı. İlki MDD’nin cuntanın gelirlerinden Devrim gazetesi aracılığıyla yararlanması. İkinci nokta ise MDD’nin cuntaya bağlı sivillerden ve muvazzaf subaylardan oluşan diğer sol örgütlerin fikri dünyalarını etkilemeleri ve cuntanın ordu içindeki organizasyonunda Kemalist Devrimci sol fikrin yayılmasında katalizör işlevi görmeleri. Buna karşılıklı Madanoğlu cuntası aracılığıyla istihbarat gücü gibi devlet kaynaklarını kullanma gücüne erişmişlerdir. Bu ise ideolojik açıdan milli demokratik devrim yapmak isteyen MDD’nin hem kaynak anlamında hem de örgütsel güç anlamında Madanoğlu cuntası ile neden iş birliği yaptığını bize göstermektedir.

Son olarak ise MDD’nin Madanoğlu cuntası ile ilişkisinin politik motivasyonunu üç ana noktada toplamak mümkündür. Bunlar ideolojik yönelim, araçsal nedenler ve grup içindekilerin politik bağlamda bireysel hırslarıdır. İlk olarak MDD’cilerin sol Kemalist devrim anlayışıyla, Demokrat parti ve daha sonra iktidara gelen Adalet Partisi’nin uyguladığı ekonomik politiklardan sıkıntı çekmeye başlayan büyük bir orandaki genç subayın (özellikle Madanoğlu cuntasına yakın olanlar) sosyalist anlayışıyla bir örtüşme bulunmaktaydı. Bu atmosfer MDD’cileri bir tür darbe için cesaretlendirmekteydi. İkinci olarak, MDD’ciler cuntanın istihbarat, maddi gelir gibi kaynaklarını kullanarak devlet

aygıtıyla buluşmaları ve ideolojik hedeflerini uygulamada önemli atılımlar yapmalarındır. Son olarak ise MDD üst yönetiminin bireysel gelecek hayalleri önemli bir yer oynamaktaydı.

Tüm bu süreç, 9 Mart 1971 cunta girişiminin basit bir sol asker ittifakından ziyade Türkiye'nin yön değişikliğine yol açabilecek jeopolitik bir hamle olduğunu göstermektedir. Bu çalışma MDD ve Madanoğlu Cuntasını sadece iç siyaset ve güvenlik ilişkiler üzerinden okumanın ötesine geçerek uluslararası sistemle de ilişkilerini ortaya koymuştur.

KAYNAKLAR

Ahmad, Feroz (1996), *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)* (İstanbul: Hil Yayınları).

Atılğan, Gökhan (2002), "Yönü'nü Ararken Yolunu Yitirmek", *Praksis Dergisi*, 6: 119-151.

Atılğan, Gökhan (2007), "Yön-Devrim Hareketi", Gültekingil, Murat (Der.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Sol* (İstanbul: İletişim Yayınları): 597-661.

Bali, Rifat N. (2020), *Satvet Lütfü Tozan: Yeni Belgeler* (İstanbul: Libra Kitap).

Batur, Muhsin (1985), *Anılar ve Görüşler Üç dönemin Perde Arkası* (İstanbul: Milliyet Yayınları).

Birand, Mehmet Ali vd. (2016), *12 Mart* (İstanbul: Can Sanat Yayınları).

Bilbilik, Erol (2013), *Öncesi ve Sonrasıyla 9 Mart-12 Mart Süreci* (İstanbul: Profil Yayınları).

CIA (1948), *Break-up of The Colonial Empires and Its Implications for US Security*, CIA Historical Review Programme, 3 Eylül 1948: https://www.cia.gov/readingroom/docs/DOC_0000258342.pdf (29.08.2023)

Çayır, Kenan (1999), "Toplumsal Sahnenin Yeni Aktörleri Yeni Sosyal Hareketler", Çayır, Kenan (Der.), *Yeni Sosyal Hareketler: Teorik Açılımlar* (İstanbul: Kaktüs Yayınları): 13-33.

Çelik, Nur B. (2010), "Türkiye'de Darbeler ve Siyaset İmkânı", *Mülkiye Dergisi*, XXXIV (268): 209-224.

Cemal, Hasan (2016), Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım (İstanbul: Everest Yayınları).

Cormac, Rory (2022), How to Stage Coup: And Ten Other Lessons From the World of Secret Statecraft (London: Atlantic Books).

Demirer, Mehmet A. (2012), 27 Mayıs Masallar ve Gerçekler (İstanbul: Toplumsal Yayıncılık).

Edwards, Bob ve Patrick F. Gillham (2013), “Resource Mobilization Theory”, <https://doi.org/10.1002/9780470674871.wbespm447> (02.10.2023).

Edwards, Bob ve Melinda Kane (2014), “Resource Mobilization and Political Movements”, Hein-Anton van der Heijden (Der.), Handbook of Political Citizenship and Social Movements (Northampton: Edward Elgar Publishing): 205-232.

Engdahl, William (2011), Wall Street Amerikan Yüzyılının Çöküşü (İstanbul: Gönül Yayınları).

Erkanlı, Orhan (1973), Anılar Sorunlar Sorumlular (İstanbul: Baha Matbaası).

Eymür, Mehmet (1991), Analiz, Bir MİT Mensubunun Anıları (İstanbul: Milliyet Yayınları).

Eymür, Mehmet (2013), İhtilalci Yarbay Talat Turhan, 6 Aralık 2013, <https://www.atin.org/detail.asp?cmd=articledetail&articleid=567> (04.14.2023).

Felek, Burhan (1974), “Esrarengiz Adam: Satvet Lütfü Bey!”, Milliyet Gazetesi, 16 Haziran 1974.

Fireman, Bruce ve William Gamson (1979), “Utilitarian Logic in the Resource Mobilization Perspective”, M.N. Zald and J.D. McCarthy (Der.), The Dynamics of Social Movements (Cambridge, MA: Winthrop): 8-44

Gürkan, Celil (1986), 12 Mart’a Beş Kala (İstanbul: Tekin Yayınevi).

Göktepe, Cihat (2000), “1960 Revolution in Turkey and The British Policy Toward Turkey”, The Turkish Yearbook of International Relations, 30: 139-189.

Güzel, Süleyman Ç. (2021), “Sosyalist Devrimden Önce “Zorunlu Uğrak: Milli Demokratik Devrim Hareketinin Aşamalı Devrim Stratejisinde Kemalizm ve Ordu”, Alternatif Politika, 13 (2): 472-497.

Kaynak, Mahir (2001), Yel Üfürdü Su Götürdü (İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı).

Kaynak, Mahir (2020), “Ne Olup – Ne Bitiyor”, <https://www.eskisehirturkocagi.org/faaliyetler/konferanslar/ne-olup-ne-bitiyor-mahir-kaynak/> (05.11.2023).

Kırpık, Cevdet (2021), “On dörtlerin Tasfiyesinde Cemal Madanoğlu’nun Rolü”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 21 (42): 361-396.

Kuray, Sarp (2023), “9 Mart Cuntası ve Toplumsal Hareketlerle İlişkisi”, TUIÇ Akademi, https://youtube.com/watch?v=IHpO_QMAj9o&t=13s (26.10.2023).

Kiverlioğlu, Orhan (2016), *Adanmış Hayat* (İstanbul: Buhara Yayınları).

Kurşun, Zekeriya ve Cafer Talha Şeker (2017), “Basra Körfezi’nde İngiliz-Amerikan Rekabeti: Bureymi Krizi’nden Bermuda Konferansı’na Körfez’de Güç Değişimi (1950-1957)”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 10: 235-266.

Madanoğlu Cuntası İddianamesi (1973), (İstanbul: Boğaziçi Yayınları).

Mardin, Şerif (1973), “Center-Periphery Relations: A Key to Turkish Politics?”, *Dedalus*, 102 (1): 169-190.

McCarthy, John D. ve Mayer N. Zald (2015), “Social Movement Organizations”, Goodwin, Jeff ve James M. Jasper (Der.), *The Social Movements Reader (Third Edition)* (West Sussex: Willey Blackwell Publishing): 159-175.

Mütercimler, Erol vd. (1998), *Bütün Yönleri ile Susurluk* (İstanbul: Kaynak Yayınları).

Olson, Mancur (1965), *The Logic of Collective Action* (Cambridge: Harvard University Press).

Öztürk, Emine (2022), “Fikir Kulüpleri Federasyonunda Türkiye İşçi Partisi Milli Demokratik Devrim Hareketi Mücadelesi (1965-1969)”, *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, 17 (57): 386-416.

Pichardo, Nelson A. (1988), “Resource Mobilization: An Analysis of Conflicting Theoretical Variations”, *The Sociological Quarterly*, 29 (1): 97-110.

Poznansky, Michael (2020), “Revisiting Plausible Deniability”, *Journal of Strategic Studies*, 45 (4): 511-533.

Parlar, Suat (1998), *Kirli İşler İmparatorluğu Uyuşturucu Kaçakçılığı – Mafya*, (İstanbul: Bibliotek Yayınları).

Roosevelt, Kermit (2007), *Karşı Darbe, CIA İran’da*, (İstanbul: Timaş Yayınları).

Rubin, Barry (1997), İstanbul Entrikaları (İstanbul: Milliyet Yayınları).

Sanlı, Ferit S. (2018), “13 Kasım 1960 Tasfiyesine Giden Süreçte Alpaslan Türkeş ve Milli Birlik Komitesi içinde İhtilaf”, Cumhuriyet Tarihi Araştırma Dergisi, 14 (27): 213-249.

Sunay, Cengiz ve Emre Ezgin (2021), “27 Mayıs Darbesinden 12 Mart Muhtırasına Gidiş ve Sebepleri”, İnsan ve İnsan, 8 (29): 65-80.

Szabo, Imre G. (2022), “Professionals on the Road to Contention: Social Movement Unionism in Healthcare Labour Disputes Across Europe”, Economic and Industrial Democracy, 43 (1): 410-430.

Şahbaz, Yunus (2018), “12 Mart’a Giden Süreçte Sol Cuntacılığın Teorik ve Tarihsel Arka Planı”, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, 4 (1-2): 1-13.

Şener, Mustafa (2007), “Türkiye İşçi Partisi”, Gültekingil, Murat (Der.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol (İstanbul: İletişim Yayınları): 356-375.

TBMM Tutanak Dergisi (2012), Mahir Kaynak’ın Meclis Darbeleri Araştırma Komisyonu İfade Tutanakları, 14 Ekim 2012.

Toker, Metin (1991), “Yarı Silahlı, Yarı Kûlahlı Bir Ara Rejim 1960-1961”, (Ankara: Bilgi Yayınevi).

Uyar, Hakkı (2020), “Türkiye’de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 20 (Özel Sayı): 77-96.

Ünlütürk, Memduh (1971), Ders Alalım (Ankara: Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları).

Wilford, Hugh (2017), America’s Great Game: The CIA’s Secret Arabists and the Shaping of the Modern Middle East (New York: Basic Books).

Yetkin, Çetin (1995), Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika (Ankara: Ümit Yayınları).

Yergin, Daniel (2002), Petrol-Para ve Güç Çatışmasının Epik Öyküsü (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).



SELAMETTEN ÖZGÜRLEŞMEYE: LATİN AMERİKA KURTULUŞ TEOLOJİSİ

FROM SALVATION TO LIBERATION: LATIN AMERICAN LIBERATION THEOLOGY

Funda ÇOBAN*

ÖZ

Din ile Marksizm arasındaki ilişki geniş polemik yaratan çalışma alanlarından biridir. Pratiğin teoriyi sürekli şekillendirdiği yerde bu iki anlam kıtasının el ele yürüdüğü tarihsel deneyimler mevcuttur. Bu deneyimlerden biri de 1960'larda şekillenerek 1980'lerin sonuna dek bölgedeki toplumsal hareketlerin formasyonunda ayrıksı bir rol oynayan Kurtuluş Teolojisi'dir. Söz konusu teoloji, esasen Latin Amerika'nın yapısal yoksulluk ve yoksunluk sorunlarına İncil'in Marksizm'e de atıfta bulunan bağlamsal yorumları üzerinden cevap veren, bu anlamıyla da kırsal ve kentsel yerleşimlerdeki Hristiyanları taban bazlı yerel örgütlenmelerle mobilize etmeyi başarmış bir toplumsal hareket niteliği arz etmektedir. Bu suretle Kurtuluş Teolojisi, hem din-siyaset ilişkisini Latin Amerika özelinde mercek altına almak, hem de ilgili teorinin farklı toplumsal hareket biçimleriyle olası sentezini hatırlatmak açısından temsili bir konumda bulunmaktadır. Buradan hareketle çalışma Kurtuluş Teolojisi'ni ortaya çıktığı sosyo-politik koşullar, tarihsel gelişim, teorik çerçeve, örgütlenme alanları ve güncel durum gibi hususlar etrafında irdelemektedir. Çalışmanın amacı hem

* Doç. Dr., İzmir Demokrasi Üniv., İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İzmir, Türkiye, funda.coban@idu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5852-9386>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 10.02.2024
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 18.05.2024

ilgili literatüre katkı sağlamak hem de din-siyaset ilişkileri bağlamında sol tandanslı alternatif politika pratiklerinden birini gelecekteki olası çalışmalar namına düşün dünyasına iletmektir.

Anahtar Kelimeler: Kurtuluş Teolojisi, Gustavo Gutiérrez, Hristiyan Taban Cemaatleri, Katolik Eylem, Latin Amerika Sosyalizmi, Medellín Konferansı.

ABSTRACT

The relationship between Marxism and religion is one of the vast polemical research fields. Yet, there are historical experiences of those interpretive schemas going hand by hand where praxis constantly shapes theory. One of those experiences is Liberation Theology in 1960s, which took shape in Latin America, and played a distinctive role in the formations of regional social movements throughout the 1980s. The theology in question essentially addresses a distinctive social movement that responds to the poverty and deprivation in Latin America through the contextual interpretation of Bible with references to Marxism, and has managed to mobilize Christians in rural and urban settlements through grassroot organizations. As a matter of fact, Liberation Theology holds a representative place for both scrutinizing the connection between religion and politics within Latin American context and observing the potential synthesis of the relevant theory with different forms of social movements. From this standpoint, the study examines Liberation Theory based on the social conditions, which have given rise to the movement, historical improvements, theoretical framework, organization models and current situation. Hence, the aim of this comprehensive study is to contribute to the relevant literature, and present one of the left-oriented policy praxis intermingling religion and politics for potential researches.

Keywords: Liberation Theology, Gustavo Gutiérrez, Christian Base Communities, Catholic Action, Latin American Socialism, Medellín Conference.

“Yoksulların karnını doyurduğumda bana aziz, onların neden yoksul olduğunu sorduğumda bana komünist diyorlar.”¹

GİRİŞ

İnsanın varoluş sorunlarına etkili ve köklü yanıtlar olarak dinler ve dini yapılanmalar, politik düzlemde toplumların inşa ve yönetimine ilişkin reçeteler sundukları oranda siyasal süreçlerin öznesi, konusu ve nesnesi olurlar (bkz. Fox, 1998; Habermas, 2002; Coleman, 2007). Bu bağlamda sosyal hayatta yoksulluk, adalet, zulüm vb. sorunlara dönük açıklama ve telkinler din ve siyaseti mikro ve makro düzlemlerde sürekli bitiştirir ya da ayırıştırır. Tam da bu nedenle Marx, Weber ve Durkheim'den çağdaş dönem sosyologlar P. Berger, R. Bellah ve J. Habermas'a çeşitli isimler din ve siyaset ilişkisini ele almış, Hristiyan Demokratlardan, Siyasal İslam'a, Anti-Kapitalist Müslümanlardan Hristiyan Komünistlere farklı politik fraksiyonlarsa teorinin neşet ettiği pratik alanla tümlenmiştir.

İşte bu kesişmelerin teorik ve pratik açıdan alternatif bir siyasa üretimi noktasında etkili bir akıma dönüşmüş önemli örneklerinden biri Kurtuluş Teolojisi'dir. Kurtuluş Teolojisi “sıradan insanların yoksulluk deneyimlerine dayanan, İncil'in bu deneyimle yakından ilişkili ve çoğunlukla göz ardı edilmiş yorumuna dayanan, Hristiyanlığın pek çok insanın yaşamının derin köklerinde yer almasından hareketle kırsal ve kentsel yerleşimlerdeki grup toplantılarında, ibadetlerde, kutsal kitabı anlama çabalarında, sağlık ve eğitimde insan refahı için yürütülen ortak projelerde baskıya ve fakirliğe karşı Tanrı'nın isteğinin keşfedilmesine ilişkin” bir praksistir (Rowland, 2011: 20). Bu itibarla ilk başta teolojik akademide değil, Latin Amerika yoksullarıyla birlikte yaşayan ve onlarla çalışan kırsal dini etkinliklerin içinden doğmuştur (Hinkelemert, 1997: 28). Leonardo Boff'un bu hareketi Latin Amerika'nın somut gündemine bağladığı sözleriyle:

“Kurtuluş teolojisi, önceden gerçekleşmiş bir pratiğin yankısı ve manevi kabulüdür. Tam olarak söylemek gerekirse, o, yeni teolojik yazılardan çok önce, 60'ların başında ortaya çıkmış geniş bir toplumsal hareketin ifadesi ve haklı gösterilmesidir. Bu hareket, kilisenin önemli kesimlerini (papazlar, tarikat cemaatleri, başpapazlar), gönüllü hareketlerini (Katolik Eylem, Hristiyan Üniversite Gençliği, Hristiyan İşçi Gençlik), papazlığın çeşitli alanlarını (işçi papazlar, köylü papazlar, şehirli papazlar) ve kilisenin taban cemaatlerini (CEB) kapsıyordu (Boff'tan akt. Löwy, 1996: 41).

¹ Hélder Pessoa Camara (1909-1999). Brezilya'da 1964-1985 yılları arasında hüküm süren cunta yönetimine muhalif etkinlikleriyle tanınan Brezilyalı rahip, kurtuluş teoloğu.

Kurtuluş Teolojisi'ni siyasal pratiğin olgusallığına bağlayan teorik çerçeve ise kimisi ilk teoloji eğitimlerini Avrupa üniversitelerinde almış ancak bilgi ve deneyimlerini “Latin Amerika Hristiyanlığı” ile sentezlemiş din adamı ve teologların ürünüdür. Oldukça zengin bir kuramsal külliyata sahip oluşumun en önemli temsilcileri arasında Gustavo Gutiérrez (Peru), Rubem Alves, Hugo Assmann, Carlos Mesters, Leonardo ve Clodovis Boff (Brezilya), Jon Sobrino ve Ignacio Ellacuría (El Salvador), Segundo Galilea ve Ronaldo Muñoz (Şili), Pablo Richard (Şili ve Kosta Rika), José Míguez Bonino ve Juan Carlos Scannone (Arjantin), Enrique Dussel (Arjantin ve Meksika) ve Juan Luis Segundo (Uruguay), Jean-Bertrand Aristide (Haiti), Fernando Lugo (Paraguay), Oscar Arnulfo Romero (El Salvador), Sergio Méndez Arceo ve Samuel Ruíz (Meksika) yer almaktadır (Löwy, 1996: 42).

Teori ve pratiğin buluştuğu bu yerde Boff'un ifade ettiği üzere “Kurtuluş için Hristiyanlık olarak nitelenebilecek bu toplumsal hareketin pratiği olmaksızın, Orta Amerika’da ya da Brezilya’da yeni bir işçi hareketinin ortaya çıkması gibi öylesine önemli toplumsal ve tarihsel olgular anlaşılabilir” (Boff’tan akt. Löwy, 1996: 41). Gerçekten de 1960’ların sonlarından itibaren Kurtuluş Teolojisi’nin Latin Amerika’da muhalif hareketlerin örgütlenişinde katkısı vakıadır. Örneğin Nikaragua’da Sandinista Devrimi’nde, El Salvador’da yoksulları mobilize eden Hristiyan Halk Devrimi Bloğu eylemlerinde, Kolombiya’da Rahip Torres’in de içinde bulunduğu ELN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) hareketinde, Brezilya’da Topraksızlar Hareketi’nin oluşumunda (Tricontinental, 2022:6); Salvador Allende hükümetinin (1970-73) iktidar yürüyüşüne büyük katkı sunan Sosyalizm için Hristiyanlar yapılanmasında (Sigmund, 1986:8; Hinkelammert, 1997:28; Acevedo, 2016: 43), Chavez’in kamu hizmetleri ve eğitim programları yürütmek üzere kurduğu misyonların teşekkülünde (Munck, 2020: 67) Kurtuluş Teolojisi’nin derin izleri mevcuttur.

Üstelik Kurtuluş Teolojisi’nin etkileri Latin Amerika bağlamıyla da sınırlı kalmamıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısı itibariyle yeni toplumsal hareket biçimleriyle eklemlendiği ve iş birliği geliştirdiği ölçüde Kurtuluş Teolojisi siyahi teolojiler (Antonio, 2011) Asya teolojileri (Wielenga, 2011) İslam teolojileri (Rahemtulla, 2011; Güder, 2016), feminist teolojiler (Grey, 2011) ekolojist teolojiler (Boff, 1995) ile flört halinde olmuş, bunların yirmi birinci yüzyılda tanımladığı sorun alanlarıyla da kendi doktriner gelişimi çerçevesinde sentezlenmiştir (Acevedo, 2016: 127). Öte yandan 1,2 milyar mensubu olan Roma Katolikliğinin 500 milyon kadar inananının (%40’a yakını) Latin Amerika’da yaşamakta olması, keza Latin Amerikalıların %80’i Katolik Hristiyan iken, bu oranın Bolivya, Ekvador, Paraguay ve Peru’da %90’lara çıkması (Tricontinental, 2022: 5-6) Vatikan’ı ve kıtadaki sol popülist hükümetlerin

Kurtuluş Teolojisi'yle zaman zaman keşişen yol haritalarını günümüzde dahi ortak noktalarda buluşturmaktadır. Dolayısıyla 1960'lardaki "parlak" dönemiyle kıyaslandığında daha kaygan bir zeminde varlığını sürdürmesine rağmen Kurtuluş Teolojisi bir düşünsel miras, bir toplumsal hareket ve bugüne ilişkin bir projeksiyon olarak incelenmeye değerdir.

Bu saikler etrafında çalışma üç ana bölüme ayrılmıştır. Birinci bölümde Kurtuluş Teolojisi'nin ortaya çıkmasına neden olan siyasi, toplumsal ve dini gelişmelerle, bu dini gelişmelerin kıtadaki yansımalarından söz edilecektir. İkinci bölümde Kurtuluş Teolojisi'nin tarihsel ve düşünsel kökleri ile kurumsallaştığı konferanslar dizisi anlatılacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise teorik, metodolojik ve terminolojik kapsamı ile bu kapsamın pratikle olan örgütsel bağlamı açıklanacak, ayrıca hareketin gerilemesiyle paralel gelişen güncel açılımlar ortaya konacaktır. Çalışma bir bütün olarak literatür taramasına dayanmaktadır. Bu itibarla hem Türkçede sayısı az olduğu tespit edilmiş çeviri olmayan literatüre, hem de Türkiye'de din-siyaset tartışmalarının sol tandanslı eksenlerine katkı sunmak hedeflenmektedir. Çalışmanın özgünlüğü, onun Kurtuluş Teolojisi'ni ekonomi-politik (ortaya çıktığı konjonktür), teolojik, teorik ve metodolojik (Katolik Kilisesi'nin dönüşümüne paralel kuramsal açılımlar) ve aksiyoner (eylem) taraflarıyla makale düzeyinde bir bütün olarak ele almasıdır.

1. KURTULUŞ TEOLOJİSİNE DOĞRU: LATİN AMERİKA'DA POLİTİK-EKONOMİ VE DİN SARMALI

Kurtuluş Teolojisi'nin nüveleri aslında hareketin serpiştiği 1970'lerden çok daha eskilere dayanmaktadır. Hem dini hem politik bir hareket olması ise onu bu iki bağlamla birlikte düşünmeyi gerektirmektedir. Kurtuluş Teolojisi'ni oluşturan köprünün bir ayağında Katolik Kilisesi'nin yirminci yüzyılın ilk yarısında geçirdiği dönüşümler, diğer ayağında ise Latin Amerika ülkelerinin 1960'lardaki ekonomi-politik konjonktürü ile bu konjonktürün uluslararası gündemle etkileşimi yer almaktadır. Dolayısıyla Katolikliğin sosyalizmle buluşmasını uluslararası ve bölgesel gelişmelerle birlikte düşünmek hareketin ileride değinilecek olacak tarihsel, teorik, metodolojik ve terminolojik açılımlarını anlamak açısından faydalı olacaktır.

Latin Amerika'da Yoksunluk, Yoksulluk ve Cunta Yönetimleri:

Latin Amerika, kıtanın keşfedildiği 1492'den bu yana sömürü, baskı ve tahakküm biçimlerinin çeşitli vasıtalarla derinlemesine yaşandığı bir bölge olmuştur. Süreç içinde Batılı kolonicilere karşı verilen mücadelelerden yirminci yüzyıl ortalarına dek süren egemenlik savaşlarına Güney Amerika'nın tarihi ile "kapitalizmin kanlı tarihi" eşgüdümlü seyretmiştir (Hobsbawn, 2018; Galeano,

2021). Kıtanın genelinde yoksunluk ve yoksulluk konjonktürel olmak şöyle dursun, yapısal olarak adeta kemikleşmiştir. Kurtuluş Teolojisi'ne giden yolu döşeyen taşlardan biri, işte bu adeta kemikleşmiş olan az gelişmişliğe karşı itirazdır.

Nitekim sadece yirminci yüzyıl tarihine bakıldığında bile 1930'lardan itibaren kıtanın genelinde benimsenen ithal ikameci sanayileşme stratejileri "uygulama aşamalarının," getirdiği görece refah dönemlerine rağmen tarım, sanayi ve hizmet sektörlerindeki yapısal sorunları şiddetlendirdiği görülmektedir (Kıroğlu, 2020). Artan gelir adaletsizliği ve yoksulluğa karşı örgütlenen direniş hareketleri ise 1964'te Brezilya'da, 1966 ve 1976'da Arjantin'de, 1973'te Şili ve Uruguay'da sağ tandanslı cuntalar eliyle bastırılmıştır. Özelde komünistleri siyasi arenadan silmek vasıtasıyla politik süreçlerdeki istikrarı yeniden sağlamak, temkinli bir devlet planlaması yoluyla hızlı ekonomik gelişmeyi desteklemek, dünya pazarıyla derinleşmiş entegrasyon sağlamak gibi hedeflerle ulusal güvenlik nosyonunu öne çıkaran ve "bürokratik-otoriter" bir nitelik arz eden cunta hükümetleri (Daudelin ve Hewitt, 1995: 223), fiiliyatta Latin Amerika halkları için ağır insan hakları ihlallerinin ve baskının cismani karşılığı olmuştur. Üstelik otoriter hızlı karar alma süreçlerinin ve dünya pazarlarındaki konjonktürel hammadde ihtiyacının bir çıktısı olarak 1970'lerin ortalarında görülen ekonomik gelişmeler uluslararası petrol kriziyle sönümlenirken işçi ücretlerindeki ve satın alım gücündeki düşüşler, hükümet desteklerindeki kısıntılar, uluslararası kredi borçlarının katlanan faizleri, ithalat ve ihracat dengelerindeki büyüyen açıklar bu "otoriter-bürokratik" rejimlerin iktisadi alandaki icraatlarının, kıta insanının yoksulluğunu orta ve uzun vadede katmerlediğini göstermiştir. Örneğin Brezilya'da işçilerin reel maaşı 1958'den 1970'e %64,5 oranında düşmüştür (Tombs, 2002: 71). Öte yandan ithal ikameci sanayileşme modelinin yol açtığı sosyo-ekonomik dönüşüm zaten var olan göç, kentleşme ve ekoloji sorunlarını ağırlaştırmıştır (Tombs, 2002: 90). 1980'de bölge nüfusunun %41'inin yoksul bir hayat sürdürdüğü ve bu nüfusun nerdeyse yarısının da aşırı yoksul olduğu -BM'nin sağlıklı yaşam için asgari beslenme standartlarına göre- tespit edilmektedir (Bulmer-Thomas, 1996: 7).

Latin Amerika'nın bu yapısal sorunlarına kıtadaki Amerikan yanlısı cunta hükümetlerinin ve bunların uluslararası destekçilerinin yanıtı konvansiyonel olarak "kalkınma teorileri" üzerine kuruludur. Özetle bu teoriler, uluslararası kredi ve fonlarla bölge ekonomilerinin uluslararası sermayeye hızlı sanayileşme hamleleriyle eklemlenmesi esasına dayanan IMF ve Dünya Bankası tandanslı ekonomi reçetelerinin akademik karşılığıdır. Bu reçetelerin Latin Amerika tarihine bakıldığında hiçbir işe yaramadığını, üstelik mevcut durumu daha da kötüleştirdiğini ortaya atan en güçlü analiz ise Bağımlılık Teorisi'nden gelmiştir.

Celso Furtado, Fernando Henrique Cardoso ve Andre Gunder Frank gibi önemli temsilcileri bulunan Bağımlılık Teorisi, uluslararası kapitalist işbölümü uyarınca çevre (uydu) ülkelerin hammadde ve pazar kaynaklarının merkez ülkelere aktarımını, bu suretle de kendi milli ekonomisini oluşturamayan çevrenin her surette merkeze sonu gelmez bir bağımlılık ilişkisi ile bağlandığını, bununsa küresel kapitalizmin işleyişindeki temel döngü olduğunu göstermekte, söz konusu döngü kırılmadıkça da kıtadaki yapısal yoksulluk ve az gelişmişliğin ortadan kaldırılamayacağını öne sürmektedir (Frank, 1982; Amin, 1992).

Bağımlılık Teorisi'nin ortaya attığı bu argümanlar 1960'ların iki kutuplu dünyasında büyük yankı bulmuş, Latin Amerika özelinde sosyal ve siyasal örgütlenmeler açısından anti-Amerikancılığın, kapitalizm karşıtlığının ve sömürüye karşı bilinçlenmenin akademiden sokağa karşılığı olmuştur. Nitekim Kurtuluş Teolojisi kuramcılarının akademiyle yakınlıkları, anti-kapitalist analizlerle incil yorumlarının aynı noktada buluşabilmesini kolaylaştırmıştır.

Öte yandan bu dönem için Latin Amerika'daki bölgesel gündemi uluslararası gündeme bağlayan en önemli olaylardan biri olarak Küba Devrimi hatırlanmalıdır. Marksist karakteri netameli olmakla birlikte Che Guevera ve Fidel Castro'nun önderliğinde gerçekleşen Küba Devrimi, Latin Amerika'nın inançlı insanlarını da kapsayan yoksul ve ezilmiş kesimler için devrimin sömürülenlere ilişkin vaatlerinin pratikte izlenebileceği bir projeksiyon olmuştur. Keza Fidel Castro'nun Latin Amerika'da anti-Amerikancı güçleri bir araya getirecek ve Küba Devrimi'nin ihracını kolaylaştıracak bir araç olarak Kurtuluş Teolojisi'ne göz kırpması ve Küba Katolik Kilisesi ile din adamları önündeki kısıtları gevşetmesi (CIA, 1986: 8) Marksizm ile Kurtuluş Teolojisi arasındaki duygusal ve ideolojik ilintiyi güçlendirmiştir.

Küba Devrimi'ne ek olarak dünya genelinde uluslararası ortam da Kurtuluş Teolojisi gibi yeni alternatiflerin ortaya çıkmasına imkân sağlayacak koşulları hazırlamıştır. Bu bağlamda Robert Kennedy'nin ve Martin Luther King Jr.'ın öldürülmesi, Amerikan askerlerinin Vietnam'da "hala" nihai bir başarı elde edememesi, Nanterre Üniversitesi'nin (Fransa) işgaliyle başlayıp tüm Avrupa ve ABD'yi saran 1968 toplumsal hareket repertuarları -feminist, ekolojist, siyahi, anarşist ve savaş karşıtı hareketler- dönemin sıcak konjonktürünü ifade eden en önemli olaylardır.

Latin Amerika'da Siyasetin Gölgesinde Popüler Din: 1960'lar ve Sonrası

Rio de Janerio'da Corcovado Dağı'nın tepesine konuşlandırılmış olan devasa Kurtarıcı İsa heykeli, gökyüzüne açılmış koruyucu kollarıyla Copacabana ve Ipanema plajlarının kıyısındaki müreffeh semtlere bakarken, sırtını da dağın öte

tarafındaki yoksul barakalardan oluşmuş yoksul mahallelere dönmüştür (Tombs, 2002: 1). Heykel, bu anlamıyla Latin Amerika resmi Katolik Kilisesi ile yerli halk inançlarının Katoliklikle senkretik bir ilişkide bulunduğu popüler inanışlar (Jacobson, 1986: 318-319; Tombs, 2002: 19; PEW, 2014: 6) arasındaki ayrışmayı sınıfsal veçhede metaforik olarak özetlemektedir. Öyle ki Kıta'ya yerleşen ilk Hristiyan misyonerlerin İsa'nın yoksulluğunu temsil eden Fransisken rahiplerden olması bir yana (Tombs, 2002: 16) bölgedeki din adamları Vatikan'ın resmi doktrinleriyle zaman zaman çatışmaktadır. Zira genel bir eğilim olarak Vatikan tarafından atanmış piskoposlar ve ileri düzey din görevlileri genellikle iktidardaki siyasi partilerin programlarını desteklerken heretik olarak nitelenebilir pek çok din görevlisi de kendi yetkilerini zorlayarak din ile halkın ihtiyaçlarını bir potada eritmenin yollarını yaratmaktadırlar. Nitekim bu ayrışmaların en önemli örnekleri henüz Kurtuluş Teolojisi kuramsallaşmamışken darbe hükümetlerine karşı cephe alarak halka karşı baskının azaltılmasına dönük girişimlerde görülmüştür. Örneğin cunta yönetimlerinin baskılarına karşı bir dizi ulusal kilise, siyasi, ekonomik ve toplumsal statükoda değişimi destekleme adına sistematik bir kampanya başlatmış, alt-sınıfların ve yoksulların çıkarlarını korumak üzere tasarlanmış beyanatlar, somut eylem stratejileri ve programlar için ön ayak olmuştur (Daudelin ve Hewitt, 1995: 224). Komünizme karşı olmasına rağmen yoksulların yaşam koşullarını iyileştirmeleri ve adaletsiz sosyal ve ekonomik yapılara karşı bilinç geliştirmeleri için sürekli çalışmalar sürdüren Latin Amerika Katolik Kilisesi statükoya karşı bir tehdit olarak algılanmış, 1964-1968 arasında Latino piskoposluklara ve Katolik hareketlere karşı baskı giderek artmış, Katolik Eylem içindeki yapılanmaların üyeleri işkenceye uğramış ve katledilmiştir (Acevedo, 2016: 30). Keza Brezilya'da Kilise, Kırsal Toprak Komisyonu, Yerli Misyon Komisyonu, Barış ve Adalet Komisyonu gibi çeşitli çıkar gruplarını ve komisyonlarını açıkça desteklemiştir (Daudelin ve Hewitt, 1995: 224). Pinochet diktatörlüğüne karşı harekete geçen Kardinal Silva askeri baskının kurbanlarına destek olmak üzere Barış için Komite (Comité de Cooperación para la paz en Chile COPACHI, 1974) gibi oluşumların çatısı altında kendi-işini-yap girişimciliğini, çiftçi kooperatiflerini teşvik etmiş, sağlık klinikleri ile günde 30.000'den fazla kişiye öğle yemeği ve çorba sunan mutfakların kuruluşuna ön ayak olmuştur (Acevedo, 2016: 45). 1980'de COPACHI'nin yerine kurulan Dayanışma Papaz Evi (*La Vicaría de la Solidaridad*) tıbbi, hukuki ve sosyal konularda 700.000'den fazla kişiye destek sağlamıştır (Acevedo, 2016: 46). Pek çok kilise örgütlenmesi de halkın yaşam koşullarının anlaşılmasını ve iyileştirilmesini teşvik eden etkinliklerde bulunmuştur. Bunlar arasında Genç Hristiyan Öğrenciler, Genç Hristiyan İşçiler, Genç Hristiyan Tarımcılar, Temel Eğitim Hareketi gibi hareketler yanında, eğitsel radyo programları ile yeni yeni oluşmaya başlayan ilk taban cemaatleri yer almıştır (Boff ve Boff, 1989).

Bu itibarla Kurtuluş Teolojisi'nin filizlenişinde otoriter siyasi rejimlerin gölgesinde kendine korunacak bir yer arayan sıradan insanların örgütlenişini görmek mümkündür. Nitekim 1986 tarihli CIA raporunun da işaret ettiği üzere, Kurtuluş Teolojisi baskıcı, otoriter siyasi sistemlerin politik ve sosyal çatışmayı daha da derinleştirdiği ve Kilise'nin cemaat için az bulunur buluşma noktalarından birini teşkil ettiği yerlerde ortaya çıkmaktadır (CIA, 1986: 12,15). Keza Kurtuluş Teolojisi siyasi, ekonomik ve sosyal hakların kazanımına odaklandığı ülkelerde serpilmeğe, o dönemde El Salvador gibi demokrasiye geçişin gündemde ve baskıcı siyasaların düşüşte olduğu ülkelerde daha az destekçi bulmakta, Vatikan ile Halk Kilisesi arasındaki ayrışmanın derin olduğu yerlerde - Ekvador, Kolombiya gibi- daha kolay yayılmaktadır (CIA, 1986: 15).

Vatikan “Halka İniyor”: Katolikliğin Yirminci Yüzyıl Doktriner Dönüşümü

Dini temel alan bir toplumsal hareket olarak Kurtuluş Teolojisi'nin filizlenmesini sağlayan etmenlerin en önemlilerinden biri de Vatikan merkezli Katolik Kilisesi'nin yirminci yüzyıl başından itibaren doktriner yol haritasında yaptığı reformlardır. Bu reformların temel nedeni ise yüzyıl başında Kilise'nin kurumsal olarak güçsüz, entelektüel olarak demode olması; büyüyen işçi sınıfının ihtiyaçları açısından ise yetersiz kalmasıdır (Tombs, 2002: 55). İşte tam da bu sorunlara cevap olmak üzere ortaya atılan Hristiyanlık yeni doktrinleri siyasete angaje olmadan sosyal dünyada sıradan insanlara seslenerek yeniden yapılanmayı esas almıştır.

Bu seslenişin 1930'lerden itibaren ilk önemli adımlarını Vatikan, öğretinin dünya işlerinden el etek çekmeyi salık veren anlayışını revize etmek, kan kaybetmekte olan dinle gündelik yaşam arasında yeniden bağlar kurmak, din ile siyaset arasındaki ilişkileri tanzim etmek ve sivil toplum ile Hristiyanlık değerlerini yeniden buluşturmak suretiyle atmıştır. Bu yolda Katolik Eylem adı verilen öğreti ışığında Katolik Sendikal Hareket ve Hristiyan Demokrat Partiler yeni yönelimler kazanmışlardır (Accetti, 2019: 290).

Nitekim Katolik Eylem, yirminci yüzyıl başlarında (1930'lar ve 1940'lar) Roma Katolik Kilisesi'nin dini hiyerarşide yer almayan sıradan insanların da – kadınlar da dahil olmak üzere– havarisel görevleri üstlenmesini teşvik eden Vatikan stratejisini ifade etmektedir. Örneğin Papa XI. Pius'un 1922'de deklare ettiği *Ubi Arcano Dei*'de (İsa'nın Barışı Üzerine) kadın erkek fark etmeksizin tüm inananların pastoral işlere katkı sunması bir görev olarak sunulmakta, Kilise hiyerarşisinde yer almayan kişilerin de dini görevler icra edebilmesinin önü açılmaktadır. Süreç içinde Genel ve Özelleşmiş olarak iki tip Katolik Eylem modeli tanımlanmış, Genel Eylem'de erkek katılımcıların kiliselerin inşası,

seminerler düzenlemesi, dini gazetecilik ve siyasa işleriyle meşgul olması telkin edilirken, kadın katılımcıların da yetimhaneler, bekar anneler ve fuhuşa sürüklenmiş kız çocuklarıyla ilgilenmesi öngörülmüştür. Özelleşmiş Katolik Eylem ise öğrenciler, işçiler, çiftçiler, bağımsız profesyoneller ve işverenler gibi tüm toplumsal sınıf ve gruplardan gelen insanların yardımıyla Kilise'yi modern zamanların sosyal ve siyasal koşullarına angaje etmek üzere oluşturulmuştur (Acevedo, 2016: 3-4, Tombs, 2002: 59). Bu çerçevede Genç Hristiyan Çiftçiler (*Juventud Agraria Cristiana*, JAC) Genç Katolik Fabrika İşçileri (*Juventud Obrera Cristiana*, JOC), Genç Katolik Üniversite Öğrencileri (*Juventud Universitaria Católica*, JUC), Genç Katolik İlköğretim Öğrencileri (*Juventud Estudiante Católica*, JEC), Genç Katolik Bağımsız Hareket (*Obreros, Intelectuales y Cultura*, OIC) gibi yapılanmalar tanzim edilerek sanayileşme ve kentleşmenin yarattığı sorunlara cevap vermek amaçlanmıştır (Tombs, 2002: 59). Ne var ki Pius'un doktrininde özel mülkiyetin kutsallığı onanırken bireysellik ve kolektivizmden arındırılmış ortak iyi salık verilmiş, toplumda sınıfların varlığı kabul edilirken de sınıf savaşı reddedilmiştir (Tombs, 2002: 56-57).

Kilise'nin "halka inişinin" bu ilk evreleri 1960'lar konjonktürüne uyan Papalık doktrinleriyle devam etmiştir. Bu bağlamda 1962'den 1965'e Kilise doktrinlerinin gözden geçirilmesini ve Kilise'nin modern zamanlardaki rolünün tartışılmasını öngören ekümenik dizinin adı olan ve resmi olarak Papa XXIII. John'la başlayan Vatikan Konsülü, fakirlerin kiliseye dahil olması, Hristiyan birliğinin tesis edilmesi ve "modern dünyaya açık olmak" gibi temaları birleştirmektedir (Gutierrez, 2011: 41; Üstünyer, 2021: 45). Papa XXIII. John'un 1961'de yayınladığı *Mater et Magistra* yaşam hakkı yanında iktisadi, sosyal ve kültürel insan haklarına odaklanırken, yoksullara ilişkin ihtimama vurgu yapmaktadır (Tombs, 2002: 76), ki bu vurgu on yıl sonunda Kurtuluş Teolojisi'nin üzerinde özellikle durduğu temel noktalardan biri olmuştur. Keza 1963'te yayınladığı *Pacem in Terris* demokrasi, insan hakları ve dini özgürlükler bağlamında bireysellik, toplum ve devlet ilişkilerine odaklanmaktadır (Sigmund, 1986: 4). 1964'teki *Lumen Gentium* ve 1965'teki *Gaudium et Spes* karşılıklı bağımlılık, sorumluluk, eşitlik ve yoksulların hakları noktalarının altını çizmektedir (Tombs, 2002: 78; Hebblethwaite, 2011: 201). Papa VI. Paul'un deklare ettiği *Populorum Progressio* (1967) ise o zamana kadarki doktriner değişimin zirve noktası sayılacak şekilde kapitalizmin eleştirisini sunmakta, kalkınma teorilerinin ötesine geçmeyi telkin etmekte (Tombs, 2002: 99-101), Üçüncü Dünya halklarının, işçi sınıfının ve kadınların durumuna dikkat çekmektedir (Acevedo, 2016: 7). Bu bağlamda Kilise'nin misyonu da oldukça ilerici bir ifadeyle "özellikle ekonomik ve sosyal olarak marjinalleştirilmiş halklar başta olmak üzere tüm insanlığa hizmet etmek, insan yaşamını çok daha insani hale getirecek hizmetler

sunmak” olarak ifade edilmiştir. Bu nedenle de ayinlerin sadeleştirilmesi, bunların öncelikli olarak yerel halkın dilinde yapılması ve farklı kültürlerle daha uyumlu olan çeşitliliğin sağlanması çağrısı yapılmıştır (Dawson, 2011: 184). Neticede Vatikan Konsülü Kilise'nin 60'lar ruhuna ve sorunlarına uyumlu hale gelmesi, özel olarak da Kurtuluş Teolojisi'nin Roma doktrinlerine karşı gelmeden kendine yer açması için elverişli bir zemin hazırlamıştır. Nitekim Kurtuluş Teolojisi, Kilise içinde, Kilise ile ve zaman zaman Kilise'ye rağmen bir gelişim çizgisi seyretmiştir.

2. KURTULUŞ TEOLOJİSİNİN TARİHSEL VE DÜŞÜNSEL KÖKLERİ İLE KONFERANSLAR DİZİSİ

Katolik Kilisesi içinde tüm bu doktriner dönüşümler olurken darbe rejimleri, yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşamını süren Latin Amerikalıların durumuna Latin Amerikalı piskoposlar, rahipler ve diğer din adamları sessiz kalmamış, kendi ülkesel bağlamları ışığında yanıtlar aramışlardır. İşte bu arayışın çizgisel olmayan serüveni Vatikan ile Latin Amerika Katolik Kiliseleri arasındaki hattın retrospektif, fikri ve örgütsel matrisini belirlemektedir.

Kurtuluş Teolojisinin Tarihsel ve Düşünsel Kökleri

Latin Amerika gerçekliğinin kendine has, özgürleşme bağlamında özsel değil “diyalektik bir Latin Amerika teolojisi bina ettiğini” ileri süren Dussel (1982) bu teolojinin köklerini İspanyol ve Portekiz fetihçilerinin kıtaya gelişi, Hristiyanlığın kendi misyonlarını kurması ve bölgenin sömürgeleştirilmesi esasında ele alır. Bu çerçevede de “tarihin kurtarılması” olarak Kurtuluş teologlarının üç neslinden bahsetmektedir: ilki, Latin Amerika'nın sömürgeleştirilmesi sürecinde yerli halkları savunan din adamlarından oluşmaktadır. Bunlar arasında Bartolomé de Las Casas, Antonio de Montesinos, Domingo de Vico ve Cristobal de Pedraza (Honduras), Pablo de Torres (Panama), Juan del Valle (Yeni Granada) yer almaktadır. İkinci nesil, José María Morelos y Pavón, Miguel Hidalgo y Costilla ve Fray Servando Teresa de Mier gibi Kıta'da bağımsızlık mücadelesi yürütenlerden oluşmaktadır. Üçüncü nesil ise burada bahsedilen yirminci yüzyıl Kurtuluş teologları teşkil etmektedir. Öte yandan Kurtuluş Teolojisi'nin tarihsel-düşünsel gelişiminde vahiy ile bilim arasındaki ilişkileri yeniden düşünmekte ısrarcı olan, Kilise içindeki ast-üst ilişkilerini daha eşitlikçi tanzime yönelen ve sade yaşamı öğütleyen Cizvit dini yorum önemli bir yerde durmaktadır (Yel, 1998: 40-42). Nitekim “kurtuluşçu papazların” bir kısmı Cizvit'tir.

Üçüncü nesil Kurtuluş teologları hem Latin Amerika kimliğini taşımanın bu tarihsel ve teolojik birikiminin, hem de kendi dönemlerinin din-siyaset

ilişkilerinin koşulladığı ölçekte incil'in yoksullardan ve dezavantajlılardan yana özgün yorumunu merkeze alarak ilerlemeye devam etmişlerdir. Ne var ki Kurtuluş teologlarının önemli bir kısmının Avrupa siyasi teolojisinden ve Kuzey Amerika radikal teolojisinden etkilendiğini de belirtmek gerekir (Webster, 2001: 686, Horn, 2008). Yeni Hristiyanlık Teolojisi'nin kurucu pederleri Henri de Lubac, Yves Congar ve Jean Daniélou gibi- ile (Boff ve Boff, 1989) J. B. Metz, Jurgen Moltmann ve Harvey Cox gibi isimler hareketin gelişiminde eleştirelilikle özümsemiş Avrupalılardır (Webster, 2001: 686). Örneğin Şili'de yaşayan Alman asıllı Brezilyalı Hugo Assmann, *A Theology for a Nomad Church* (1976) eserinde, Metz ve Moltmann'ın yeni teolojilerine yaslanmakla birlikte bunları teori ve pratik arasındaki bağları kuramamaları ve toplumsal analize yer vermemeleri esasında eleştirerek, ideolojiden kaçınan sosyal analizin hem sosyolojik belirsizlik getirdiği hem de tahakküm kuran öznelerin açığa çıkmasını engellediği görüşünü ortaya koymaktadır. Kurtuluş teologlarının en önemli temsilcilerinden Rubem Alves *Towards a Theology of Liberation* isimli doktora tezini 1968'de Princeton Üniversitesi'nde, Brezilyalı Leonardo Boff, *The Church as Sacrament* isimli doktora tezini 1972'de Almanya'da vermiştir (Sigmund, 1986: 10). Öte yandan Küba Devrimi'nin diğer bölge ülkelerine ihracından korkan Vatikan İspanya, Belçika, Fransa, İtalya, İrlanda gibi ülkelere rahipleri Latin Amerika'daki durum hakkında çalışmalarını için görevlendirse de bu rahipler kıtadaki görev sürelerinde yoksulluğun azaltılması için Latin Amerika Kiliseleri'nde reformasyonu desteklemiş, hatta Kurtuluş Teolojisi'nin gelişimine katkıları sunmuşlardır (Löwy, 1996: 53; Tombs, 2002: 73). Bu bağlamda 1964-1966 yılları arasında Marksistlerle Hristiyanlar arasında gelişen diyalogdan,² 1964'te Prag'da düzenlenen ikinci Tüm Hristiyanlar Barış Konferansı'nda ise "devrim teolojisi" kavramının ortaya atıldığından ayrıca bahsetmek gerekir (Nessan, 2012: 11).

Kurtuluş Teolojisi külliyatına bakıldığında zengin bir literatürle karşılaşılmaktadır. Bu bağlamda Gutierrez'in *A Theology of Liberation: History, Politics and Salvation*'ı (1973) Kurtuluş Teolojisi'nin incil'i olarak sayılmaktadır. Bununla birlikte Rubem Alves'in *A Theology of Human Hope*'u (1969) Kurtuluş Teolojisi'ni ilk açıklayan eserdir (Wang, 1977:19). Hugo Assmann'ın *Practical Theology of Liberation*'ı (1975) ile *A Theology of Nomad Church*'ü (1976), José Miguez Bonino'nun *Doing Theology in a Revolutionary Situation*'ı (1975) ve *Christians and Marxists: The Mutual Challenge to Revolution*'ı (1976), Juan Luis Segundo'nun *The*

² Kurtuluş Teolojisi'nin Marksizm'le buluştuğu yerlerin derinlemesine teorik analizi ayrıca bir çalışmanın konusudur. Kurtuluş Teolojisi'nin klasik Marksizm yanında Antonio Gramsci, Karl Kautsky, Lucien Goldman ve Marc Bloch gibi esin kaynakları mevcuttur.

Liberation of Theology'si (1976), Leonardo Boff'un *Jesus Christ Liberator*'ı (1978) sayıları yüzü bulan eserlerin en önemlilerindedir.³

Kurtuluş Teolojisi'nin Şekillendiği Konferanslar Dizisi

Kurtuluş Teolojisi'nin bir toplumsal hareket ve düşünce akımı olarak şekillenmesi ve örgütlenmesi Vatikan ile Latin Amerika Katolik Kiliseleri arasında 1955'ten sonra gelişen konferanslar dizisi ekseninde gerçekleşmiştir. Söz konusu konferanslar dizisi ise dini gelişmelerin ve ruhani yaşamın koordinasyon ve yönlendirilmesi göreviyle Vatikan doktrinlerini Latin Amerika gerçekliğiyle uyumlaştırma nosyonunu üstlenmiş bir Roma Katolikliği Latin Amerika yapılanması olan Latin Amerika Piskoposlar Konseyi (CELAM) eliyle gerçekleşmiştir. Bu bağlamda ilk toplantısını 1955'te Roma Katolik Kilisesi'nin izniyle Rio'da gerçekleştiren I. CELAM'da Latin Amerika'daki rahiplerin sayıca yetersizliği, halkın ekonomik açıdan kötü durumu, din eğitimi ve toplumsal konular ele alınmıştır (Hebblethwaite, 2011: 200). Konferans'ın Kurtuluş Teolojisi için esas önemi ise çeşitli Latin Amerika piskoposlukları arasında bir *network* oluşmasını sağlamasıdır. I. CELAM'da örgütlenen bu ağ, Kurtuluş Teolojisi'nin en önemli toplantısı sayılan II. CELAM'a giden yolları döşemiştir. Öte yandan 1965'te Arjantin'de düzenlenen Üçüncü Dünya için Papazlar toplantısı ile 1968'de Peru'da düzenlenen Toplumsal Bilgi Ulusal Ofisi (ONIS) de, özgürleşme bağlamında Latin Amerika'nın güncel durumu ile II. Vatikan doktrinleri arasında bağ kurmaya çalışmış organizasyonlardır. Bunlar sonradan Gutierrez'in "kurtuluşçu papazların" periyodik olarak örgütlenmesini sağlayacak imkânlar yaratmışlardır (Nessan, 2012: 13). II. CELAM Konferansı'nın hazırlık toplantıları 1964'ten itibaren Rio, Havana, Bogota, Cuernavaca ve Montreal'de düzenlenen bir dizi buluşmada yapılmış, bu toplantılarda "praksis üzerine eleştirel bir düşünüm olarak teoloji" perspektifi "ilerici teologlar" tarafından derinleştirilmiştir (Boff ve Boff, 1989).

Bu organizasyonel arka planla II. CELAM toplantısı, 1968 yılında Kolombiya'nın Medellin kentinde⁴ gerçekleşmiş ve bu Konferans, Kurtuluş Teolojisi'nin tam olarak somutluk kazandığı platform olmuştur. Nitekim Medellin Konferansı'nda Kurtuluş Teolojisi ifadesi –Gutierrez tarafından– ilk kez kullanılmıştır. 150 piskopos ve 100 Vatikan temsilcisinin yanı sıra (Wang, 1977:18) meslekten olmayan din adamlarının ve taban cemaati üyelerinin katıldığı Konferans'ın teması "II. Vatikan Işığında Latin Amerika'nın Güncel

³ Bugün Kurtuluş Teolojisi külliyatı, Orbis Yayınevi tarafından okuyucuya ulaştırılmaktadır. Külliyat içinde sayısı yüzü aşkın eser bulunmaktadır. Kurtuluş Teolojisi literatüründeki önemli kitapların kısa değerlendirmesi için ayrıca bkz. Güder, 2016: 18-22.

⁴ Bundan böyle Medellin Konferansı olarak anılacaktır.

Dönüşümü”dür. Konferans katılımcılarının bir kısmı Kuzey Atlantik modeli uyarınca kalkınmacı modernleşme ve demokrasi planlarını savunurken, diğer kısmı bağımlılığın dahili ve harici yapılarından özgürleşmeyi savunmuştur (Wang, 1977:18). Özellikle Gutierrez’in temsil ettiği kanata göre Vatikan Konsülü ve Katolik Eylem planlarıyla sınıfsal ayrımları reddederek halkın bütünüyle kucaklaşmayı planlayan Katolik Kilisesi’nin dönüşümü Latin Amerika gerçekleriyle uyuşmamaktadır (Foroohar, 1986: 39). Nitekim henüz konferansın toplanmasından iki ay önce CELAM tarafından hazırlanan raporlarda Latin Amerika’daki yoksulluğa, kıtanın genelindeki siyasi baskıya dikkat çekilmekte, Latin Amerika gerçekliğinin kurumsallaşmış şiddet ve milli oligarşilerce sürdürülen tiranlıklarla karakterize olduğu belirtilmekte, bu “günahkâr” durum değişmedikçe de şiddet içeren bir devrimin kaçınılmaz olduğu ifade edilmektedir (Foroohar, 1986: 45). Buna mukabil Medellin’de kurumsallaşmış şiddete karşı “müdafî şiddetin uzayıp giden ve apaçık olan tiranlığın mevcudiyetinde meşru olduğu,” “tiranlığınsa yalnızca diktatörlük anlamına gelmediği, insanlığın temel haklarına ve ülkenin ortak çıkarlarına ciddi bir tehdit arz eden baskıcı bir yapı arz ettiği” vurgulanmaktadır (Foroohar, 1986: 48). Ayrıca insanlık onuru, eğitim, yabancılaşma, iktisadi bağımlılık, yoksula adanmışlık, zulmün son bulması için otantik bir özgürleşme yoluyla bilinç yükseltimi ve radikal sosyal dönüşüm altı çizilen diğer temalardan olmuştur (Wang, 1977: 18, Acevedo, 2016: 30).

Ne var ki 1979’da düzenlenen CELAM Puebla Konferansı’nda CELAM Başkanı, muhafazakar kanattan Lopez Trujillo’nun çabalarıyla Kurtuluş Teolojisi’nin önemli isimleri toplantıdan dışlandığı gibi (Sigmund, 1986:12) Medellin Konferansı’nın özgürleşmeye dair kazanımlarından bir parça uzaklaşmış -insan hakları ihlallerine, çokuluslu şirketlerin istismarlarına, Ulusal Güvenlik Hükümetleri’nin yol açtığı tehditlere ilişkin kınamalardan uzak durulmuştur- Kilise’nin rolü geleneksel Katolik toplumunu sürdürmek ve yoksullara gelecek için umut vermekle sınırlanmıştır (Nessan, 2012: 25).

Kurtuluş Teolojisi’ne münhasıran ayrılmış ilk toplantı ise “Kurtuluş: 1970’lerde Kilise’den Yana Seçenek” ismiyle Bogota’da (1970) gerçekleşmiştir. Protestan teologlar da benzer bir konferansı aynı yıl Rio’da düzenlemiştir. İzleyen yıllarda da seminerler devam etmiştir. Bunlardan bazıları: “Yaratılış ve Kurtuluş” (1970, Buenos Aires); “Kurtuluş Teolojisi Üzerine Seminer” (1970, Ciudad Juarez); “Kurtuluş Teolojisi ve Pastoral Çalışma” (1970, Oruro, Bolivya); “Kurtuluş Teolojisi Üzerine Sempozyum” (1970, Buenos Aires); “Teolojik Gerçeklik” (1971, Buenos Aires); “Hristiyan İnancında Halk Motivasyonu” (1971, Nana-Peru); “Kurtuluş Teolojisinin Metodolojisi”dir (1971, Bogota) (Dussel, 1982: 244-247).

Tüm bu konferanslar dizisinin ana fikri aslında Kurtuluş Teolojisi'nin Kilise hiyerarşisini reddetmeden, yoksullardan yana ve zulme karşı “devrimci bir duruş” olarak özgürleşme nosyonunun gerçekleşmesidir. Bu nosyonun içeriğini anlamaksa, Kurtuluş Teolojisi'nin teorik çerçevesini detaylandırmakla mümkün olacaktır.

3. TEORİDEN PRATIĞE KURTULUŞ TEOLOJİSİ: KURAM VE ÖRGÜT

Kurtuluş Teolojisi Roma Katolik Kilisesi'nin kanatları altında serpiyen yeni bir teoloji olmaktan ziyade teolojii uygulamada yeni bir yöntemdir (Rowland, 2011: 22). Bu yöntemin Latin Amerika'nın somut ve bağlamsal gerçekleriyle buluştuğu tarihsel nokta onu hem üzerinde hayli düşünülmüş bir entelektüel girişim, hem de kıtanın yoksul ve yoksunlarının deneyimin içinde soğularak katıldıkları bir toplumsal hareket haline getirmiştir. Dolayısıyla buraya dek harekete yol açan bölgesel ve uluslararası bağlam akılda tutulmak kaydıyla onu hem fikirsel hem de örgütsel yönleriyle açıklamak elzemdir.

Kurtuluş Teolojisi'nde Kuram, Terminoloji ve Metodoloji

Kurtuluş Teolojisi'nin kuramsal çerçevesinin esası iki sütuna dayanmaktadır. Bunlardan ilki İncil diğeri Marksizm'dir. Bununla birlikte Kurtuluş teorisyenlerinin bu iki bilme kıtasıyla ilintisi “herhangi bir politik kavram setinin doğrudan teolojiye yansıtılmasıyla değil, söylem alanı içinde vuku bulan karmaşık bir eklemleme sürecinin ürünü” (Akdağ, 2014: 119) olarak oluşmuştur. Bu itibarla “iki dünya teorisi, Tanrı Krallığı, kurtuluş, selamet, İsa, yoksul, günah, komşu sevgisi, umut” gibi önemli dini kavramların Marksizm'e ait “tarihselcilik, praksis, sınıf savaşı, yabancılaşma, öznellik, diyalektik, özgürleşme” gibi kavramlarla buluşması Latin Amerika gerçekliğinin kendine has özelliğinin bir ürünü olarak sosyo-politik bir bağlam kazanmaktadır (Enns, 2008: 634). Öte yandan bu bağlam “Tanrı tarafından peygamberler aracılığıyla insanlara gönderilen mesajın formu, lafzı ve süregelen anlamı değil bizatihi mesajın gönderiliş amacına/ maksadına ulaşma gayreti olarak bir öze dönüş çabası” olarak okunabilir (Güder, 2016: 15).

Nitekim Hristiyanlıkta manevi kurtuluşu imleyen selamete (*salvation*) karşılık, buradaki bağlamıyla kurtuluş (*liberation*), tıpkı İsa'nın varlığı gibi beden ve ruhun hem bu dünyadaki hem öteki dünyadaki özgürleşmesini ifade etmektedir (Gutierrez, 1973:x). Özgürleşme ise “arka planında manevi kurtuluşu hedefleyen ve bu kurtuluşa ulaşabilmenin dünyada bulunan yoksulluktan, sefaletten ve açlıktan kurtulmayla gerçekleşeceğini ileten, baskıdan kurtulmayı müjdelemenin yanında insanların dinden uzaklaşmasını ortadan kaldıran, iyi haber, neşeli duyuru gibi anlamlara gelen evanjelik bir kavramdır” (Boff ve Boff, 1989: 24-911).

Marksizm ile buluşması içinde, tarihe aşkınsal bir anlam vermenin bir yolu olarak bu *eskatolojik boyut*, aslında Efendi (İsa) ve diğer insanların mutlak ve keskin bir karşılaşması demektir (Gutierrez, 1973: 9). Söz konusu eskatoloji ise bitmiş bir gerçeklik olarak İsa nosyonundan ziyade Hegelci anlamda sürekli olumsuzlanan (*negation*) bir aşkınlaşma biçimidir (Alves, 1969: 131). Bu itibarla öze dönüş aslında “tarihi tarihselleştirmek üzere gerçekleşen diyalektik ve eleştirel” bir süreçtir (Dussel, 1982: 25-26). Kurtuluş teologları bu bağlamda imanı dünyevileştirip, Hristiyanlığın ruhani boyutunu sosyo-politik mücadele içinde anlarlar. Örneğin Musa peygamberin Mısır’dan çıkışı (*Exodus*) köleliğe ve zulme karşı kolektif bir direniş olmanın ötesinde Tanrı’nın yoksullardan yana bir tercihte bulunduğu göstergesidir (Gutierrez, 1973; Boff, 1978). Üstelik *Exodus*, bitmiş bir olay değil direniş, mücadele ve dönüşümle örülü Tanrısal süreğenliğin temasıdır (Sobrinho, 2011: 83). Onlara göre kurtuluş ve özgürlük öte dünya ile sınırlı değildir. İncil’de selamet bütüncüdür, teolojik ve toplumsal boyutları bulunur (Gutierrez, 1973: 32). İsa-Mesih, bu selametın hem etten hem ruhani karşılığı olarak somut ile soyutun buluştuğu bir özgürleştiricidir (*liberator*) (Boff, 1978). Bu kurtarıcı (*Savior*), “yoksulları, hastaları, günahkarları ve toplumsal/dini olarak marjinalize edilen tüm baskı ve tahakküm altındaki grupları ekonomik, sosyal ve politik olarak olduğu kadar yabancılaşmış ve günaha bulanmış ruhları da selamete erdirmeye kendini adanmış bütünsel bir varoluştur (Boff, 1978: 5, 240, 266). Nitekim İsa-Mesih marjinalize edilmiş yoksullarla dayanışma içinde, Romalı ve Yahudi seçkinlerin baskılarına karşı mücadele eden, bu anlamda sosyo-ekonomik baskı ve adaletsizliğe karşı durmada bir prototip olarak yol göstermektedir. Kurtuluş Teolojisi bu suretle “yoksullar için öncelikli seçenek” (Gutierrez, 2011: 43) ifadesini İsa’nın kimliğiyle birleştirir. Nitekim Tanrı’nın sevgisi de birincil olarak yoksullara ve mülksüzlere dönüktür (Gutierrez, 2011: 49). Dolayısıyla Kurtuluş Teolojisi, İncil yorumuna ilişkin “epistemolojik bir kopuş” gerçekleştirmek suretiyle Avrupa teologlarından farklı şekilde yoksulların ve dışlananların birincil diyalog unsurları olarak anlaşıldığı bir paradigma değişikliğini içerir (West, 2011: 156).

Bu noktada kurtuluşa dair umut da İsa’nın dirilişine ya da öteki dünyaya havale edilen bir duygu olmaktan çıkarak bu dünyayla ilgili mücadelede seküler bir görünüm kazanır; hem bu dünya hem de öteki dünya ile ilgili hale gelir (Wang, 1977: 24-26). Nitekim Alves’in (1969: 97, 100, 101) ortaya koyduğu biçimiyle umut, olgulardan önceki algıya dair duygusal bir örüntü değil, tarihi açımlayan olaylardan türeyen, ampirik olduğu ölçüde muhtemellik barındıran bir gerçekliktir. Dolayısıyla Kurtuluş teologları, Platon’un varlık kuramından etkilenmiş Vatikan’ın klasik iki dünya ayrımını ve ruhların öteki dünyada selamete ereceği vaazını reddederek umudun bu dünyadaki özgürleşmenin hemzemininde

gerçekleşeceğini savunurlar. Zaten Batı-merkezli ruhani selamet anlayışı bir yandan yerli ve marjinalleştirilmiş gruplar üzerinde kendi tek taraflı anlayışını hâkim kılmakla teolojik bir emperyalizm kurarken, kurtuluşu öte dünyaya ertelemekle de mevcut güç yapılarını güçlendirmekte ve kurumsallaşmış yapısıyla ilahi iktidar seçilmiş birkaç kişinin ellerinde toplanmaktadır (Bonino, 1975: 133-53; Segundo, 1976). Bu bağlamda Gutierrez'e göre (Gutierrez, 2011: 42) özgürleşmenin/kurtuluşun üç aşaması vardır: Bu aşamaların birincisinde yoksulluk ve sosyal adaletsizliğin ortadan kalkması ile başarılacak olan toplumsal ve siyasal özgürleşme, ikincisinde insanın kendini özgürce ve onuruna yakışır şekilde geliştirmesinin önündeki her türlü engelden özgürleşme, üçüncüsü ise adaletsizliğin içine kök salmış günah ve bencillikten kurtulma yer almaktadır. Bu açıdan Assmann (1975: 55) insanlığın kurtuluşunu daha iyi yaşam koşulları, radikal yapısal değişim ve toplumsal devrimle sınırlandırmak yerine insan olmanın yeni bir yolu olarak süregiden yaratımı, kalıcı bir kültürel devrimi savunmaktadır.

Öte yandan Kurtuluş teologlarının Marksizm ile yakın teması da teorisyenlerin pek çok fikrinde belirgin bir şekilde öne çıkar. Örneğin Gutierrez'e göre (1973: 159-160) insan emeği aracılığıyla sürekli kendini yaratma halindedir ve bu suretle kendini yaratırken içinde bulunduğu cemiyeti de inşa eder. Çalışmak, dünyayı dönüştürmek, insan olmak ve insanlığı oluşturmaktır. Aynı minvalde çaresizliğe ve sömürüye karşı mücadele ederek adaletli bir toplum inşa etmek selamete erme ve bütüncül kurtuluş anlamına gelir. Bu nedenle fani krallık sadece bir insanileşme ve imana ulaşma aşaması değil, tüm insanlığı ve tüm insanlık tarihini kuşatan bir kurtuluş sürecidir. Bu kurtuluşu gerçekleştirmek içinse "adaletsiz toplum düzeninin temeli ve kapitalist üretim ilişkilerinin zorunlu sonucu olan sınıflı toplumun tarihsel temeliyle analizi ve eleştirisi elzemdir (Bonino, 1975: 30). Nitekim kurtuluşçulara göre Katolik dogmanın Tanrısı sosyal bir sistem olan kapitalizm tarafından manipüle edilmiştir; oysa gerçek Tanrı kendini yoksul ve mazlumlar üzerinden temaşa eder, kendini güzellik, iktidar, bilgelik gibi şeylerle değil çarmıhta zulmedilenlerin acı ve eziyeti üzerinden açar (Webster, 2001:688).

Bu perspektiften Kurtuluş teologları, Marksist din eleştirisiyle de hesaplaşırlar. Örneğin Bonio (1976: 42) "halkların afyonu olarak din" metaforunu ele aldığı ilgili bölümde egemenler açısından sömürü ve tahakküm, halk açınsındansa toplumsal gerçeklikten kaçış için bir araç olarak dinin iki yönlü bir işlevinin olabileceğini belirtmekle birlikte, dinin içindeki özgürleştirici olanakları Marksist devrimci nosyonlarla birleştirir. Segundo ise (1976: 18-19, 40) din eleştirisinde Marx'ın dinin içinde yer alan ve sınıf savaşının mümkünatını, hatta

zorunluluğunu savunan nüveyi göremediğini, sanıldığı gibi akademik dilden ve soyutluktan ibaret olmayan teolojinin tam da dünyayı değiştirmeye adanmış tarihsel ve materyalist bir gerçekliğe dayandığını ileri sürer. Assman'a göre (1976: 144) "kurtuluşa adanmışlık sınıf mücadelesini kiliseye taşımaktır; ancak Marksizmin yeterince dikkat göstermediği ve son yabancılaşma biçimi olarak cevap veremediği şey İncil'in ve İsa'nın mesajının sahih okunmasının en nihayetinde ölüme karşı zafere dönük sunduğu Hristiyanca onamdır. Nitekim Sobrino'nun bağlamsal Mesih yorumu (2001: 31, 42, 80) İsa'nın dirilişini adaletin, barışın ve özgürlüğün müjdecisi suretinde tarihin tüm çarmıha gerilmişlerini sembolize eden, kendini hem bir eylem hem bir bilinç olarak açan tarihsellik olarak açıklar. Bu minvalde Boff ve Boff kardeşler de (1989: 7) İsa'nın izinden giderek gerçek Hristiyan olmanın tek yolunun yoksullarla ortaklaşmak ve kurtuluş müjdesi için çalışmak olduğunu savunurlar. Zira Tanrı'nın inayeti tek ve bir seferde kazanılan ilahi bir dogma değil, sürekli olarak imanla kazanılması gereken bir şeydir (Segundo, 1976: 42).

Kendi mantıksal düşünümü içinde tüm bunlar kurtuluşçular için Hristiyan doktrininde bir yenilik değil, eşitlikçi ve sosyalist olan ilk Hristiyanlığın ilkelerine geri dönüştür (Foroohar, 1986: 54). Bu bağlamda Segundo'ya göre (1976: 115) "üretim araçlarının sahipliğinin kaldırılarak ortak iyiyi gözeten daha yüksek kurumlara verilmesi anlamına gelen sosyalizm," Dussel'e göre (1982: 145, 148) Hristiyanlıkla bütünüyle uyumlu olduğu üzere, uygulanışını tamamlamamak için hiçbir nedenimizin olmadığı bir sistemdir. Bu itibarla klasik Marksizm, kapitalizmin iç çelişkilerinden kaynaklanacak bir sosyal devrimin sonucu olarak sosyalizmden bahsetmesine rağmen Kurtuluş teologları için sosyalizm, üretim araçlarının özel mülkiyetinin yarattığı adaletsizliklere tercih edilecek bir alternatiftir. Bu alternatifte ulaşmada Gutierrez Kilise'yi yalnızca İsa'nın Kilisesi'ne iman edenler olarak değil, özgürleşme için mücadeleye katılmayı isteyenlerin çatısı olarak düşünür (Wang, 1977: 27). Diğer bir ifadeyle sosyalizm için mücadele edecek olanlar somut durumun eleştirisiyle ekümenik bir dayanışma yoluna girmeyi, yoksul ve mazlumlarla kendini bir görerek dini bir dönüşüm gerçekleştirmeyi arzulayanlardır.

Yöntemsel açıdan bakıldığında Kurtuluş Teolojisi, ortodoksi (doğru düşünme) ile ortopraksis (doğru eylem) arasında organik bir bağıntıyı salık verir (Hebblethwaite, 2011: 200). Diğer bir ifadeyle inancın eylemi, eylemin inancı yönetmesini (Gutierrez, 1973: 10). Bu nedenledir ki "yeri geldiğinde, kurtuluşçu Cizvit rahipler *habit*'lerini (rahiplik elbisesi) çıkararak Sovyet silahlarıyla gerilla mücadelesi verebilmişlerdir (Yel, 1998: 48). Bu anlayış "liberation"ın "liber(a)ction" olarak yazılmasında da (Boff ve Boff, 1989: 4-9) karşılığını bulur. Assman'a göre de (1976: 62) iman bir deneyim/pratik meselesidir; bu yönüyle

ibadetin nasıl gerçekleştirileceği ile ilgilenen pratik teolojiden farklı olarak Kurtuluş Teolojisi, bilimsel disiplinleri yatay kesmek suretiyle teolojik bir metodolojiyi ortaya koyan praxis odaklı bir anlayıştır. Bu itibarla teolojinin öncelikli görevi de tarihe kazınmış olan sorunlarla mücadele etmektir. Zira zaten teoloji, tarihsel ve toplumsal özel bağlamlara cevap verme yükümlülüğünden doğar (Tombs, 2002: 121). Gutierrez, Marx'ın 11. Tezini anımsatırcasına “teolojinin görevinin dünyayı yorumlamak değil onu değiştirmek olduğunu” vurgularken (Tombs, 2002: 122) bu noktaya işaret eder. Bu çerçevede Gutierrez'e göre (1973: 116-117) Kilise'nin görevi de “günahkâr duruma karşı çıkmak, bunun için bilinç yükseltmek ve yoksulların kilisesi olmak yerine yoksul bir kilise olmaktır.” Bu yükümlülüğün göstergesi niteliğinde, Katolik Eylem gruplarının pratiklerinin inceltmiş bir biçimi olarak Kurtuluş Teolojisi metodolojisi üç ilkeye dayanmaktadır: Gör, karar ver ve eyle. Bunlardan ilki, uygun araçlar vasıtasıyla gerçeğin bilgisini, ikincisi Tanrı kelamı sayesinde gerçeklikle yüzleşmeyi, üçüncüsü gerçekliğe uygun yorumla eylemeyi ifade etmektedir (Kerber, 2010: 49). Bu üç aşama insanlarla birlikte yaşamak, onların ne bildiğini öğrenmek ve onlarla bir olmak, yani gerçeklik; gündelik yaşamla diyalog ve sorulara yanıt, yani İncil ve gerçekliğin komüniteryan dönüşümü, yani ekmeği ve yaşamı paylaşmak (Tricontinental, 2022: 7) olarak organik bir bütünlük içindedir.

Sözkonusu organik bütünlüğün Latin Amerika bağlamındaki düşünsel mayası Paulo Freire'nin *Ezilenlerin Pedagojisi* (2018) eserinde bulunur. Gerçekten de Kurtuluş Teolojisi'nin şiarlarıyla hareket eden grupların gör, karar ver ve eyle stratejisini uygulamada başvurdukları önemli kaynaklardan biri Freire'nin “bilinçlenme” nosyonudur (Jacobson, 1986: 319). Belli bir eleştirel farkındalığa ulaşmaksızın insanların eğitilemeyeceği tespitinden hareketle, eğitmen ile katılımcı arasında hiyerarşiye değil diyalog ve anlamaya dönük bir iletişimi öngören bu yaklaşım, ilk kez Brezilya'nın kuzeyinde ve Amazonlarda yaşayan yoksul ve eğitimsiz yerlilerin radyo yayınları üzerinden “kendi öğrenimlerinin öznesi olmalarını sağlayan” bir çerçeve program olarak Taban Eğitim Hareketi'nde (1961) kullanılmıştır. Yöntemin etkililiği ise, ezilenlerin pedagojisinin Kurtuluş Teolojisi'nin bir toplumsal hareket olarak örgüt ve eylem repertuarlarında etkin olarak benimsenmesiyle vakıa haline gelmiştir. Örneğin taban cemaatlerinde gerçekleşen İncil okumalarında bir tür kolaylaştırıcı görevi üstlenmiş *katekist* tabir edilen okuyucu (Dawson, 2011:182) toplulukla birlikte eleştirel bir okuma süreci organize ederek, Kutsal metinlerdeki evanjelik olaylarla gündelik yaşamdaki sıkıntılar arasında bağ kurulmasını sağlayan özbilinçlenmeye dayalı bir süreç işletmiştir (West, 2011). Buradaki esas hayatın İncil üzerinden değil, İncil'in hayat üzerinden okunmasıdır (Bennett, 2011: 247). Köylü çiftçiliği, paragöz tüccarlar, ezen toprak sahipleri, vergi tahsildarları, tarımsal emek ve

yoksullaşmış dul kadınlardan oluşan bir İncil dünyası, -örneğin- Brezilya ya da El Salvador'daki yaşamdan hiç de farklı görünmemektedir (Fitzgerald, 2011: 267). Bu yolla da Hristiyan inancı ile gündelik toplumsal aktivitelerin belirgin bir şekilde bir arada büyümesi gerçekleşmiştir (Dawson, 2011: 183).

Önce Eylem Vardı: Alanda Kurtuluş Teolojisi

Kurtuluş Teolojisi, 1968 Medellin Konferansı'ndan sonra kimlik edinmiş bir harekettir. Ne var ki Medellin'e dek giden süreçte "sokağın dinamikleri" ile Kurtuluş Teolojisi'nin ana damarları sürekli kesişmiştir. Zira kurtuluşçuların kitapları ve makaleleri ne kadar sofistike görünse de teolojii işler hale getiren şey deneyimler ve bunun içinde çabalayan insanlardır (Rowland, 2011: 20). Söz konusu kesişme noktasında Kurtuluş Teolojisi fikriyatının sentezlenerek geliştiği en önemli platform Kilise Taban Cemaatleri'dir (*Comunidades Eclesiales de Base*, CEB). Öyle ki teolojik ve sosyo-politik eleştirilerinin çoğu 1970'lerin başlarında ortaya çıkmış olmasına rağmen Kurtuluş Teolojisi ancak CEB'lerle temastan sonra tabandaki kitlelerin canlı deneyimleri içinde kök salabilmiştir (Dawson, 2011: 191).

CEB'lerin oluşumunun temel nedeni sıradan insanlara daha fazla ulaşma isteğine nazaran Vatikan'ın yeterli sayıda din adamına sahip olmamasıdır. Örneğin Brezilya gibi geniş topraklara sahip ülkelerde vaftiz ve evlilik gibi sıradan din işlerini yürütecek köy papazları bile bulunmamaktadır. Ayrıca sıradan insanları Kilise'ye daha fazla angaje etme yönündeki Vatikan Konsülü doktrinlerinin de tabana yayılmak noktasındaki Kilise kararlarına etkisi olmuştur. Bu çerçevede Kilise etkinliklerine sıradan insanların katılımı için gerçekleşen dini eğitim seferberliği sonucunda zaten din adamı sayısı sıkıntısı çeken Kilise'nin sıradan insanları basit dini görevlendirmelerle dine angaje etmesi amaçlanmıştır (Tombs, 2002: 171). Gönüllü papazlar, yardımcıları, gönüllü uzmanlar, yabancı papazlar ve tarikat cemaatleri bu yerel-dini oluşumların yürütücüleri olarak düşünülmüştür (Löwy, 1996: 50). Tüm Latin Amerika'da toplam 157.000 kişiyi kapsayan tarikat cemaatleri CEB'leri yöneten en büyük gruplardır ve tanınmış Kurtuluş teologlarının çoğu da radikal pozisyonları temsil eden bu tarikatların mensuplarıdır (Löwy, 1996: 52). Öte yandan Brezilya başta olmak üzere Latin Amerika'da 1960'lar boyunca hüküm süren cunta rejimlerinin baskılarına karşı "zararsız dini çatılar" olarak CEB'ler sıradan insanın gündelik dert ve sorunlarına ilaç aradıkları politik platformlar olmuştur (Jacobson, 1986: 325). En etkin olarak Brezilya, Nikaragua, Şili, Peru ve El Salvador'da faaliyet göstermişlerdir.

Bu itibarla CEB'ler sosyal piramidin tepesinde yer alanların aksine alt sınıflardan ve tabandan gelenlerden oluşan, çoğunlukla aynı gecekondu bölgesinde, köyde ya da kırsal kesimde ikamet eden küçük cemaatleri ifade

etmektedir. Aşağıdan yukarıya değil, çevreden merkeze oluşumlardır (Löwy, 1996: 50). CEB mensupları kendi küçük sosyal ortamlarında dua etmek, ilahi söylemek, İncil okumak ve gündelik yaşamı tartışmak gibi amaçlarla bir araya gelmişlerdir (Acevedo, 2016: 6). Kırsal alanda yüz veya iki yüz kişinin her Pazar günü bir *kapelada*⁵ buluşarak, ortaklaşa ibadet ettiği durumlar (Betto, 1996: 131), altıdan yüze dek değişen katılımcı sayılarıyla haftada bir buluşan cemaat toplantıları, İncil'i kendi yerel durumları ve yaşamları ışığında okuyan gruplar bu oluşumların bileşkeleridir. Toplantılarda aralarından biri papaz rolünü üstlenerek, diyalog ve tartışmanın gelişmesini sağlar (Tombs, 2002: 168). CEB'lerin Brezilya'daki önderlerinden ve Kurtuluş teologlarından Frei Betto'nun (1996: 132, 133, 134) sözleriyle:

“Mevcut oluşum bir kilise cemaatidir; çünkü aynı inancı paylaşan, aynı kiliseye mensup, aynı dine inanan insanlar buralarda bir araya gelmekte; inançları doğrultusunda hem geçim, konut, daha iyi yaşam koşulları için mücadelenin sorunlarına hem de kurtuluş özlem ve umuduna denk düşen bir komünyon halinde yaşamaktadırlar. Aynı zamanda gerçekte tabandırlar ve tabanı temsil ederler; çünkü ev kadınları, işçiler, gereğinden fazla nitelikli denemeler, emekliler, gençler, kentlerde ve kırsal bölgelerde geçimini hizmet sektöründen sağlayanlar, tarım işçileri, toprak işgalcileri, küçük çiftçiler, toprak kiracıları, yardımcı işçiler ve aileleri başta olmak üzere ağırlıklı olarak kol gücüyle çalışan, halk sınıfından insanlardan oluşmaktadır. CEB üyeleri, genelde, aylık asgari ücretin üç-dört katından daha az bir kazanca sahip insanlardır. Kent çevresindeki yoksul evlerde veya büyük kentlerdeki gecekonducularda yaşamaktadırlar. Kırsal alanlarda köylerde veya kasabalarda yaşamakta ve tarım alanında işgücülerini satmaktadırlar. Ancak isimlerini yazabilecek ve alfabeyle okuyabilecek kadar okuma-yazması kısıtlı, yazılanın ne olduğunu okuyabilecek ama anlayamayacak durumda olan insanlardır”

Brezilya'nın gecekondu semtlerinde taban bulan CEB'lerin üyeleriyle düşük ücretli el işçilerinden oluşmakta ve pek çoğu okuma-yazma bilmemesine rağmen düzenli toplantılara katılacak kadar zamana ve düzenli bir hayat ritmine sahiptir. Bu minvalde toplulukta evsiz ya da tamamen işsiz kişiler azınlıktayken, grup için liderlik görevi üstlenebilir nitelikte öğretmenlerin ve beyaz yakalılarının sayısı da az değildir (Tombs, 2002: 166-167). Burada bu eğitimli okur İncil'i sıradan insanlar “için” değil onlarla “birlikte” okur (West, 2011: 172-173). Bu okumalarla birlikte CEB mensupları kendilerini zenginlere ve sömürönlere karşı mücadele eden halk olarak tanımlamışlardır (Munck, 2020: 53-54). Bu anlamda Boff'a göre CEB'ler

⁵ Küçük bir kiliseyi veya dini bir yapıdaki küçük ibadet mekanını ifade eder.

kilisenin yeniden keşfedilmesinden başka bir şey değildir (Boff, 1986'dan akt. Sigmund, 1986: 10).

Kıtanın geneli içinse CEB'lerin kurumsal aktivizmin ana cephelerinden biri olduğunu ifade etmek mümkündür. 1970'ten 1980'lere dek kırsal ve kentsel bölgeler dahil olmak üzere CEB'lere mensup üç ila dört milyon aktivistin faaliyet gösterdiği tahmin edilmektedir (Daudelin ve Hewitt, 1995: 224). Brezilya'da 1974'te 40.000, 1980'de 80.000 CEB mevcuttur. Cleary'nin verilerine göre (1985: 104) CEB'lerin bir milyon üyesi mevcuttur. Hatta bazı tahminler uyarınca bu rakam dört milyonu bulmaktadır. Bunların bir kısmı ibadet, vaftiz gibi daha dini işlerle uğraşırken, pek çoğunun imza kampanyaları, grev, kitlesel yürüyüş gibi siyasi aktivitelere dahil olduğu raporlanmıştır. Bu çerçevede tipik bir CEB ilkin yerel cemaate yarar sağlayacak türden ortak işlere (kreş, yemek kooperatifi, okul, sağlık kliniği, elektrik, su ve kanalizasyon sistemleri ya da kaldırımlar gibi konularda) dönük amaçlar belirler. Zaman içindeyse cemaat diğer cemaatlerle etkileşim içine girerek asgari ücret, çalışma şartları, toprak dağıtımı, siyasi kampanyalar gibi daha ulusal ve yapısal konuları gündeme taşıyabilir. Katılımcılar bu süreçte kendine güven, tecrübe ve pratik yetiler edinirler (Tombs, 2002: 173-174). Bu anlamda CEB'lerin bir görevi de liderler yetiştirmektir. Nitekim Freire'nin pedagojisiyle farkındalık kazanan katılımcılar, Latin Amerika'da kendi kaderlerini tayin için de eyleme geçme potansiyeli kazanmışlardır. (Lövy, 1996: 41; Jacobson, 1986: 323). Ayrıca CEB'ler demokrasiye dönüşte doğrudan seçimlerin yapılması ve normalleşme için de kaldıraç görevi görmüştür (Jacobson, 1986: 325). Nitekim 1977-1978 arasında Brezilya'da politik etkinliklerin önemli bir kısmı CEB'ler eliyle gerçekleşmiştir (Munck, 2020: 53-54). CEB'ler aynı zamanda Brezilya Topraksızlar Hareketi'nin ve Brezilya İşçi Partisi'nin de tabanını oluşturmuştur (Lövy, 1996: 63). El Salvador-Aguilares ahalisinde köylülerin İncil'den ve Kurtuluş Teolojisi'nden esinlenen kilise metinlerine odaklanarak "gör, karar ver ve eyle" modeliyle hareket etmek suretiyle oluşturduğu "Sözün Delegerleri" grubu da Marksist analizle ulusal durumu birbirine bağlayan ilginç bir CEB örneğidir (Hammond, 1999'dan akt. Baykal, 2010: 67). Keza taban örgütlenmeleri El Salvador'da Morazan bölgesinde toprakları birlikte işlemeyi denemişler, toprak mülkiyetini ortadan kaldıramasalar da öğrendikleri deneyim üzerinden 1970'lerde Salvador Hristiyan Köylüler Federasyonu'nu ve Kır İşçileri Sendikası'nı örgütlemişlerdir (Hammond, 1999'dan akt. Baykal, 2010: 67). Nikaragua'nın en yoksul semtlerinden biri olan Managua'da teşkil edilen CEB'ler sayesinde ise bölge politik olarak en aktif yerlerden biri haline gelmiş ve Sandinista hareketine büyük destek vermiştir (Jacobson, 1986: 322). Şili'de Pinochet rejimine karşı bu cemaatler korunaklı yerler olarak kilise çatısı altındaki halk evlerine dönüşmüşlerdir (Hinkelammert, 1997: 36).

Öte yandan Kurtuluş teologları da CEB'lerin pratiğinde yoğurulmuşlardır. 1970'lerin ortalarından itibaren Kurtuluş teorisyenleri de CEB'lerle girdikleri ilişkiler ve onların İncil okumalarından öğrendikleriyle 1970'lerde yazdıklarını gözden geçirmişler (Tombs, 2002: 177) böylece CEB'lerle organik bağlarını geliştirmişlerdir. 1950-60'larda oluşturulduklarında Kilise'deki farklı politik eğilimlerden destek alan CEB'ler ne var ki 1970'lerin ikinci yarısından sonra Kurtuluş Teolojisi'nin geri çekilişinin de etkileriyle Kilise hiyerarşisi içinde marjinalleştirilmişlerdir (Tombs, 2002: 167).

Kurtuluş Teolojisi'nin gündelik hayatla ilişkisinin CEB'ler hariç boyutları da vardır. Zira Katolik Eylem'in uzantıları olmakla birlikte sonradan İncil'in kurtuluşçu yorumuna meyleden pek çok "resmi" kilise örgütlenmesi halkın yaşam koşullarının anlaşılmasını ve iyileştirilmesini teşvik eden etkinliklerde bulunmuştur. Genç Hristiyan Öğrenciler, Genç Hristiyan İşçiler, Genç Hristiyan Tarımcılar, Temel Eğitim Hareketi en önemlileri arasındadır. Bunlardan özellikle Sosyalizm için Hristiyanlar grubu Şili'de Allende yönetiminin iktidar yürüyüşüne büyük destek vermiştir. Honduras'ta kurtuluşçu ilerici papazlar Ulusal Çiftçi Sendikası'nın kuruluşuna ön ayak olmuştur. Brezilya'da Genç Katolik Fabrika İşçileri (JOC), Genç Katolik Üniversite Öğrencileri (JUC), Arjantin'de Üçüncü Dünya için Rahipler Hareketi kurtuluşçu eğilimlerinden dolayı ağır baskılara maruz kalmışlardır. Rahip Camilio Torres (Kolombiya) ve Rahip Rutilio Grande (El Salvador), Rahip Oscar Romero (El Salvador) ve Papaz Tito de Alancar (Dominik) gerilla savaşlarında hayatını kaybeden din adamlarından sadece birkaçıdır. Keza Şili'de 1973 darbesi sonrası Kardinal Raul Silva gibi önemli kilise liderlerine karalama kampanyaları düzenlenmiş, 165 rahibe ve rahip sınır dışı edilmiş, üç din adamı öldürülmüştür (Acevedo, 2016: 45).

Gerileme ile Güncele Uyum Arasında Kurtuluş Teolojisi

1960 ve 1970'lerdeki "parlak" günlerinin ardından Pueblo Konferansı'ndan sonra Kurtuluş Teolojisi'nin bir gerileme dönemine girdiği -Nikaragua'daki Sandinista Devrimi hariç- söylenebilir. Hareketin 1980'lerden 1990'lara giderek zayıflamasının nedenleri arasında ilk elden Kilise içindeki yeniden yapılanma ifade edilebilir. CELAM yönetiminin muhafazakâr kanadın eline geçmesi -Pueblo'dan sonra-, 1978'den 2013'e papalık görevini aşırı muhafazakâr Jean Paul ve Ratzinger'in ifa etmesi, Vatikan'ın hem siyasi hem dini makamlarda bulunan rahip ve rahibeleri tanımaması bu yeniden yapılanma sürecinin ayrıçlarıdır. Nitekim 1980'lerde Vatikan'ın deklare ettiği yayınlarda Kilise'nin yoksulların yanında olduğu; ancak toplumsal dönüşüm için devrimci şiddetin savunulamayacağı, Kurtuluş Teolojisi'nin aşırı politize tutumunun kabul edilemezliği belirtilmekte, selamet ve günahattan arınma için Kilise çatısı altındaki

geleneksel ruhani yollar telkin edilmektedir (Nessan, 2012: 31). Öte yandan politik ve toplumsal alanda cunta yönetimlerinin güçlerini yitirerek sivil hükümetlere yerini bırakmaya başlaması –özellikle 1980’ler sonunda– bireysel kurtuluşla daha fazla ilgilenen Protestanlığın kıtada yayılması, sivil toplumsallaşmanın (*NGOization*) giderek artması, CEB’lerin dini hiyerarşiyi sorgulamayan itaatkar, pasif ve bireyci bir maneviyat yararına geri çekilmeye başlaması söz konusu sürecin diğer nedenleridir (CIA, 1986: 13; Daudelin ve Hewitt, 1995: 222; Tombs, 2002: 197-198; PEW, 2014: 36; Dawson, 2011: 193; Munck, 2020: 13). Daha genel olarak Kurtuluş Teolojisi’nin görece sönümlenişi 1980’lerde artık ütopyacı ufuklara yer bırakmayan neo-liberalizmin yükselişiyle birlikte düşünülebilir (Hinkelammert, 1997).

Kurtuluş Teolojisi’nin kan kaybında teorik sebepler de mevcuttur. Nitekim 1975’ten itibaren Kurtuluş Teolojisi literatüründe bağımlılık, devrim ve Marksist terminoloji tartışmaları giderek azalmıştır (Tombs, 2002: 157). Örneğin Gutierrez “Teoloji ve Sosyal Bilimler” (1983) başlıklı yazısında Marksizm ile Hristiyanlık arasında bir sentez yapmadığını, teorinin gelişiminde sosyal bilimlerden faydalanmakla yetindiğini ifade etmiş; daha sonraki çalışmalarında ise sınıf savaşı, bağımlılık ve Marksizm gibi temalara değinmeksizin sadece İncil metinleri üzerinden bireyciliğin eleştirisine yönelerek toplumun yoksullar için harekete geçmesi temasını maneviyatla bitştirmiştir (Sigmund, 1986: 15, Tombs, 2002: 205-207). Yine son yazılarından birinde Kilise hiyerarşisine, kolektiviteye, yaşama ve farklılıklara daha fazla vurgu yaparken, siyasi söyleminde 1970’lerdeki eserlerindeki devrimci sesin zayıf kaldığı çok-kültürcü post-modern bir ton kullanmıştır (bkz. Gutierrez, 2011). Keza Kurtuluş Teolojisi’nin en ateşli fikir adamlarından Assmann (1993), Hristiyanlığın vaatlerini tersine çevirmek suretiyle dünyayı küresel bir pazar haline getiren kapitalist modelin, reel sosyalizmle olan karşılaşmasında tartışmasız bir gerçek olarak başarı kaydettiğini ifade ederek, bundan başka bir seçenek olmadığını, Latin Amerika gerçekliğinde “bilinçlenme, bilinç yükseltme, sınıfsal tercih, yeni insanlık” gibi nosyonların naif kaldığını belirtmekte, Kurtuluş Teolojisi’nin tarihin aşkınlaştırılması olarak tarihten öğreneceği şeylerle yol alması gerektiğini vurgulamakta, bu anlamda diyaloga açıklık ve çeşitlilik gibi post-modern kimlik sorunları eşliğinde Kurtuluş Teolojisi’nin güncel değerlendirmesini yapmaktadır. 1992 Santo Domingo “Latin Amerika Kilisesi’nde Kadınlar ve Kültür” başlıklı konferansta ise Maria Pilar Aquino Kurtuluş Teolojisi’ne hâkim cinsiyetçi dili eleştirerek Latin Amerikalı yoksul kadınların durumuna dikkat çekmiştir (Tombs, 2002: 289). Althaus-Reid’a göre de (2011: 281, 282, 285) kurtuluşçular kadınlara, yoksullara ve heteroseksüel olmayan insanlara masanın etrafında sandalye vermeyi sistematik olarak

reddetmişler, sübyancılığa karşı sessiz kalmışlar, ataerkil ve heteroseksüel Tanrı nosyonuyla hesaplaşmamışlardır.

Örgütsel ve teorik gerilemenin öte yanında ise Kurtuluş Teolojisi'nin kendini revize etme çabaları bulunmaktadır. Temalarını siyahi, yerli, kadın, kuir, iklim değişikliği gibi sorunları adalet ve yoksulluk bağlamı içinde ele alarak genişletmiştir Örneğin Sobrino, yoksulluğun artık çok daha derin bir sorun olduğunu vurguladığı 1990 sonrası yazılarında Birinci Dünya ile Üçüncü Dünya arasında dayanışma çağrılarını yapmaktadır (Tombs, 2002: 281). Segundo (1993: 46), kadınlar, siyahiler, yerliler ile bunların etnik-kültürel varyantları namına Kurtuluş Teolojisi'nin Vatikan'ın aksine bir anlayışı, hem de hızlı bir şekilde benimsemesi görüşündedir. Leonardo Boff ise küresel iklim krizini merkeze alarak yazdığı *Ekoloji ve Kurtuluş*'ta (1995) sorunun tam da yoksullukla ilgili olduğunu, dolayısıyla teoriden kopuşun söz konusu olmadığını vurgulamaktadır.

Segundo'ya göre (1976: 8-9) Kurtuluş Teolojisi'nin esprisi geçmişle geleceği birbirine bağlayan hermeneutik bir metodolojiyle İncil'i bireysel ve sosyal gerçekliklere uygun olarak kullanılır bir metin haline getirmekte saklıdır. Bu ruha doğrularcasına İspanyol "fethinin" beş yüzüncü yılında düzenlenen etkinliklerde Aymara yerlileri adına konuşan Humberto Samaz Salazar'ın Gutierrez ve Boff'a gönderme yaparak "Aymara teolojisinin kurtuluş teolojisi yönteminde bir basamak taşı olarak kullanılması gerektiğini" ifade etmesi (Kerber, 2010: 50); Belem-Brezilya'da düzenlenen ve ana teması "Su, Dünya ve Başka Bir Dünya İçin Teoloji" olan Teoloji ve Kurtuluş Üzerine Dünya Forumu'nun (2009) ana konularını dünya ve su merkezli ritüeller sergileyen yerlilerin ritüelleri, Afro-Brezilya kökenli toprak ve su inanışları, topraksızlar ve bir adalet sorunu olarak iklim değişikliği üzerine bina etmesi (Kerber, 2010: 51) önemlidir. Üstelik Kurtuluş Teolojisi'nin kan kaybetmekle birlikte nefes alıp veren örgütlenmeleri CEB'ler tam da çağın ruhuna uygun şekilde işlev gören post-modern politik aktivizm mekanizmaları olarak değerlendirilebilir (Martin, 2003: 84). Zira tabandan gelen, ademimerkeziyetçi, katılımcı profili akışkan, anti-hiyerarşik ve doğrudan eylemlerle hareket eden bu örgütlenmeler yerelden bölgele siyasal ve toplumsal sorunların birbirine eklenişinde ayrıksı bir rol üstlenmektedirler.

Bir bütün olarak Kurtuluş Teolojisi bir *ortopraksis* olarak Latin Amerika'da marjinalleştirilmiş ve baskıya uğrayan yoksul ve yoksunların kendi koşullarını kendi gerçeklikleri ile değerlendirmeleri, dışlanmış ve görünmez varlıklardan kendi haklarını talep eden yurttaşlara dönüşmeleri sürecinde çok önemli bir rol oynamıştır (Acevedo, 2016: 125). Marksist devrimcileri "devrimci bağlılığın, toplumsal adaletsizliğe karşı mücadelenin ve yeni bir toplumu kurmanın ahlaki boyutları üzerine düşünmeye teşvik etmiştir" (Löwy, 1996: 114). Katoliklik

açısından ise Vatikan'ın yoksulluk sorununu görmezden gelen ikircikli tutumundan vazgeçmesini, İncil-dışı “doğal hukuk” geleneğinden uzaklaşarak İncil kaynaklarına dönmeyi sağlamış, Katolik sosyal teolojinin oluşmasını başarmak bakımından da Hristiyanlığa katkılar sunmuştur (Turner, 2011: 223). Tam bu yerden Papa XVI. Benedict'in (Kardinal Ratzinger) 2013 yılında papalığı bırakmasına binaen seçilen Arjantinli Kardinal Bergoglio'nun dini ritüelle “Francis” ismini alması (Üstünyer, 2021: 49) zenginliğe tepkili olan ve yoksulları ön plana çıkararak Aziz Francis'e bir gönderme olması itibarıyla Latin Amerikalı Papa'nın kurtuluşçu ideolojiye bir selamı olarak okunabilir.

4. SONUÇ

Kurtuluş Teolojisi, teorik çerçevesini İncil'in eleştirel, diyalektik ve tarihsel okumasında, örgütsel yapılanmasını ise Katolik Kilisesi içindeki bir dizi doktriner dönüşümün neticesi olarak ortaya çıkan Kilise Taban Cemaatleri ile sosyo-politik dini örgütlenmelerde -JUC gibi- bulan toplumsal bir harekettir. Kökleri İspanyol ve Portekiz kolonicilerine dek giden kurtuluşçu doktrinlerin son uzantısı olarak bu hareket Vietnam Savaşı'nın, 1968 toplumsal hareketlerinin, Küba Devrimi'nin kap olduğu politik konjonktür ile Kilise'nin yeniden yapılanma sürecinin bulunduğu yerde canlanıp serpilmiştir. Diğer bir ifadeyle Kurtuluş Teolojisi'nin güç kazanmasında dönemin sosyo-politik, dini ve uluslararası konjonktürü etkin olmuştur.

Bağımlılık Teorisi başta olmak üzere sosyal bilimlerdeki pek çok kaynağı kendi hermeneutiğine ekleyen, bu suretle içerik ve nicelik itibarıyla hayli zengin bir külliyata sahip olan Kurtuluş Teolojisi “yoksullardan yana zorunlu seçenek” nosyonuyla sömürülenlerden, ezilenlerden ve marjinalize edilmişlerden yana tavır takınmayı teolojik bir ödev olarak gündeminin ilk sırasına yerleştirmektedir. Bu izlekten de Hristiyan teolojisinde yer alan selamet, öte dünya, umut gibi kavramları sosyo-politik ajandasıyla tümleyerek Katolik Kilisesi öğretilerine alternatif bir eleştirel okuma gerçekleştirmektedir. Örneğin Kurtuluş Teolojisi külliyatında, dünyevi ve ruhani selamet ayrımı reddedilmekte; kurtuluşun yoksulluğun, baskının, zulmün sona ermesi, ruhların günahattan arınması ve sevgi yoluyla bu dünyadan başlayarak gerçekleşeceği ileri sürülmektedir. Bu itibarla kurtuluşçulara göre dünya da bir deneyim ve dolayım mekanıdır. Dolayısıyla kurtuluş tek ve mutlak bir surette elde edilecek bir şey değil, sürekli olarak peşinden gidilecek maddi-ruhani bir devrim/aşkınlaşma/yaratım sürecidir. Bu hattan kurtuluşçular Marksizm'e sıklıkla başvurmuşlar, sosyalizmle öze dönüşü vaatleri arasında büyük mesafeler görmemişlerdir. Zira sosyalizmde yer alan eşitlik, kardeşlik ve dayanışma Kurtuluş Teologları'na göre Musa'dan İsa'ya yoksulluğa ve zulme karşı verilen

mücadeleler, ilk Hristiyanların eşitlikçi ve komünal yaşamları gibi “olgularda” zaten içerilmektedir. Onlara göre Marksizm’in yanılığısı da onun dinin içindeki özgürleştirici potansiyelleri görememesidir. Oysa kurtuluşçular için din, tam anlamıyla bir praksis/özgürleşme meselesidir. Nitekim “Gör, karar ver ve eyle” stratejisi yanında bilinç yükseltme toplantıları vasıtasıyla kurtuluşçu papazlar, teologlar ve gündelik yaşamın her kesiminden insan mahalli dayanışma ağlarından, sendikalara, cunta yönetimlerine karşı direnişten devrimlere - Nikaragua Devrimi gibi- çok çeşitli eylem hatlarında örgütlenmişlerdir.

1980’lerin başına dek Latin Amerika’daki varlığını etkin olarak sürdürmeyi başaran Kurtuluş Teolojisi sosyalist bloğun zayıflaması ve çökmesi, pazar ekonomisinin dünyanın hemen geneline hâkim olması, bölge ülkelerindeki demokratik dönüşümler, Katolik Kilisesi içinde muhafazakarlığın güçlenmesi, Protestanlığın kıtadaki yükselişi gibi nedenlerle güncelliğini ve canlılığını kaybetmiştir. Hatta hareketin önde gelen isimlerinden bazıları sınıf savaşı, sosyalizm gibi bir zamanlar popüler olarak başvuru kategorileri reddetmiş, bunun yerine kimlik siyasetini öne alan bir söylem benimsemiştir. Ne var ki bu gerileme Kurtuluş Teolojisi’nin hepten yok olduğu anlamına da gelmemektedir. Özellikle 1990’ların ortalarından itibaren kadın, kuir, siyahi, yerli vb. öznelerin yaşadığı baskı ve zulmün yoksullukla bağıntısının kurulması, öte yandan yerlilerin yetkilendirilmesi ve ekoloji gibi küresel ölçekli meselelerle bağlamsal teoloji arasında köprüler kurulması Kurtuluş Teolojisi’nin güncel siyasetle ilintisini açığa çıkarmaktadır. Üstelik tüm dünyayı ilgilendiren bu sorunların kimi platformlarda dini bağlamla ele alınması, Kurtuluş Teolojisi’ni bir teori ve pratik alanı olarak önemli kılmaktadır. Öte yandan Latin Amerika’da az-gelişmişlik ve baskı sarmalı aşılış sorunlar değildir. Nüfusunun büyük bir kısmı Hristiyan olan Latin Amerika halklarının bu yapısal sorunları aşmak ya da onlardan kaçınmak için kullanacağı direniş stratejilerini anlamak içinse, Kurtuluş Teolojisi gibi dini hareket repertuarlarının güncel açılımlarını takip elzemdir.

KAYNAKÇA

Accetti, Carlo Invernizzi (2019), *What is Christian Democracy? Politics, Religion, and Ideology* (New York: Cambridge University Press).

Acevedo, Sonia M. Scheuren (2016), *The Opposition to Latin American Liberation Theology and the Transformation of Christianity, 1960-1990* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (USA: Florida State University).

Akdal, Hüseyin Ahsen (2014), Kurtuluş Teolojisi Hareketinin Düşünsel ve Toplumsal Kaynakları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (İstanbul: Mimar Sinan GSÜ, Sosyoloji Anabilim Dalı).

Althaus-Reid, Marcella Maria (2011), “Kurtuluş Teolojisini Mitlerden Arındırmak: İktidar, Yoksulluk ve Cinsellik Üzerine Düşünceler”, Rowland, Christopher (Der.), Kurtuluş Teolojisi (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 277-289.

Alves, Rubem (1969), A Theology of Human Hope (California: Corpus Books).

Amin, Samir (1992), Emperyalizm ve Eşitsiz Gelişme (İstanbul: Kaynak Yayınları) (Çev. Semih Lim).

Antonio, Edward (2011), “Siyahi Teoloji”, Rowland, Christopher (Der.), Kurtuluş Teolojisi (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 81-106.

Assmann, Hugo (1976), A Theology for a Nomad Church (New York: Orbis Books).

Assmann, Hugo (1975), Practical Theology of Liberation (Wells: Search Press).

Assmann, Hugo (1993), “Liberation Theology: Looking Forward”, Religion, State and Society, 21 (1): 39-52 (Çev. Francis McDonagh).

Baykal, Nevzat Samet (2010), Yetişkin Eğitiminde Radikal bir Deneyim: Seçilmiş Örnekler Üzerinden Latin Amerika’da Halkın Eğitimi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yaşam Boyu Öğrenme Anabilim Dalı).

Bennett, Zoe (2011), “Kurtuluş Teolojisinin Pratiğe Dayalı Epistemolojisi”, Rowland, Christopher (Der.), Kurtuluş Teolojisi (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 241-258.

Betto, Frei (1996), “Brezilya’da Kilise Taban Cemaatleri Nedir?”, Marksizm ve Din (İstanbul: Belge Yayınları) (Çev. İrfan Cüre).

Boff, Leonardo (1978), Jesus Christ Liberator (New York: Orbis Books) (Çev. Patrick Hughes).

Boff, Leonardo (1986), Ecclesiology (WS: Collins Publishing).

Boff, Leonardo (1995), Ecology and Liberation: A New Paradigm (New York: Orbis Books) (Çev. John Cumming).

Boff, Leonardo ve Clodovis Boff (1989), *Introducing Liberation Theology* (New York: Orbis Books) (Çev. Paul Burns).

Bonino, Jose Miguez (1975), *Doing Theology in a Revolutionary Situation* (Philadelphia: Fortress Publication).

Bonino, Jose Miguez (1976), *Christians and Marxists: The Mutual Challenge to Revolution* (London: Hodder and Stoughton Books).

Bulmer-Thomas, Victor (1996), "Introduction", Thomas-Bulmer, Victor (Der.), *The New Economic Model in Latin America and its Impact on Income Distribution and Poverty* (New York: St. Martin's Press): 7-28

CIA Report (1986), "Liberation Theology, Religion, Reform, and Revolution", <https://www.cia.gov/readingroom/docs/CIA-RDP97R00694R000600050001-9.pdf> (18.04.2024).

Cleary, Edward (1985), *The Church in Latin America Today: Crisis and Change* (NY: Orbis Books).

Coleman, John A. (Der.) (2007), *Christian Political Ethics* (Princeton: Princeton University Press).

Daudelin, Jean ve Willism E. Hewitt (1995), "Churches and Politics in Latin America: Catholicism at the Crossroads", *Third World Quarterly*, 16 (2): 221-236.

Dawson, Andrew (2011), "Dini Taban Cemaatlerinin Kökeni ve Yapısı: Brezilya Deneyimi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 180-198.

Dussel, Enrique (1982), *A History of the Church in Latin America: Colonialism to Liberation* (Michigan: Wm. B. Eerdmans-Lightning Source).

Enns, Paul (2008), "Liberation Theology", Enns, Paul (Der.), *The Moody Handbook of Theology* (Chicago: Moody Publishers): 629-630.

Fitzgerald, Valpy (2011), "Kurtuluş Teolojisi Ekonomisi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 259-276.

Foroohar, Manzar (1986), "Liberation Theology: The Response of Latin American Catholics to Socioeconomic Problems", *Latin American Perspectives*, 13 (3): 37-58.

Fox, Jonathon (1998), *An Introduction to Religion and Politics: Theory and Practice* (London: Routledge).

Frank, Andre Gunder (1982), *Dependent Accumulation and Underdevelopment* (London: The Macmillan Press).

Freire, Paulo (2018), *Ezilenlerin Pedagojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. Dilek Hattatoğlu ve Erol Özbek).

Galeano, Eduardo (2021), *Latin Amerika'nın Kesik Damarları* (İstanbul: Sel Yayıncılık) (Çev. Roza Hakmen ve Attila Tokatlı).

Grey, Mary (2011), "Feminist Teoloji: Eleştirel Bir Kurtuluş Teolojisi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 107-125.

Gutierrez, Gustavo (1973), *A Theology of Liberation: History, Politics and Salvation* (New York: Orbis Books).

Gutierrez, Gustavo (2011), "Kurtuluş Teolojisinin Kapsamı ve Görevi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 35-55.

Güder, Süleyman (2016), *Hristiyan ve İslami Kurtuluş Teologlarının Öze Dönüş Mücadelesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz* (Yayınlanmış Doktora Tezi) (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı).

Habermas, Jurgen (2002), *Religion and Rationality: Essays on Reason, God, and Modernity*, Eduardo Mendieta (Der.) (Oxford: Polity Press).

Hammond, John L. (1999), "Popular Education as Community Organizing in El Salvador", *Latin American Perspectives*, 107-26 (4): 69-94.

Hebblethwaite, Peter (2011), "Kurtuluş Teolojisi ve Roma Katolik Kilisesi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 199-220.

Hinkelammert, Franz (1997), "Liberation Theology in the Economic and Social Context of Latin America, Economy and Theology, or the Irrationality of the Rationalized", Batstone, David B. (Der.), *Liberation Theologies, Postmodernity, and the Americas* (New York: Routledge): 25-52.

Hobsbawn, Eric (2018), *Yaşasın Devrim: Latin Amerika Üzerine Yazılar* (İstanbul: İletişim) (Çev. Saliha Nilüfer).

Horn, Gerd-Rainer Horn (2008), *Western European Liberation Theology: The First Wave (1924-1959)* (Oxford: Oxford University Press).

Jacobson, Roberta Steinfeld (1986), "Liberation Theology as a Revolutionary Ideology in Latin America", *The Flechter Forum*, 10 (2): 317-336.

Kerber, Guillermo (2010), "Climate Change and Southern Theologies. A Latin American Insight", *Horizonte*, 8 (7): 45-55.

Kıroğlu, Pınar (2020), *Kalkınma Stratejileri Ekseninde Latin Amerika ve Türkiye Karşılaştırması (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, SBE, Maliye Ekonomisi Anabilim Dalı).

Löwy, Michael (1996), *Marksizm ve Din, Kurtuluş Teolojisi Meydan Okuyor* (İstanbul: Belge Yayıncılık) (Çev. İrfan Cüre).

Martin, Edward J. T. (2003), "Liberation Theology, Sustainable Development, and Postmodern Public Administration", *Latin American Perspectives*, 131-30 (4): 69-91.

Munck, Ronaldo (2020), *Social Movements in Latin America: Mapping the Mosaic* (Agenda Publishing).

Nessan, Craig L. (2012), *The Vitality of Liberation Theology* (Oregon: Wipf and Stock Publishers).

PEW Research (2014), "Religion in Latin America Widespread Change in a Historically Catholic Region," <https://www.pewresearch.org/religion/2014/11/13/religion-in-latin-america/> (18.04.2024).

Rahemtulla, Shadaab (2011), "İslami Kurtuluş Teolojisi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 126-153

Rowland, Christopher (2011), "Giriş: Kurtuluş Teolojisi", Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 19-34

Segundo, Juan Luis (1976), *The Liberation of Theology* (New York: Orbis Books) (Çev. John Drury).

Sigmund, Paul E. (1986), "Liberation Theology: An Historical Evaluation", https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/wp176_liberation_theology._an_historical_evaluation.pdf (18.04.2024).

Sobrino, John (2001), *Christ the Liberator: A View from the Victims* (New York: Orbis Books).

Tombs, David (2002), *Latin American Liberation Theology* (Boston: Brill Press).

Tricontinental Dosya no 59 (2022), “Religious Fundamentalism and Imperialism in Latin America: Action and Resistance”, <https://thetricontinental.org/dossier-59-religious-fundamentalism-and-imperialism-in-latin-america/> (18.04.2024).

Turner, Denys (2011), “Marksizm, Kurtuluş Teolojisi ve Olumsuzlama Tarzı”, Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 221-240.

Üstünyer, Akın (2021), “Kurtuluş Teolojisi Hareketi Üzerine Bir İnceleme: Latin Amerika Örneği”, *Oksident*, 3 (1): 31-55.

Wang, Joseph S. (1977), “Latin American Liberation Theology”, *The Asbury Seminarian*, 32 (3): 18-39.

Webster, D. D. (2001), “Liberation Theology”, Elwell, Walter A. (Der.), *Evangelical Dictionary of Theology* (Grand Rapids: Baker Academic): 686-688.

West, Gerald (2011), “Teolojiyi Uygulamanın Yeni Yolu”, Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 154-179.

Wielenga, Bastiaan (2011), “Asya’da Kurtuluş Teolojisi”, Rowland, Christopher (Der.), *Kurtuluş Teolojisi* (İstanbul: Ayrıntı Yayınları) (Çev. M. F. Karakaya ve Sevinç Altınçekiç): 56-80.

Yel, Ali Murat (1998), “Geleneğin Bozulması: Kurtuluş Teolojisi ve Cizvitler”, *Divan Dergisi*, 3/5 (2): 33-55.



**AJİTASYON VE SİYASAL ÖZNELLİĞİN İNŞASI:
ADORNO'NUN FAŞİZM ANALİZİ BAĞLAMINDA ÜMİT
ÖZDAĞ'IN KONUŞMALARI**

**AGITATION AND THE CONSTRUCTION OF
POLITICAL SUBJECTIVITY: UMIT OZDAG'S
SPEECHES IN THE CONTEXT OF ADORNO'S
ANALYSIS OF FASCISM**

Buğrahan DEMİRCİ*

ÖZ

Adorno, 1930'larda ABD'de kilise ve radyoda vaaz veren bir ajitator olan Martin Luther Thomas'a yönelik olarak sosyopsikolojik bir çözümle gerçekleştirmiştir. Bu çalışmada, *Zafer Partisi* Genel Başkanı Ümit Özdağ'ın 26 Ağustos 2021 ve 6 Haziran 2023 tarihleri arasında ortaya koyduğu söylemler, *yeni faşizm* kavramı bağlamında, Adorno'nun önerdiği sosyopsikolojik metodolojiyle çözümlenmiştir. Özdağ'ın *tweet*'leri, canlı yayın konuşmaları, çektiği kısa filmler ve parti manifestosu araştırmaya dâhil edilmiştir. Çalışmada, Özdağ'ın retorikini hangi psikolojik tekniklerle kurduğunu göstermek ve bunları ideolojik bağlamda tartışmak amaçlanmıştır. Otuzu aşkın psikolojik temelli teknik belirleyen Adorno, geliştirdiği analiz çerçevesi doğrultusunda çeşitli stratejilerle iş gören ajitatif konuşmayı dört ana temaya ayırmıştır: "Kişisel unsur, Thomas'ın yöntemi, din aracı ve ideolojik tuzak". Bu çalışmada, Özdağ'ın özgül siyasal belagati, Adorno'nun ilk iki başlığı altında ve 10 tekniği bağlamında incelenmiştir: "Yalnız kurt, duyguları salıverme, zulmedilen günahsız, yorulmazlık,

* Doktora Öğrencisi, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye, bugra_dmrc@msn.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3426-9812>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 10.11.2023
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 05.03.2024

yüce küçük adam, bir bilseniz, kirli çamaşır, tüyleri ürpertme, an meselesi ve yanılmanın kesinliği”. Çalışmanın sonucunda Özdağ’ın samimiyet, cesaret, coşku gibi belirli kişilik özelliklerini öne çıkararak irrasyonel unsurlardan yararlanan bir siyaset yapma biçimini benimsemeye ve içerikten ziyade yöntemin kendisini amaç olarak belirlemeye eğilimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır. *Yeni faşizm* bağlamında ise *etnik çoğulculuk* ve *farklılık hakkı* yaklaşımlarıyla ilişkili söylemleri, sığınmacılara yönelik izlediği siyasetin temel savunusu olarak öne sürdüğü ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ümit Özdağ, Yeni Faşizm, Popülizm, Ajitasyon, Propaganda.

ABSTRACT

Adorno carried out a socio-psychological analysis of Martin Luther Thomas, an agitator who preached in church and radio in the USA in the 1930s. In this study, the discourses of *Victory Party* Chairman Umit Ozdag between August 26, 2021 and June 6, 2023 are analyzed in the context of the concept of *neo-fascism* with the socio-psychological methodology proposed by Adorno. Ozdag’s tweets, live broadcast speeches, short films, and constituent texts related to his party were included in the study. The study aims to show the psychological techniques with which Ozdag constructs his rhetoric and to discuss them in an ideological context. Adorno, who identified more than thirty psychologically-based techniques, divided agitational speech, which functions with various strategies in line with the framework of analysis he developed, into four main themes: “The personal element, Thomas’s method, the religious medium and ideological bait”. In this study, Ozdag’s specific political rhetoric is analyzed under Adorno’s first two headings and in the context of his 10 techniques: “Lone wolf, emotional release, persecuted innocence, indefatigability, a great little man, if only you knew, dirty linen, tingling back-bone, last hour and exactitude of error”. As a result of the study, it was concluded that Ozdag tends to adopt a style of politics that utilises irrational elements by emphasising certain personality traits such as sincerity, courage, and enthusiasm, and to determine the method itself as the goal rather than the content. In the context of *neo-fascism*, it has been revealed that the

discourses related to *ethno-pluralism* and the *right to difference* approaches have been put forward as the main defense of its policy towards asylum seekers.

Keywords: Umit Ozdag, Neo-Fascism, Populism, Agitation, Propaganda.

GİRİŞ

Birçok tarihçi ve siyaset bilimci, faşizmin 1945 sonrasında yok olmadığını, ancak belirli dönüşümler geçirerek çağdaş toplumsal yapıya adapte olduğunu belirtmiştir (Copsey, 2020: 102). *Neo-faşizm* ya da *yeni faşizm* olarak adlandırılan bu eğilim, iki savaş arası dönemin faşist hareketlerinden ilham almıştır. Göç, kanun ve nizam gibi konulara vurgu yapan *radikal sağ* siyasal partiler, *yeni faşizmin* erken dönemi olarak ele alınabilecek periyot (1945-1970'lerin sonları) sonrasında ivme kazanmıştır. Faşizm teorisyenlerince yapılan tartışmalar, bu “yeni” hareketlerin sınıflandırılmasına yardımcı olmuştur (Cento Bull, 2012: 587-602). Roger Griffin (2019: 196), faşizmi, “farklı çeşitlerinin ortak efsanevi temeli, popülist ultra-milliyetçiliğin yeniden doğuşçu bir biçimi olan bir siyasal ideoloji türü” olarak tanımlamıştır. Buna ek olarak, Roger Eatwell (2019: 230), faşizmin “... radikal bütüncü-millî bir Üçüncü Yol [kapitalizm ve sosyalizme alternatif bir ‘yol’] düşüncesine” dayandığını belirtmiştir. Bu tanımlar yararlıdır, ancak *yeni faşist* hareketlerin eklektik ve içsel bölünmelerle karakterize olduğunu da göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Cento Bull, 2012: 604). Bu nedenle, her hareketin kendi ulusal bağlamında ve küresel sosyopolitik dönüşümlerle ilişkisi ekseninde ele alınması önem taşımaktadır. Çünkü *yeni faşizm*, *klasik faşizmin* doğrudan bir uzantısı değildir ve gerilimli, kaotik, çoğul bir olgudur (Odilon, 2022: 582).

Faşizm ve *yeni faşizm* arasındaki benzerlik ve ayrımları anlamak için Avrupa’da yaşanan belirli toplumsal süreçleri kavramak gerekmektedir. Diethelm Prowe’a göre *klasik faşizm*, Avrupa emperyalizminin dünya hâkimiyeti hedefinden ve sınıf mücadelesiyle ilişkili olarak komünizmle beslenen korkudan ortaya çıkmıştır. *Yeni faşizm* ise II. Dünya Savaşı sonrasında hızlanan dekolonizasyon süreci nedeniyle yeni ekonomik bağımlılık ilişkilerinin geliştiği bir dünyada ortaya çıkmıştır. Bunun bir sonucu olarak Batı Avrupa’ya yönelik gerçekleşen büyük göç dalgasının yarattığı toplumsal ve etnik çatışma ile beslenmiştir. Ayrıca “68 hareketi” ile öne çıkan Yeni Sol’a ve çok kültürlü toplum anlayışına karşı bir tepki olarak gelişmiştir. *Yeni faşist* hareket, daha çok kültürel ve toplumsal alana yoğunlaşmıştır. “Davetsiz misafirler”e karşı ulusal kimliğin savunulması ve “yaşam alanları”nın kontrol edilmesi gibi konuları öne çıkarmıştır. Bu dönemde

ayrımcılık, Yahudilerden ziyade özellikle Afrikalılar ve Müslümanlar gibi gruplara yönelik olarak artmaya başlamıştır (Prowe, 2004: 131-133).

Yeni faşizmin özgüllüğünü göstermek için faşizme yönelik yapılan tartışmalara değinmek gerekmektedir. Literatürde, bu kavramın 1960'lara kadar belirli bir tarihsel olgu olarak ele alınmadığı ve komünizme eşitlendiği görülmektedir (Copsey, 2021: 32-33). Ancak Ernst Nolte (1969: 18), bu sınırlılığı aşan ilk tarihçilerden olmuştur ve faşizmin 1919 ile 1945 arasındaki dönemden ayrılamayacağını savunmuştur. Faşizmin belirli bir tarih aralığıyla sınırlı kalarak anlaşılması gerekliliğine ilişkin anlayış, 1970'lerin sonları ile 1980'ler boyunca Stanley Payne ve Paul Wilkinson gibi teorisyenler tarafından öne çıkarılmıştır (Copsey, 2021: 32-38).¹ 1991 yılında bu kısır döngüyü kıran Griffin, faşizmin 1945'te sona ermediğini ve "çevresine uyum sağlamak için neredeyse Darwinci bir kapasite"ye sahip olduğunu vurgulamıştır. Savaş sonrası faşizmi, *nostaljik faşizm/neo-Nazizm*, *mimetik faşizm/neo-Nazizm* ve *yeni faşizm* olmak üzere üç tematik kategoriye ayırmıştır. Bunlardan ilki, genel anlamda *klasik faşizmin* dünya görüşü ile mücadele biçimlerinden yararlanan yaklaşımları içermektedir. İkincisi, Nazizm'i, Almanya ve Avrupa dışında bir rol model olarak kabul eden grupları açılmaktadır. Griffin'in Weberyen *ideal tip* olarak tasarladığı son kategori ise "yeniden doğuşçu ultra-milliyetçi mit" in özüne bağlı kalan, ancak *klasik faşizmden* farklı olan grupları tanımlamaktadır (Griffin, 1993: 146-147, 163-169).²

Griffin'in *ideal tipinin* özcü olduğunu düşünen Robert Paxton (2004: 21) bu anlayışın faşizmin gelişimine ilişkin yeni düşüncelerin oluşmasını engellediğini savunmuştur. Kendi faşizm tanımı ise "milliyetçi militanlardan oluşan kitle tabanlı bir parti tarafından demokratik özgürlüklerin terk edildiği, kurtarıcı bir şiddetle etik veya yasal kısıtlamalar olmaksızın iç temizlik ve dış genişleme hedeflerinin

¹ Bu dönemde faşizmin geçmişe dair bir fenomen olmadığını belirten düşünürler de olmuştur. John Weiss, Paul Hayes ve A. James Gregor gibi yazarlar, Batılı olmayan gelişmemiş toplumlarda faşizmin "yeniden" varlık bulabileceğini savunmuştur (Copsey, 2021: 35-36). Buna karşın Renzo De Felice (2017: 100-104), II. Dünya Savaşı sonrasında İtalya'da yeni faşist bir hareketin olduğuna dikkat çekmiştir. Bu yeni fenomenin *klasik faşizmin* "devrimciliği ile iyimserliği"nden uzak olduğunu ve düşünsel bir içerikten ziyade fanatizmi benimsediğini belirtmiştir. Martin Kitchen (1976: 91) gibi Marksist tarihçiler ise gelişmiş kapitalist ülkelerde faşizmin potansiyel varlığını sürdürebileceğini düşünmüş ve *yeni faşizm* teorisinin güncel şartlar göz önünde bulundurularak oluşturulması çağrısı yapmıştır.

² Odilon Caldeira Neto'ya (2022: 582-583) göre *nostaljik faşizm/neo-Nazizm* kategorisi, 1946 ve 1949 yıllarında kurulan *Movimento Sociale Italiano* ve *German Sozialistische Reichspartei* gibi partiler ile İtalya ve Almanya'daki küçük ölçekli *yeni faşist*, neo-Nazi grupları içermektedir. İkinci kategoride, Almanya dışındaki beyaz üstünlükçüler gibi neo-Nazi hareketler ile uluslararası hedefleri olan 1966 kuruluşlu *Círculo Español de Amigos da Europa* gibi girişimler yer almaktadır. Bu grubun ilk kategoridekilerden farkı, *klasik faşizmin* örgütsel modelinden daha az yararlanmaları olmuştur. Üçüncü grupta ise faşist kökenleri canlandırmaya yoğunlaşan ve entelektüel nitelikli çeşitli örgütler bulunmaktadır.

peşinden gidildiği” bir yapıyı betimlemektedir (2004: 218). Paxton (2012: 563-564), savaş sonrası Avrupa’daki milliyetçi ve yabancı düşmanı hareketlerin aşırı formlarını ise *yeni faşizm* olarak adlandırmıştır. Ancak bunlarda, “saldırgan yayılmacılık, savaşın yüceltilmesi, otarşi, korporatizm ve kapsamlı anayasal revizyonizm” gibi unsurların olmadığını belirtmiştir.

Günümüzde, otoritaryen hareketleri adlandırmak için *yeni faşizmin* yanı sıra *post-faşizm*³, *popülizm*⁴, *radikal sağ* ve *aşırı sağ*⁵ gibi kavramlar da kullanılmaktadır. Ancak *yeni faşizm* kavramının tamamen terk edilmemesi gerektiğini düşünenlerin sayısı da azımsanmayacak seviyededir. Araştırmacılar, faşizmin uyum sağlama kapasitesine ve *yeni faşist* ideolojinin çağdaş *radikal sağ* hareketlere desteğine dikkat çekmektedir. Nigel Copsey, *yeni faşizmin* üç ayırt edici özelliği olduğunu vurgulamıştır: *Yersiz-yurtsuzlaştırma*, *meta-siyasallaştırma* ve *tarihsel revizyonizm*. İlk kavram, II. Dünya Savaşı sonrasında *klasik faşizmin* yayılmacı aşırı milliyetçi eğiliminin gözden düşmesiyle ilişkilidir. Buna göre Avrupa’daki faşistler, doktrinlerini ideolojik bir adaptasyona tabi tutarak pan-Avrupa milliyetçiliğine yönelmiştir (Copsey, 2020: 102-103, 107-108). İkinci kavram da 1945 sonrasında “aşırılık”lara karşıtık içeren siyasal iklim ile ilişkilidir. Griffin (2014: 51-52), ilerleyen dönemlerde faşist hareketin aktivizmden koparak kültürel hegemonya tesis etmeye yöneldiğini vurgulamıştır. Bu durumu bir çeşit “sağcı Gramscizm” ile ilişkilendirmiş ve “faşizmin yaygın metasiyasallaşması” olarak tanımlamıştır. Bu

³ Walter Laqueur’a (1996: 147-215) göre *post-faşizm*, Batı Avrupa dışındaki köktendinciler ile aşırı milliyetçileri tanımlamaktadır. Enzo Traverso (2019: ix, 4, 6) ise *yeni faşizmin* sürdürme ve yeniden üretme eğilimini tanımlamak için *post-faşizmi* kullanmaktadır. Bu kavram, dönüşüm ile ilişkili olarak kronolojik farklılığı ve belirli bir sürekliliği vurgulamaktadır. Bu değişimin belirtisi, 21. yüzyılda *radikal sağın* sokaklarda üniformalarla yürüyen aşırı milliyetçilerce temsil edilmemesidir.

⁴ Federico Finchelstein (2017: 251), *popülizm* kavramını “demokratik zamanlar için bir post-faşizm” olarak ele almaktadır. Buna göre popülist siyasetçiler, *klasik faşizm* ile ilişki kurmaktadır, ancak demokrasiyi tamamen lağvetmektense “temsili demokrasinin gücünü kırmayı” hedeflemektedir (Finchelstein, 2021: 11-12, 17, 20). Jan-Werner Müller’e (2021: 13-16, 25) göre ise *popülizm* “yazılı bir doktrin değil, belirli bir iç mantığı olan bir belirgin iddialar bütünüdür”. Ortak noktaları, “seçkinlere dair eleştirel tutum”, “çoğulculuk karşıtlığı” ve “ayrımçı kimlik siyaseti”dir.

⁵ *Radikal sağ* kavramını anlamak için bu fenomenin faşizmden ayrılan tarihselliğine vurgu yapmak gerekmektedir. *Tarihsel radikal sağ*, iki savaş arası dönemde, Ernst Jünger, Moeller van den Bruck gibi “muhafazakâr devrimciler” ile anılmaktadır. Popülizmden ziyade elitizmi benimseyen bu düşünürler, *Weimar* demokrasisi ile *Kaiserreich*’a karşı çıkmış ve *klasik faşizme* benzer biçimde liberal siyasal sistemi etkisiz hâle getirmeyi hedeflemiştir (Payne, 2003: 17; Copsey, 2018: 171). *Tarihsel radikal sağ*, siyasal yapının dışından doğan ve sınıflar arası desteğe vurgu yapan popülist faşizmden farklıdır. Çünkü daha fazla orta sınıf-entelektüel ve daha az antisemitist bir eğilimi temsil etmektedir. Günümüzdeki *radikal sağ* ise temelden demokrasi karşıtı olmayan, temel liberal değerlerle uzlaşan, popülist ve daha ılımlı bir yaklaşıma işaret etmektedir. Ancak azınlık hakları ile çoğulculuğa karşıt bir konum benimsemektedir. “Sözde” demokratik bir yaklaşım benimseyen bu anlayışın bir formu olarak biçimlenen *aşırı sağ* ise “özünde” antidemokratik, devrimci, kendini marjinalleştiren ve bazen şiddeti destekleyen bir eğilimi içermektedir (Rueda, 2021: 215; Copsey, 2018: 171; Mudde, 2007: 31).

yaklaşımı örneklendiren Copsey (2020: 110-111), çağdaş *radikal sağ* partilerin *etnik çoğulculuk* ile *farklılık hakkı*⁶ gibi sol söylemleri araçsallaştırdığını ve bunları ırkçılık suçlamalarına karşı bir kalkan olarak kullandığını belirtmiştir.⁷ *Yeni faşizmin* üçüncü özelliği ise Holokost'un inkârına ilişkin tezlerde görüldüğü gibi faşist geçmişin “rehabilitate” edilmesidir.

Yeni faşist ideolojiyle ilişkilenen *radikal sağ* partiler, yirmi birinci yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru Avrupa siyasetinde oldukça önemli konumlara gelmiştir. 2022'de İtalya'da Giorgia Meloni liderliğindeki *İtalya'nın Kardeşleri*, en yüksek oy oranına sahip parti olarak sağcı koalisyon hükümetini kurmuştur. İsveç'te Jimmie Åkesson liderliğindeki *İsveç Demokratları* ve Fransa'da Marine Le Pen liderliğindeki *Ulusal Birlik*, seçimlerde ikinci en yüksek oyu alan siyasal partiler olmuştur. 2019'da Portekiz'de *Chega Partisi*, 230 sandalyeli meclisten 11 sandalye elde etmiştir. 2023'te Almanya'da güçlenen *Almanya İçin Alternatif Partisi*'nden Hannes Loth, Saksonya-Anhalt'taki bir kasabada belediye başkanlığı seçimini kazanmıştır (Erixon, 2023). Aynı yıl Hollanda'da gerçekleştirilen genel seçimlerde Geert Wilders liderliğinde Özgürlük Partisi, %23 oy oranıyla açık ara birinci olarak parlamentodaki 150 sandalyeden 37'sini kazanmıştır (Munchau, 2023).

⁶ Bu kavramlar, farklı grupların ulusal özelliklerini koruyabilmesi, kültürel farklılıklarını ifade edebilmesi ve kendilerini özgürleştirme hakkına sahip olabilmesi inançlarına dayanmaktadır. Ancak *radikal sağ*, ırkçılık ve emperyalizm karşıtlığını imleyen bu yaklaşımı, çok kültürlü yapının reddedilmesi ve her grubun coğrafi olarak kendi bölgesinde kalması için kullanmıştır. Bu görüşler, farklı grupların birbirlerine üstünlüğüyle ilişkili ırkçı anlayışı reddediyor gibi görünmektedir. Ancak göçmen karşıtlığına ve yabancı düşmanlığına ideolojik bir mühimmat sağlamaktadır (Kallis, 2019).

⁷ *Nouvelle Droite* olarak ortaya çıkan ancak uluslararası etkisinin artmasıyla birlikte *European New Right* olarak adlandırılan Fransız entelektüel sağ hareket, *meta-siyasallaştırma* ile ilişkilidir. Günümüz *radikal sağ*'ın yükselişini ve *yeni faşizm* ile ilişkisini anlama noktasında ise merkezî önemdedir. Tamir Bar-On (2007: 119), bu hareketin kültürel-entelektüel faşizmin güncel bir formu olduğunu, sağ-sol ikililiğini aşan bir siyasal paradigmayı gündeme getirdiğini ve sağcı ideolojik mirası sol temalarla sentezlediğini vurgulamıştır. Copsey'e (2018: 176-177) göre bu yaklaşımın kökenleri, “dar bir Fransız *yeni faşist* çevresinin, akut marjinalleşmelerine tepki olarak yavaş yavaş pan-ulusal Avrupalılığı, etnik ayrımcı pozisyonları ve Fransa'nın liberal sol entelijansiyasından kültürel gücü ele geçirmeyi amaçlayan Gramsciyen tarzı bir meta-siyasal mücadeleyi benimsediği 1960'lara kadar uzanmaktadır”. Griffin'e göre Alain de Boist gibi düşünürlerin teşvikiyle benimsenen çözüm “faşist dünya görüşünün temel unsurlarını sürdürürken bunları İkinci Dünya Savaşı'nın dehşetinden radikal bir şekilde ayıran yeni bir söylemin kasıtlı olarak yaratılması”dır (Griffin'den aktaran Copsey: 2018: 177). “Muhafazakâr devrim düşünürleri”nden esinlenen bu yaklaşımın içerdiği temel faşist unsur, etnik gruba dayanarak Avrupa'nın kültürel yeniden doğuşunu imleyen *palingenesist*ir. *Yeni faşist* teorisyenlerin söz konusu söylemler aracılığıyla *radikal sağ popülizm* üzerinde tarihsel bir etkisi bulunmaktadır. Örneğin De Boist'ten etkilenen Jean-Marie Le Pen, Fransız solundan *etnik çoğulculuk* ve *farklılık hakkı* söylemlerini kendine mal ederek ırkçılık damgasından kurtulmaya çalışmıştır (Copsey, 2018: 177-179, 182). Sonuç olarak Copsey'e göre *yeni faşizm*, yalnızca günümüz *aşırı sağ*'ın uçlarında bulunmamaktadır. Böylesi bir arayış *yeni faşizmin radikal sağ popülizmine* evrildiği yerleri saptayamamıza neden olabilmektedir. Bunun yanı sıra *radikal sağ* ile daha aşırı grupların etkileşime girdiğini söylemek de mümkündür (Copsey, 2021: 42).

Birçok *radikal sağ* siyasal partinin güç kazandığını gösteren 2024 Avrupa Parlamentosu seçimlerinde ise *Ulusal Birlik* %31, *İtalya'nın Kardeşleri* %28, *Almanya İçin Alternatif Partisi* ise %15 oy oranına ulaşmıştır. Bu sonuçlar üzerine Fransa Başbakanı Emmanuel Macron meclisi feshederek erken seçim kararı almıştır (European Parliament, 2024). Luciano Kovacs'ın (2023: 31) vurguladığı üzere bu seçim sonuçları Avrupa'nın *yeni faşizm* ile flörtünün bir kanıtıdır.

Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin verilerine göre, Türkiye, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş nedeniyle yaklaşık 3,6 milyon Suriyeli ve 370 bin diğer uyruktan insanı kabul etmiştir. Böylece dünyanın en büyük sığınmacı nüfusuna sahip ülkesi konumuna gelmiştir (UNHCR, t.y.). Gerçekleşen bu göç dalgası, son on yıllık süreçte Türkiye siyasal hayatında önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Bu çalışmada, söz konusu gelişmelerle ilişkili olarak Ümit Özdağ ve *Zafer Partisi*'nin (*ZP*) *yeni faşizm* kavramının içerdiği vurguları ne ölçüde karşıladığı, hangi söylemleriyle bu ideolojiyi yeniden ürettiği tartışılmaktadır.

Ancak bu çalışma, temel olarak Adorno'nun (2000) *The Psychological Technique of Martin Luther Thomas' Radio Addresses* adlı kitabına dayanmaktadır. Adorno, iki dünya savaşı arasındaki dönemde, ABD'de, kilise ve radyoda ideolojik konuşmalar yapan vaiz Martin Luther Thomas'ın retorikini sosyo-psikolojik bağlamda incelemiştir. Thomas, kişilik özelliklerini ajitatif bir biçimde kullanarak kamusal bir performans sergileyen, faşist ve antisemitist eğilimli bir propagandacı niteliği taşımaktadır. Bu çalışma için yararlı olan diğer bir kaynak ise Adorno vd. (1950) *Otoritaryen Kişilik* adlı çalışmasıdır. Araştırmacılar, 1945 yılında ABD'de, "potansiyel faşist" in özelliklerini saptamayı amaçlamıştır. Görüşme ve anket yönteminden yararlanarak "etnosantrizm", "faşizm", "politik ekonomik tutuculuk" gibi ölçekler geliştirmişlerdir. Çalışmada otoritaryen kişilik sendromunun belirleyicisi olan dokuz nitelik saptanmıştır: "Gelenekçilik, otoritaryen teslim, otoritaryen saldırganlık, öznellik karşıtlığı, batıl inanç ve basmakalıp yargı, güç ve sertlik, yıkıcılık ve sinizm, yansıtmacılık, cinsellik".⁸

Adorno'nun Thomas çözümlemesinden yararlanan bu çalışmanın amacı, Özdağ'ın siyasal retorikleriyle takipçi kazanmak için hangi psikolojik tekniklere başvurduğunu ortaya koymak ve bunların nasıl bir ideolojik bağlama denk düştüğünü göstermektir. Araştırmanın konusu ise Adorno'nun faşist ajitasyona yönelik gerçekleştirdiği analizi, Özdağ ve *ZP*'nin belagatı bağlamında

⁸ Adorno'nun otoritaryen kişilik teorisi, Türkiye'de olmasa da dünyada gerçekleştirilen birçok güncel ampirik çalışmaya konu edilmektedir. İlk ortaya atıldığından beri önemli kuramsal tartışmaların önünü açan yaklaşıma, çeşitli eleştiriler ve *sağ kanat otoritaryenizmi ölçeği* gibi katkılar yapılmıştır. Bkz. Duckitt, 2022.

incelemektir. Özdağ'ın 26 Ağustos 2021 ve 6 Haziran 2023 tarihleri arasında; televizyon programları, basın, *Twitter* (X) gibi platformlarda ulaşılabilen konuşmaları, Thomas'a atfedilen psikolojik araçlar bağlamında kurulan metodolojik çerçeveden yola çıkılarak incelenmiştir. Ancak Özdağ'ın özgül durumu göz önünde bulundurulmuştur. Adorno'nun "kişisellik" ile "yöntem" vurgusu yaptığı ilk iki başlıktan 10 psikolojik teknik seçilerek çözümleme yapılmıştır. Örneklem alınan sözel ve yazılı metinler, bu teknikleri içerdiği düşünülen söylemleri açığa çıkarmak amacıyla incelenmiştir. Örneklem tarihinin seçiminde, Özdağ'ın, retorliğini önemli toplumsal-siyasal koşullar ve olaylar bağlamında, bilhassa 2023 seçim çalışmaları sürecinde nasıl kurduğunu anlamak etkili olmuştur. *Twitter*'in (X) çalışmanın örnekleminin ana malzemesi olmasının nedeni ise Özdağ'ın bu platformdan sıklıkla yararlanmasıdır. Özdağ hakkında çıkan haberler, onun *Youtube*'da yayınlattığı popülerleşen kısa filmler ve içişleri Bakanı Süleyman Soylu'yla girdiği polemik gibi olaylar da araştırmaya dâhil edilmiştir. Ayrıca Özdağ tarafından yazıldığı veya savunulduğu varsayılabilir *ZP*'nin kuruluş manifestosu da incelemeye alınmıştır.

Son zamanlarda yükselişe geçen otoritaryen popülizmi, Frankfurt Okulu'yla ilişkili olarak ele alan önemli araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Matthew C. MacWilliams (2016), ABD'deki otoritaryenizmi saptamak hedefiyle 2015'te gerçekleştirdiği ankette, otoritaryenlerin diğer Cumhuriyetçi adaylara göre Donald Trump'ı desteklemeye daha fazla eğilimli olduğunu bulgulamıştır. Peter Gordon (2017), otoritaryenizmin ve Trumpçılık'ın yalnızca psikolojik bir kişilik örneği olmadığını ve toplumsal-kültürel formlara bağlı olduğunu vurgulamıştır. Myra B. Haverda ve Jeffrey A. Halley (2019), Adorno'nun Thomas analizinden yararlanarak Trump'ın 2016 seçim kampanyasında yaptığı belirli konuşmaları inceledikleri çalışmalarında; *yalnız kurt, hareket ve hatanın kesinliği* olmak üzere üç retorik araç saptamışlardır. Araştırmacılara göre bunların tekabül ettiği otoritaryen popülist kalıplar ise "devletçilik karşıtlığı, eylemin yüceltilmesi ve yabancı düşmanı, etnomilliyetçi mübalağa"dır. Tuğba Taş (2019), Frankfurt Okulu düşünürlerinin çalışmalarından yararlanarak popülizmin ABD'deki önemli temsilcilerinden Nicholas J. Fuentes'in söyleminin yabancı düşmanlığı, komplo teorileri gibi veçhelerini göstermiştir. Graham Murdock (2020), Adorno'nun Thomas analizi de dâhil olmak üzere Frankfurt Okulu'ndan yararlanarak Trump'ın başkanlık kampanyası ve Brexit sürecindeki iki "ayrılma" kampanyasını incelemiştir. Buna göre ajitator siyasetçiler, burjuva sınıfına dâhil olmalarına rağmen popülizmi benimseyerek belirli performatif taktikler aracılığıyla kendilerini halka aitmiş gibi göstermektedir. Mayer J. Sabrina vd. (2020), 2015-2016 yıllarında gerçekleştirdikleri anketlerde, *Almanya İçin Alternatif Partisi*'ne gösterilen destekte, otoritaryen kişiliğin bir unsuru olan narsisizmin etkili olduğu

sonucuna varmıştır. Oliver Decker vd. (2022), Almanya’da aşırı sağ eğilimleri saptamak amacıyla 2016 ve 2018 yılında gerçekleştirdikleri anketlerde, katılımcıların %40’ından fazlasının otoritaryen bir sistemi destekleme eğiliminde olduğunu bulgulamışlardır. Dmitry Grigoryev vd. (2022), 2018’de, Rusya’da otoriter tutumları incelemek hedefiyle gerçekleştirdikleri anket çalışmasında, Rusya’daki otoritaryenlerin Batı’dakilere benzedikleri, ancak kapitalizme yönelik soğuk bir tutuma sahip olduklarını bulgulamıştır. Adorno’nun otoritaryen kişilik analizinin günümüzde hâlâ önemli olduğunu vurgulayan Christian Fuchs’a (2022) göre yeni sağ otoritaryenizmi; “tepeden inme liderliği, milliyetçiliği, dost/düşman şemasını ve militan ataerkilliği” kategorilerini bütünleştirmektedir. Oğuzhan Taş (2022), propagandanın çağdaş kapitalist toplumlarda yerini güçlü bir biçimde koruduğunu savunmuş ve iki büyük dünya savaşı arası dönemdeki eleştirilerle teorileştirme çabalarının otoritaryenizmin yirmi birinci yüzyıldaki yükselişini anlama çabasına ışık tutacağını vurgulamıştır. Bu literatür, Adorno’nun faşist ajitator (2000) ve/veya otoritaryen kişilik çözümlemelerini (1950) çalışmalarına dâhil etmiştir. Ancak bu çalışmanın özgünlüğü, Adorno’nun otoritaryenizme yönelik sosyo-psikolojik analizi ile metodolojisini (2000), Türkiye’de bir örnek olaya uygulamasından kaynaklanmaktadır.

Türkiye’de ZP’ye yönelik çalışmaların gerçekleştirildiği de görülmektedir. Taner Deniz ve İnci Aksu Kargın (2023), ZP ve Özdağ’ın *Twitter* (X) paylaşımlarını inceledikleri çalışmalarında, Suriyeli sığınmacıların tehdit olarak temsil edildiğini ve geri gönderilmelerine sıkça vurgu yapıldığını bulgulamıştır. Ancak araştırmada, *radikal sağa* yönelik tartışmalardan ve eleştirel teorinin kuramsal gücünden yararlanılmadığı ve bunların ampirik analize yansıtılmadığı düşünülmektedir. Fatih Yaşlı (2023), ZP’nin kurucu metinlerini *seküler milliyetçilik* kavramı bağlamında ele almış ve Özdağ’ın sığınmacılara yönelik “popülist performansı”na yönelik bir değerlendirme yapmıştır. Bu çalışmada, *seküler milliyetçilik*’ten ziyade *yeni faşizm* kavramının Özdağ ve partisinin dayandığı ideolojik temelleri daha iyi göstereceği düşünülmektedir. Bayram Koca ve Selman Saç (2024), Fransız *aşırı sağ* partisi *Reconquête* ile ZP’yi, parti programları ve manifestoları üzerinden karşılaştırmalı bir analize tabi tutmuştur. Çalışmada, iki siyasal partinin ortak paydasının göçmenlerin “günah keçisi” hâline getirilmesi olduğu vurgulanmıştır. Bu çalışmanın söz konusu araştırmadan farkı, ZP ile ilişkili farklı materyalleri incelemesi ve Adorno’nun teorik yaklaşımı ile metodolojisinden yararlanmasıdır.

1. YIRMİNCİ YÜZYILDA ABD EKSENLİ FAŞİZM VE AJİTASYON: ADORNO’NUN “VAİZ THOMAS” ÇÖZÜMLEMESİ

Taş’a göre Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra propagandayı kavrama noktasında pragmatist ve hümanist eleştiri hâkim konumda olmuştur. Ancak bu

bakış açısı, liberal demokrasiyi otoritaryenizmden kurtarmak adına propagandayı “toplumsal ikna” gibi “tarafsız” kavramlarla adlandıran davranışçı pozitivist bilimsel yaklaşıma kaymıştır. Ancak bu yaklaşımların pozitivist metodolojisi, rasyonel bir işleyişe sahip olan propagandanın özyıkıma neden olacak bir irrasyoneliteyi içinde taşıdığını görememiştir. Frankfurt Okulu düşünürleri, bu yaklaşımı eleştirmiş ve propagandanın retorığı ile irrasyonel yapısını ortaya çıkarmıştır. Taş için bu önemli bir “müdahale”dir. Çünkü iletişim kuramcıları ve araştırmacıları, 1950’ler ABD’inde Soğuk Savaş propagandasının bir parçası olmuşlardır. Böylece propagandaya yönelik eleştirel yaklaşım akademik dünyadan silinmiştir. 1940’larda *Frankfurt Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü* düşünürlerinin katkılarıyla ABD’de *Ön yargı Üstüne Çalışmalar* başlığıyla beş ciltlik bir çalışmaya imza atılmıştır. Çalışmanın üçüncü cildini *Otoritaryen Kişilik*, beşinci cildini ise 1949’da Lowenthal ve Guterman’ın *Aldatmanın Peygamberleri* adlı çalışması oluşturmuştur. Bu araştırmalarda gerçekleştirilen metin analizi aracılığıyla ABD’de de faşist ajitatörlerin olabileceği gösterilmiştir. Taş’a göre “Nazi Almanyası’ndan kaçan Frankfurt Okulu üyeleri; faşist propagandanın gizil gücünü, Amerikan metalaşmış kültür ve siyasetindeki otoriter eğilimlerle ilişkilendir”miştir (Taş, 2022: 78-86, 92).

Adorno (2000), kolektif biçimde gerçekleştirilen söz konusu araştırmalardan önce, 1943 yılında faşist ajitasyon çözümlemesini gerçekleştirmiştir. Araştırmanın öznesi, Hristiyanlığı kendi amaçları için araçsallaştıran, antisemitist eğilimler gösteren bir ajitatör olan Thomas’tır. 1930’larda kilisede ve radyoda konuşmalar yapan Thomas, güçlü bir demokrasi geleneği olan ABD’de faşist bir geleneği güçlendirmeye çalışmış ve bu “hareket”in başat aktörü olmayı hedeflemiştir. Adorno; psikanaliz, sosyoloji, teoloji gibi disiplinlerden yararlanarak Amerika’daki sürgün yıllarında incelediği bu demagogun otuzu aşkın psikolojik tahakküm aracına dayandığını vurgulamıştır ve bunları dört bölümde toplamıştır: “Kişisel Unsur: Ajitatörün Kendini Tarif Edişi”, “Thomas’ın Yöntemi”, “Din Aracı” ve “İdeolojik Tuzak”.

Ajitatörün Öznelliğinin İnşası

Adorno’nun faşist ajitasyona yönelik gerçekleştirdiği analiz, Frankfurt Okulu’nun *yabancılaşma*, *meta fetişizmi*, *araçsal akıl* ve *şeyleşme* kavramlarıyla kurdukları ilişkiye dayanmaktadır. Karl Marx’ın *yabancılaşma* teorisi, kapitalist toplumda işçilerin ürettikleri ürüne, üretim faaliyetine, türsel varlığına ve diğer insanlara uzaklaşmasını tanımlamaktadır.⁹ *Meta fetişizmi* ise ürünlerin yararlılığına

⁹ Marx’a göre kapitalist sistemde işçi, ne kadar çok üretirse o kadar yoksullaşmaktadır. Çünkü işçinin yarattığı zenginliğe burjuvazi ve toprak sahipleri tarafından el konmaktadır. Böylece işçi ve emeği arasında uçurum oluşmakta ve işçinin ürettiği nesne, kendisiyle aynı değerde alınmaktadır.

işaret eden *kullanım değerinin* dışında algılanan “yanılsamalı cazibe”sini açıklamaktadır.¹⁰ Max Weber’in *araçsal akıl* kavramı ise modern kapitalist toplumdaki ekonomik ve politik kurumların teknik verimlilik çerçevesinde bürokratik örgütlenmesini ve “amaca ulaşmayı sağlayacak araçların rasyonel bir şekilde hesaplanması”nı tanımlamaktadır. Bu anlamda artan rasyonelleşme, *dünyanın büyüünün bozulmasını* getirmekte ve modern rasyonel toplumun içsel mantığı bir “teknik sorun”a indirgenmektedir. Marx ve Weber’in görüşlerini sentezleyen Georg Lukács ise *şeyleşme* kavramıyla meta mübadelesinin modern toplumun içsel yaşamını da etkilediğini vurgulamaktadır. Bu görüşe göre, araçsal aklın egemenliğindeki mekanik yapı, işçilerin ruhuna işleyerek öznelliklerini parçalamakta ve bunları uzmanlaşmış rasyonel sistemle uyumlu hâle getirmektedir. Uzmanlaşmış insan dünyayı bütünüyle anlayabilme yetisinden yoksun kalarak şeyleşmektedir. Frankfurt Okulu, Aydınlanmanın çekirdeğinde, sahici vaatleri (mutluluk, özgürlük, adalet gibi) içeren ahlaki yönelimli bir *amaçsal akıl*’in varlık bulduğunu düşünmektedir. Ancak modern kapitalist toplum, araçlarının mantığının rasyonel (teknik verimliliğin hesaplanması) olmasına karşın “azınlığın zengin edilmesi”ne bağlı bir sistem olması nedeniyle amaçları bakımından irrasyoneldir. Adorno ve Horkheimer, söz konusu vaatlerin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra son bulduğunu ve bunun sorumlusunun Aydınlanmaya içkin bir tarihsel çelişki (diyalektik) olduğunu savunmuşlardır (Scannell, 2020: 51-61). Yazarlara göre bu durumun sonucunda “düşüncenin kaçınılmaz olarak metaya, dilin de onun övgüsüne dönüştüğü” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 11) bir yapı oluşmuştur. Bu toplum ise yansımaları reklamcılık ile faşizmde bulmuştur:

işçi ucuz bir meta durumunu aldıkça daha fazla meta üretmekte ve böylece nesnelere dünyası, insani dünyaya hükmeder olmaktadır. Bu süreci Marx, *nesnelleştirme/şeyleştirme* olarak kavramsallaştırmaktadır. İşçi, yarattığı ürün ile özdeş bir hâl almakta ve nesneye köle olarak hizmet etmektedir. Marx’a göre kapitalizmin gelişmesiyle birlikte üretkenliği artan işçinin, ürettiği ürünle arasındaki bağın kopması, işçinin yabancılaşmasını getirmektedir. İşçi, ürünün üstünde kontrolünü kaybetmekte ve karşısında yabancı bir nesne olarak belirlemektedir. Sonuç olarak ürettiği kadar az tüketmesi gereken işçi değersizleşmektedir. İşçi aynı zamanda üretim faaliyetine, yani yaptığı işe karşı da yabancılaşmaktadır. İşçiye dayatılan iş, kendisine gerçek bir doyum getirmemekte ve özelliklerini geliştirmesini sağlamamaktadır. Hatta işin kendisi bir amaç hâline gelmektedir. Bunun yanı sıra kapitalist sistemde insan ilişkileri de dönüşerek paraya ve piyasaya tabi olmaktadır. Para aracılığıyla insani nitelikler satın alınabilir olmaktadır. Son olarak kapitalist toplumda bireyler, “insanlıkları”nı kazandıkları toplumla olan ilişkilerine yabancılaşmaktadır. Yabancılaşan emek, türsel ve bireysel hayatı birbirlerine karşı yabancılaştırmaktadır. Soyutlanmaya indirgenen bireysel hayatı, soyutlanmış ve yabancılaşmış türsel hayatın amacı biçimine dönüştürmektedir (Giddens, 2010: 41-45; Marx, 2011: 140-148, 205-210).

¹⁰ Marx’a göre yalnızca kullanım değerine sahip bir ürünün gizemli bir tarafı yoktur. Ancak değişim değeriyle birlikte metalaştığında doğal niteliğini kaybederek anlaşılabilir bir karaktere bürünmektedir. Fakat bu fiziksel bir değişime işaret etmemektedir. Meta fetişizmi, meta üretimi başladığı anda onun bir özelliği olarak belirlemek ve meta üretiminin vazgeçilmez bir parçası hâline gelmektedir (Marx, 2020: 81-83).

“Seçilmiş belirli sözcüklerin körü körüne ve hızla yaygınlaşarak yinelenmesi, reklam ile totaliter sloganı birbirine bağlar. Sözcükleri, o sözcükleri kullanan insanlara ait kılan deneyim katmanı yok oldu gitti ve sözcüklerin bir anda birilerine mal edilmeleri, dilde şimdiye dek yalnızca reklam kolonları ve gazete ilanlarında görülen bir soğukluk yarattı.” (Adorno ve Horkheimer, 2010: 220).

Tüm bunlarla birlikte düşünüldüğünde, Adorno'nun Thomas için yöntemin, içerikten daha önemli görüldüğüne, yani asli olanın propaganda ve manipülasyon olduğuna ilişkin vurgusu anlamlı olmaktadır. Buna göre görüşler, yalnızca tuzaklar olarak işlev görmekte ve bunların nesnel ağırlıkları oldukça arka planda kalmaktadır. Ajitator, aslında takipçilerinin çıkarlarıyla çelişen faşist siyasal ajandasının onlar tarafından tam olarak bilinmesini istememektedir. Hatta somut politik sorunlara açık çözüm önerileri de yoktur. “Belirsiz, soyut ya da çocukça ve absürt” bir yaklaşım sergilemektedir. Bu nedenle vurgu, kurnazca içerikten ziyade “nasıl” a kaymaktadır. Reklamcılık ve pazarlama teknikleriyle de oldukça ilişkili olan bu yaklaşım, Thomas'ta yankılanmaktadır. Böylece dinî bağnazlık, siyasi ve ırkçı nefrete dönüştürülmektedir. Ancak Thomas gibi faşist ajitatorların yöntemine yoğunlaşması, onların yalnızca irrasyoneliteye yöneldikleri anlamına gelmemektedir. Aksine Thomas belirli çıkarlara ve rasyoneliteye dayanmıştır. Adorno, genel anlamda bu yöntemi, *duygusal planlama* olarak adlandırmaktadır (2000: 28-30). Bu yaklaşım, Adorno'nun *sözde rasyonelite* dediği kavramla da ilişkilidir. Buna göre, bireyler mutluluk, kendini koruyup varlığını sürdürme gibi amaçlarının aksine hareket edebilmektedir, ancak bu durumu tamamen irrasyonel olarak adlandırmak hatalı olmaktadır. Çünkü kolektif anlamda egonun hedeflerinin yozlaşmış bir versiyonu, rasyonel biçimde işler gibi görünürken toplumu yok edebilecek yıkıcılıktadır. Nazi Almanyası'nın baştaki amaçlarının aksine kendi yok oluşlarıyla sonuçlanmaları bu durumu açıklamaktadır, felaket ancak sonradan anlaşılacaktır. Bu anlamda “Aydınlanmanın kendi yıkımını getirmesi” ile ilişkili olarak irrasyonelite, rasyonelitenin bir sonucu olarak yorumlanabilir (Adorno, 2002a: 46-47). Tam da bu perspektifle Thomas'ın rasyonel bir temele sahip olduğu, ancak sonuçlarının irrasyonel olacağı görülebilir. Thomas'ın *duygusal planlama* yönteminin önemli bir diğer yönü onun kapalı kapılar arkasındaki ve radyodaki konuşmaları arasındaki farktır. İlkinde, Yahudi karşıtı propaganda ve duygusal nefret sınırlanmadan ifade edilmişken, ikincisinde daha ihtiyatlı biçimde hareket edilerek söylemler yumuşatılmıştır. Thomas, burada özellikle teolojik göndermeler aracılığıyla üstü kapalı, dolaylı ırkçı ifadeler kullanmıştır (Adorno, 2000: 30).

Adorno'nun "kişiselliğe" odaklandığı birinci bölümde tanımladığı ilk araç olan *yalnız kurt*,¹¹ ajitatörün arkasında ekonomik, siyasi desteğin ve medya "koruması"nın olmamasını vurgulamasına işaret etmektedir. *Duyguları salıverme*, ajitatörün tekniği gereği kasti biçimde duygusal olmasını (ağlama, kendine acıma gibi), histerik patlamalar göstermesini, sahte biçimde neşeli ve coşkulu olmasını tanımlamaktadır. *Zulmedilen günahsız*, ajitatörün düşmanları tarafından tehdit ve komplolar aracılığıyla "zulme uğramasını" belirtmektedir. Ancak bu tür "sözde durumlar" tam da ajitatörün kendisinin planladıklarıdır. *Yorulmazlıkla* ajitatör, aşırı çalıştığına, kendisini feda ettiğine vurgu yaparak sağlamak istediği disiplini ve baskıyı meşrulaştırmaya çalışmaktadır. *Ulak* aracı, ajitatörün kendisini bir "kurtarıcı"dan ziyade yalnızca bir "ulak" olarak sunmasını açıklamaktadır. Böylece daha "zayıf" bir profille takipçilerinin kendisiyle özdeşleşmesini sağlamaktadır. *Yüce küçük adam* aracıyla ajitatör kendisini hem güçlü hem de zayıf olarak göstermektedir. *İnsani ilgi* aracı, ajitatörün modern toplumun yarattığı atomizasyona karşı sunduğu sahte samimiyetle ilişkilidir. Teknolojinin ve modernitenin yarattığı "aura" hasarı ve hızlı değişim kaygısı sonucunda, bireylere sahte bir "içsel üstünlük" verilmesi ve "büyü eksikliği"nin giderilmesi için *eski güzel günler* aracından yararlanılmaktadır (Adorno, 2000: 4-30).

Faşist Retoriğin İşleyişi: Thomas'ın Yöntemi

Adorno'nun Thomas'ın yöntemine yoğunlaştığı bölümde ele aldığı ilk araç *hareket hilesidir*. Bu araç "hareket" kavramının fetişleştirilerek ve yüceltilerek amaç hâline getirildiği stratejiyi tanımlamaktadır. *Fikirlerin havada uçması* ise savların belirli örnek ve çıkarımlarla doğrulandığı "rasyonel düşünme" biçimi ile sonuçların örnekleri kadar sahte olduğu mantıksal bir aldatmacayı betimlemektedir. Bununla bağlantılı olarak Thomas'ın söylemsel manipülasyonunun temelinde, ilgisiz sözcük ve argümanlar arasında kurduğu *çağrışımsal geçiş* tekniği yatmaktadır (Adorno, 2000: 31-36).

Adorno, çalışmasında, McClung Lee ve Briant Lee tarafından ortaya konan üç tekniğe de yer vermiştir: *İsim takma aracı*, bireylerin veya grupların belirli kötü adlandırmalarla nitelendirilmesidir (1939: 26-28). *Aktarım aygıtı* ajitatörün saygı duyulan bir anlatıyı, kavramı ya da sembolü kendi siyasal amaçlarını gerçekleştirmek üzere kullanmasına işaret etmektedir. Böylece atıfta bulunduğu şeyin otoritesinden yararlanmış olmaktadır (1939: 70). *Sürü psikolojisi* tekniğinin temeli ise "herkes yapıyor, neden sen yapmayasın" mantığına dayanmaktadır (1939: 105).

¹¹ Psikolojik tekniklerin adlarının Türkçe çevirisi, *Faşizm ve Propaganda* adlı derleme kitaptan (Adorno, 2023) alınmıştır.

Liderinizi dinleyin aracı, liderin “kendinden menkul erdemleri”nin kutsanmasına işaret etmektedir. *Oldubitti* tekniği ise bir konunun veya sorunun bireye danışılmadan önceden kararlaştırılmış bir temsilidir. *Birlik hilesi*, birliğin bizzatı bir fikir olarak ve anarşiye karşı tek kurtuluş olarak yüceltilmesini içermektedir. *Demokratlık kisvesi*, “demokrasi adına” demokrasiye saldırılmasına işaret etmektedir (Adorno, 2000: 37-53). Adorno’ya göre bu teknik, *sıradan vatandaş* aracıyla da ilişkilidir (McClung Lee ve Briant Lee, 1939: 92-95). Thomas, dinleyicilerine “sıradan vatandaş” diye seslenerek yakınlık ve samimiyet illüzyonu yaratmıştır. *Bir bilerseniz* aracıyla kamusal alanda tartışılması dahi zor olan, yalnızca lider tarafından bilinen, ancak açıklanmayan gizemli bir tehlike önerilerek merak duygusu kamçılanmaktadır. Adorno’ya göre insanlar içinde yer alamayacağını bildiği “karanlık taraf”ın gizli güçlerini öğrenmeyi istemektedir. *Üstü örtük tehdit iması* aracıyla bu tür bir “kör inanç” diri tutulmaktadır (Adorno, 2000: 51-57). *Kirli çamaşır* aracı ajitatörün seks, yolsuzluk gibi konularla ilişkili olarak anlattığı skandallardır. *Tüyleri ürpertme* aracı faşist ajitatörün dinleyicilerinin sadomazoşist yönelimlerine yönelerek onların dürtülerini alevlendirmesine işaret etmektedir (Adorno, 2000: 61-64). *An meselesi* aracıyla katastrofik yıkımların “eli kulağında” olduğu vurgulanmakta ve böylece “acil eyleme geçme”nin gerekliliği hatırlatılmaktadır. *Çete (feme)* aracı faşistlerin “hain”ler tarafından sarıldığını hissetmesi ve onları yok etmekle tehdit etmesiyle ilişkilidir. *Pratiğe bakalım* aracı, Thomas’ın dinî görüşlerle pratik meselelere olan ilgisiyle gelişmiştir (Adorno, 2000: 70-74).

Ajitasyon ve Teoloji: Thomas’ın Propagandasının Dinî “Sosu”

Adorno’nun üçüncü bölümdeki araçlarından ilki Thomas’ın samimiyetsizliği ve cıvık duygusallığıyla ilişkili performansını açıklayan *sabuklamadır*. *Ayrıştırma* aygıtı Thomas’ın dine pragmatik yaklaşmasına ve kendisini belirli bir konumda sabitlememesine işaret etmektedir. *Ak koyun kara koyun* aracı, Thomas’ın teolojik düalizmden yararlanarak kendisini ve takipçilerini “iyi”, diğerlerini ise “kötü” olarak nitelendirmesine tekabül etmektedir. *Kişisel deneyim* aracı, Thomas’ın faşist propagandasıyla elde etmek istediği amaçları için dinsel öznelciliği, nesneleştirilmiş herhangi bir mezhebe karşı kullanmasını sağlamıştır. *Kurum karşıtlığı hilesi*, hukuka ve kurumlara (hükümet) yönelik teolojiden kendi “perspektifiyle” yararlanarak yaptığı eleştirileri içermektedir. *Ferisi karşıtlığı*, antisemitist Thomas’ın Yahudileri İsa’nın katledilmesiyle ilişkilendirmek için yararlandığı bir araçtır. *Din kandırmacasının işleyişi* aygıtı, Thomas’ın teolojik öğeleri politik şiddet için kullanarak bunları bir metafor sistemine dönüştürmesini tanımlamaktadır. *Atalarımızın inancı* aracıyla ise dinleyicilerin, atalarının geçmişteki inancı nedeniyle “inanması” gerektiği vurgulanmaktadır (Adorno, 2000: 78-103).

Demagojinin İdeolojik Yapısı: “Halkın Düşmanları”

Thomas'ın dördüncü bölüm kapsamında kullandığı ilk araç belirli bir *komünizm imgelem*ini “öcü” olarak inşa etmesidir. *Komünistler ve bankerler* aracı komünistlerin finansçılarla birlik olarak komplo kurduğu görüşüne dayanmaktadır. *Yönetim ve başkan düşmanlığı* aracı merkezî demokratik hükümetin halka yabancı ve karşı, vergi toplayan, bürokratik, müsrif ve yozlaşmış bir biçimde tasvir edilmesini anlatmaktadır. Thomas, İsa'nın bir sözüne atıfla kullandığı *şiltene toplu ve yürü* aracıyla işsizleri tembel olarak temsil etmiştir. *Yahudiler geliyor* aracıyla ise Yahudilerin dünyayı ele geçirdiğinden bahsederek fantastik komplo teorilerinde bulunmuştur. Son olarak *sorun* aracıyla Yahudilerin çeşitli ülkelerde problem oluşturduğundan bahsetmiştir (Adorno, 2000: 105-131).

2. ÜMİT ÖZDAĞ'IN RETORİĞİNİN ÇÖZÜMLENMESİ

Türkiye ve yurt dışında eğitim alan ve çeşitli dersler veren; güvenlik bilimleri, etnik sorunlar gibi konularda çalışan ve birçok esere imza atan Özdağ, profesör ünvanına sahip bir akademisyendir. 2003 yılında *Milliyetçi Hareket Partisi*'nde (*MHP*) aktif siyasete girmiş, ancak *MHP* Genel Başkanı Devlet Bahçeli ile yaşadığı genel başkanlık çatışması sonucunda 2006 yılında partisinden ihraç edilmiştir. 2011 yılında partisine geri dönmüşse de 2006 yılında yaşanan olaya benzer biçimde 2016'da tekrar ihraç edilmiştir. 2017 yılında, *MHP*'den ihraç edilen bir diğer isim olan Meral Akşener'in kurduğu *İYİ Parti*'ye katılmış ve kurucular kurulunda yer almıştır. Bu partide “Propagandadan Sorumlu Genel Başkan Yardımcısı” görevini üstlenmiş, 2018 yılında İstanbul milletvekili olmuştur. 2017'de gerçekleştirilen Anayasa Değişikliği Referandumu öncesi “Türk Milliyetçileri Hayır Diyor” platformunu kurarak kampanyalar yapmıştır. Ancak bir televizyon programında İstanbul İl Başkanı Buğra Kavuncu'nun “FETÖ'cü” olduğunu iddia etmesi nedeniyle partiden ihraç edilmiştir. Ancak bu kararın usule ve şekle aykırı biçimde gerçekleştiği savıyla iptal davası açmıştır. Bu davayı 2021 yılında kazanmış ancak *İYİ Parti*'den istifa etmiştir. Özdağ istifasına ilişkin olarak *FETÖ*'cülerin partiye sızmasına göz yumulması, Atatürkçü Türk milliyetçisi çizgisinden uzaklaşılması gibi gerekçeler sunmuştur. 2021 yılında *Ayyıldız Hareketi* adlı oluşumu ve sonrasında *ZP*'yi resmen kurmuştur. 14 Mayıs 2023 seçimlerine *ZP*'nin dâhil olduğu *ATA* adında bir ittifak kurarak katılmıştır. 28 Mayıs 2023 seçimlerinde ise bu ittifak dağılmıştır (*ZP*, t.y.-a; BBC News Türkçe, 2023a; Anadolu Ajansı, 2021; Cumhuriyet, 2021).

Ümit Özdağ'ın Kazandığı Desteğin Olası Bir Nedeni: Kişilik Aracı

Özdağ'ın siyasal retorüğünü özellikle “kişilik özellikleri”ni öne çıkararak oluşturduğu, bu bağlamdaki psikolojik araçları nasıl kullandığını açıklayarak

gösterilmeye çalışılmıştır. Adorno, Thomas'ın bu stratejisi aracılığıyla hitap ettikleriyle libidinal ilişkiler kurduğunu ve bunun sonucunda takipçilerinin onunla belirli bir özdeşleşme durumunu yaşadığını vurgulamıştır. Özdağ'ın eski İçişleri Bakanı Süleyman Soylu ile girdiği polemik aracılığıyla özerkliğe, güce ve belirli bir öz güvene işaret eden yaklaşımla öznelliğini inşa ettiği ve “doğrudan seslenme”yle samimiyet duygusu yaratarak takipçi kazanmaya çalıştığı düşünülmektedir (Adorno, 2000: 2-3; 2005: 136-141). Özdağ, Soylu'nun kendisine ettiği hakaretler üzerine bir videoda şunları söylemiştir:

...Ben yarın ZP Genel Başkanı olmanın dışında Ümit Özdağ olarak tek başıma İçişleri Bakanlığının önüne gideceğim. Tek başıma, silahsız. Süleyman Soylu'ya buradan sesleniyorum. Süleyman, zerre kadar erkeklik onurun varsa saat 11.00'de beni kapının önünde bekle. Senin peşime takmış olduğun ve Ankara'da birçok insanın peşine takmış olduğun operasyon çeteleri beni hiçbir zaman ürkütmedi. Seni yarın İçişleri Bakanlığının önünde bulacağım oğlum. O zaman göreceğiz kim Soros'un çocuğu kim operasyonun çocuğu. Saat 11.00'de erkeksen orada bekle (Tele1, 2022).

Yalnız kurt olarak tanımlanan aracın Özdağ tarafından kullanıldığı vurgulanabilir. Adorno'ya göre Thomas, cesaret, kendiliğindenlik gibi öğeleri kitleleri etkilemeye yönelik ideolojik olarak araçsallaştırmıştır. Yalnız olduğunu, kendi hesabına çalıştığını vurgularken ve arkasında kurumsal bir gücün olmadığını göstermeye çalışırken bu araçtan yararlanmıştı. Buna göre resmî ünvan sahiplerinin karşısında gerçek gücü Thomas taşımaktadır. Ancak Adorno'ya göre bu aracı kullananlar gerçekten ciddiye alınmazlar ve ciddiye alınmayı da beklemezler. Özdağ da İçişleri Bakanı gibi resmî ünvan sahibinin karşısına “silahsız” olarak çıkacağını vurgulamıştır ve bakanın temsil ettiği kurumun önüne gidip beklemiştir. Çoğu insanın iki siyasetçinin bir düelloya tutuşmasını gerçekten ciddiye almadığı ve gerçekten de kavga edeceklerini düşünmediği varsayılabilir. Ancak Adorno'nun da vurguladığı üzere bu durumun, performansın etkisini ve kendisini yalnız, mazlum hisseden insanların ilgisini azaltmadığı aksine teşvik ettiği düşünülebilir (Adorno, 2000: 5-6).

Yalnız kurt aracılığıyla ilişkilendirilebilecek bir diğer olay, Özdağ'ın Türkiye'nin de taraf olduğu mayın kullanımını sınırlayan Ottawa Antlaşması'nı protesto etmek üzere Türkiye-Suriye sınırına “sembolik mayın” yerleştirmeye gitmesidir. Bu eylem, Özdağ ve konvoyunun Hatay girişinde durdurulmasıyla başarısız olmuştur, ancak medyada büyük bir yankı uyandırılmıştır. Anayasal haklarının ihlal edildiğini belirten Özdağ, Bakan Soylu'yu ve Hatay Valisi'ni suçlamıştır (BBC News Türkçe, 2022a). Özdağ, resmî mercilerin “uyarılmasına” ve askerî birlikler tarafından muhtemelen durdurulacağını bilmesine rağmen küçük bir

grupla tehlikeli bir bölgeye gitmiştir. Siyasetin medyatikleşmesiyle ilişkili bu durumun belirli bir “cesaret ve kendiliğindenlik” olarak algılanmış olabileceği düşünülmektedir. Özellikle kendisini durdurmak isteyen askerî personelle ironik bir gülümsemeyle girdiği diyalogda görülen kendinden emin ve rahat tavırlar, onun kişilik unsurlarından yararlandığının bir göstergesi olarak okunabilir.¹² Adorno’ya (2000: 5-6) göre Thomas’ı radyoda dinleyenler, onun yerleşik kurumlar tarafından değil “bütünleşik kolektivitinin potansiyel gücü” tarafından desteklendiğini düşünmüştür. Özdağ’ın “göçü engellemek üzere” gerçekleştirdiği eylemin sığınmacılara yönelik kaygı besleyen yurttaşlarda karşılık bulduğu düşünülebilir. Destek bulmayı umduğu kolektivitinin ise sığınmacılar tarafından dışlandığını belirttiği “sıradan Türk halkı”nın olduğu düşünülebilir.¹³

Adorno’nun (2000: 4) Thomas’ın *yalnız kurt* aracına başvurmasını, ABD toplumunda siyasetçilere olan güvensizlikle ilişkilendirmesi, bu çalışmanın özgül bağlamı için de anlamlı olabilir. Özdağ, bir dönem *Adalet ve Kalkınma Partisi*’nde bakanlık yapan ancak 2020 yılında *Demokrasi ve Atılım Partisi*’ni kuran Ali Babacan’ın siyasal iktidarın göç politikası olmadığına yönelik görüşünü, “iki yüzlü” olduğu gerekçesiyle eleştirmiş ve Babacan’ı “Türk Milleti’ne yalan söyleyen politikacı tipi” olarak tanımlamıştır (Özdağ, 19.04.2022). Özdağ’ın sığınmacılara yönelik kurduğu retorik, Türkiye’de en az güvenilen mesleğin politikacılar olduğunu bulgulayan bir ampirik araştırma (IPSOS, 2019) göz önünde bulundurulduğunda anlam kazanmaktadır: “Türk vatandaşının parasını vererek ulaşmakta zorluk çektiği her hizmete, Suriyeli sığınmacılar bedava ve kolayca ulaşıyor! Türk Milleti’nin hakkını savunan Zafer Partisi ve diğer bir avuç kişiye karşılık, medya, STK ve siyasetçiler Türk Milleti’ni değil, sığınmacıları savunuyor!” (Özdağ, 26.03.2022).

Adorno, geç kapitalist toplumda, pazarlamacıların hileli stratejilerine ve medyadaki tekelleşmeye karşı evrensel ve derin bir “manipülasyon korkusu”nun

¹² *Sabuklama* tekniği bağlamında Özdağ’ın konuşmasının ve yaklaşımının zaman zaman gayriciddiliği içeren bir performansı içerdiği vurgulanabilir. Örneğin “Zafer Turizm” adıyla sığınmacıları geldikleri yere götüreceklerini vurgulayan bir kampanya başlatmıştır. Buna göre alınan her biletle bir sığınmacı gönderilecektir, ancak bununla partiye bağış amaçlanmıştır (Özdağ, 16.01.2023). Özdağ’ın parti çalışmaları kapsamında sokakta gezerken “ofansif mizahı” içeren bir yaklaşım sergilediği düşünülebilir. Örneğin sığınmacıların yüzlerine karşı onları Zafer Turizm’le göndereceklerini söylemiştir (ZaferTUBE, 2022; OdatvResmi, 2023). Adorno’ya (2002b: 224-225) göre bu tür sahnelemeler belirli bir etkililik sağlamaktadır. Adorno, nihai ciddiyetin çağdaş toplumda kaybolduğundan bahsederken (2002a), bireylerin ciddiyetsiz şeylere gerçekten önem vermemesine rağmen onlara sinik biçimde inandığını vurgulamıştır.

¹³ Bu tür bir söylem *sıradan vatandaş* aracı bağlamında da yorumlanabilir. Özdağ, Adorno’nun (2000: 50-53) belirttiği üzere “sıradan”, alt-orta-sınıf insanlara yönelik olarak samimiyet ve sıcaklık vurgusuyla birlikte retorikini kurmaktadır: “... Türk Milleti, Türk bakkalı, Türk pazarcısı, Türk manavı, Türk terzi, Türk taksicisi, Türk fırıncısı ırkçı bir dışlamaya maruz kalıyor” (ZP, 2021: 9).

oluşturduğunu belirtmiştir. Kamusal alanda söylenenlerin nesnel gerçekliği olmadığı ve hatiplerin arkasında belirli güç odaklarının varlık bulduğu düşünülmektedir. Ancak her şeyi “propaganda” olarak algılama durumu, çelişkili biçimde insanları ajitasyona ve güçlü olarak algılanan aktörlere yönelmektedir. Tam da bu paradoksal duygulara hitap eden *yalnız kurt* aygıtının önemli bir unsurunu, ajitatörün ekonomik, siyasal destek almadan ve medya tarafından dışlanarak mücadele verdiğine ilişkin söylem oluşturmaktadır (Adorno, 2000: 4-6). Özdağ sermayeden, “dışarıdan” destek alamamasına; siyasal ambargolara, anket şirketlerinin çarpıtmalarına ve medyanın dışlayıcılığına maruz kalmasına rağmen mücadele ettiklerini belirtmiştir (Özdağ, 30.03.2023). Ayrıca Adorno (2000: 5), çelişkili hisleri etkilemeye yönelik olarak ajitasyonda, “hakikat” vurgusunun belirginleştiğini vurgulamıştır. Bu anlamda Özdağ’ın “... emperyalizmin yerli iş birlikçileri, bölücüler, liberaller, selefiler, yandaşlar, sessiz ve derinden sarı muhalefet...” (ZP, 2021: 8) olmak üzere geniş bir “düşman kümesi” tanımlaması ve tüm bu “güç odakları”nın karşısında kendi partisini “GERÇEK muhalefet” (Özdağ, 13.05.2022) olarak konumlandırması *yalnız kurt* aracının bir diğer örneği olarak okunabilir. Özdağ, eleştirel retorliğini, siyasal iktidarın yanı sıra özellikle muhalefet partileri ile “genelleştirilmiş, belirsiz düşmanlar” üzerinden kurmaktadır. Bunun da paranoyak sosyo-psikolojik durumu ve çözümün bilhassa kendisi ile sınırlı sayıdaki takipçisinde olduğu söylemini beslediği düşünülebilir.

Özdağ’ın *duyguları salıverme* aracından da yararlandığı düşünülmektedir. Örneğin takipçilerinden birinin duygusal bir müzik ekleyerek *Twitter*’da (X) hazırladığı bir videoyu 13 Mayıs 2023’te *retweet* ederek gençlere minnet duyduğunu belirtmiştir (Özdağ, 13.05.2023). Bu videoda miting alanında “Türkiye Türk’tür, Türk kalacak” şeklindeki milliyetçi tezahüratlar karşısında gözyaşlarını tutamamıştır. Thomas, yaşlı bir kadının kendi hareketine çok ufak bir miktarda bağış yaptığını ve bu durumun onu oldukça üzdüğünü söylemiştir (Adorno, 2000: 6). Bu tür bir *duyguları salıvermenin*, Özdağ tarafından da kullanıldığı vurgulanabilir. “Cep harçlığını çıkarmak için özel çocuklara eğitim veren” bir öğrencinin yaptığı bağış ile “asgari ücretin altında sigortasız çalışan” bir yurttaşın yaptığı 50 TL’lik bağışı *Twitter* (X) hesabında paylaşmıştır (Özdağ, 16.05.2023; 07.05.2022). Bir başka videodaysa hazine yardımı alamadığı gerekçesiyle bağış istemiş ve bağışçılarının duygusal mesajlarını okumuştur (Özdağ, 24.01.2023). Bunun yanında Özdağ’da *duyguları salıvermenin* histerik patlamalar şeklinde de görülebildiği düşünülmektedir (Soylu örneğinde olduğu gibi). Örneğin *Youtube*’da yayınlanan “Ümit Özdağ’a Soruyorum” adlı programda, kimliğini ifşa etmediği görevdeki bir tümgeneralin “bütün Kemalistler ve milliyetçiler ordudan tasfiye edilene kadar benim görevim bitmeyecek” dediğini iddia etmektedir (Yurttaş TV, 2023). Bunun ardından “senin kim olduğunu biliyorum adam!” sözcüklerini

tekrarlamıştır. Adorno'nun vurguladığı üzere (2000: 6-10) histerinin oldukça yaygınlaştığı bir toplumda, *duyguları salıverme* aracının en iyi yaptığı şey, duygusal öz denetimi aşındırması ve bu aracın işaret ettiği tepkileri normalleştirmesidir. Bu tür bir psikolojik etki, insanları cesaretlendirerek öfke ve nefret duygularını ortaya çıkarabilir.

Adorno'ya göre düşmanlar tarafından tehdit ve komplolara maruz kalmayla ilişkili olan *zulmedilen günahsız* aygıtı, lidere yönelik tehdidin herkese yönelik yorumlanmasına ve saldırganlığın kendini koruma adı altında meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir. Bu tehdidin pekâlâ gerçek olma olasılığı da mevcuttur, ancak psikolojik bir etki unsuru olarak kullanılmaktadır. Örneğin Thomas, birileri tarafından her an zehirlenebileceğini belirtmiştir (Adorno, 2000: 10-12). Özdağ da kendisine bilerek koruma tahsis edilmediğini (T24, 2021) ve kendisine bir terör örgütü tarafından suikast düzenleneceği bilgisinin tarafına ulaştığını (Cumhuriyet, 2022) vurgulamıştır. Bunun yanı sıra yalnızca Türk olmanın büyük bir haksızlığa uğrama nedeni olabileceğinin sık sık altını çizmektedir. Bir televizyon kanalında kendisine yanıt hakkı verilmediğinin ve “herkes için demokrasinin olduğunu ancak konu Türkler ve hakları olunca ambargo yediklerini”n belirtmiştir (Özdağ, 15.03.2023). Ayrıca şu ifadeden de yararlanmış: “Türk Milleti kimseye karşı dışlayıcı bir ırkçılık yapmıyor... Irkçılık mı dediniz. Irkçılığa Türk insanı maruz kalıyor! Biz Türklere yönelik Türkiye’de uygulanan ırkçılığa son vereceğiz” (ZP, 2021: 9-10). Hatay sınırına “sembolik mayın” koyma girişiminin başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra ise “Hatay’a Türk olduğumuz ve Suriye üzerinden kaçak olarak girmedik için engellendik” ifadesini kullanmıştır (BBC News Türkçe, 2022a).

Adorno (2000: 11), Thomas'ın “üstün ahlaki özellikleri” nedeniyle düşmanları tarafından çevrelendiğine ilişkin bir söylemi benimsediğini vurgulamıştır. “ZP’ye karşı büyük bir ambargo, dışlama ve çevreleme” uygulandığını belirten Özdağ, bu duruma belirli gerekçeler sunmuştur: “Ne mutlu Türk’üm diyene demekte ısrar ettiğimiz, Erdoğan’ın sığınmacılarını gerekirse zorla göndereceğimiz, iki adaydan birisine tıpış tıpış oy vermeyi reddettiğimiz, hiçbir güç bizi Hizbullah ve PKK ile iş birliğine zorlayamadığı, Atatürk’ten vazgeçmediğimiz, taviz vermediğimiz için...” Ayrıca “engeller, saldırılar, parti yöneticilerimizi hedef alan ahlaksız saldırılara rağmen her geçen gün daha fazla” ilerlediklerini vurgulamıştır (ZP, t.y.-b). Koca ve Saç (2024: 344), Özdağ'ın entelektüel kimliğiyle kendi partisinin ideoloğu olduğunu ve kendisini teori ile pratiği uygulayan “filozof-kral” olarak gördüğünü belirtmiştir. Bu anlamda, söz konusu zulmün ve Özdağ'ın bunlara sunduğu gerekçelerin kendisi ile partisinin ideolojisinin üstünlüğü-günahsızlığı olarak kurduğu düşünülebilir.

Özdağ'ın çok çalışmaya ve kendini feda etmeye işaret eden *yorulmazlık* aracına da başvurduğu belirtilebilir. Mevcut koruma polisinin haftada altı gün 16 saat çalıştığını belirtirken kendisinin de bu tempoda çalıştığını vurgulamıştır. Hatta Özdağ emniyetten koruma talebinde bulunmuştur çünkü kendisinin pazar günleri de çalışması gerekmektedir. Şahsına yapılacağını iddia ettiği suikast eylemini “kendi çabalarıyla” önledikten sonra ise şu sözleri sarfetmiştir: “Ölümü göze almadan Türkiye'nin millî güvenliği için siyaset yapamazsınız” (Cumhuriyet, 2022). Özdağ, bir konferansta ise gençlere yönelik olarak “Zafer Partisi olarak yorulmadan hakkınızı savunmaya... devam edeceğiz” vurgusunda bulunmuştur (Özdağ, 23.10.2022). Adorno'ya göre (2000: 13-14) otoritaryenizmin itici gücü, onun uygulamada ve ideolojik anlamda sıkı çalışmayı zorunlu kılması ve böylece disiplinle baskıya belirli gerekçeler üretmesidir. Ancak vurgulanan sürekli çaba bir ödül olarak sunulmakta ve bir amaçtan ziyade araç olarak anlaşılmaktadır. Özdağ, seçim manifestosu tanıtım toplantısında, ZP'nin mücadelesinin çok zorlu, fedakâr ve özverili olduğunu, sahada mücadele verilirken cephede dizilen askerler gibi omuz omuza verilmesi gerektiğini ve bu mücadelenin bedel ödemeyi gerektirdiğini belirtmiştir. Ayrıca “14 Mayıs'a kadar hayatımızda hiç çalışmadığımız kadar çalışacağız”, “barajı geçmek için varımızı yoğumuzu ortaya koyacağız” vurgularını yapmıştır. Konuşmasının devamında takipçilerine “vatanın her bir karış toprağı için savaşılan askerler gibi her türlü imkânsızlık, saldırı ve zorluğu aşarak Türk Milletinin zaferi için mücadele etmenizi istiyorum” diye seslenmiştir (ZP, t.y.-b). Bu konuşmada militarist tonun fazlasıyla öne çıktığı ve parti için çalışmanın hayati önemde olduğunun vurgulandığı anlaşılmaktadır.

Adorno (2000: 18-23), *yüce küçük adam* tekniğini, Thomas'ın hem “büyük düşünce”lerden bahsedip kendi hareketini yüceltmesi hem de bağış isteyip broşürlerini satmaya çalışmasıyla örneklemiştir. Özdağ'ın da bu teknikten maddi yardım talebinde bulunarak yararlandığı belirtilebilir. Örneğin imzalı kitabını ve tespih koleksiyonunu satarak bağış toplamıştır. Özdağ, tespih koleksiyonunu satmak için çektiği videoda duygusal bir müzikle ağırbaşlı temsil edilmiştir. Aynı zamanda “Suriyelileri 'Zafer Turizm'le vatanlarına yollamak için” bağış talebinde bulunmuştur (Özdağ, 30.03.2023). Adorno (2000: 21), Thomas'ın bağış talebinin yanı sıra maddi sıkıntılarında da çekinmeden bahsettiğini ve “paradan ziyade gücüm var” mantığını benimsediğini belirtmiştir. Özdağ, söz konusu teknikle ilişkili olarak hem “küçük” hem de “yüce” tarafı betimleyen bir konuşma yapmıştır.

Evet biz, fakir bir partiyiz. Genel Merkez'de soğukta otururuz. İlçe binamıza tabela yerine bez afiş asarız. Evet, düşmanlarımız çok ve güçlü. Ancak bugüne para ile, TV destekleri ile değil

Atatürk çizgisinde Türk milliyetçiliğinden taviz vermeden geldik.
Bundan sonra da taviz vermeden devam edeceğiz (ZP, t.y.-b).

Adorno'ya (2000: 28) göre *yüce küçük adam* tekniğiyle hatip, onu dinleyenlerle psikolojik anlamda bir bütünlük hissi kurmaktadır. Örneğin, "İstanbul'da işini Suriyeliye kaybeden Türk tekstil işçisinin, eşinin ve çocuğunun karnını doyurmasının hakkını", "8 milyon insanın Türkiye'ye gelmesinden dolayı gıda fiyatlarının artması neticesinde pazardan çöp toplamak zorunda kalan Ayşe Teyze'nin hakkını", "Gaziantep'te müşterisini Suriyeli terziye yitiren ve dükkanını kapatmak zorunda kalan Türk terzilerin haklarını" ZP'nin savunduğu iddia edilmiştir (ZP, 2021: 11). Adorno (2000: 19), ajitatörün herkes gibi olduğunu sıkça belirttiğini ancak sonunda onların kurtarıcısı olarak ortaya çıktığını vurgulamıştır. Bu anlamda Özdağ, partisini "yıkılmak istenen millî, üniter, laik Türkiye Cumhuriyeti'nin son politik savunma hattı" (ZP, t.y.-b) olarak konumlandırırken ülkenin tek kurtuluş kaynağı olarak kendisine ve partisine işaret etmiştir.

Ümit Özdağ'ın Siyasal Retoriğinin Yöntemi

Adorno, insanlarda komplo teorilerine, gizli örgütlere ilgi duyma ve içlerinde hiçbir şekilde yer alamayacak olsalar da "yönetildiği" uğursuz, ezoterik güçleri bilmeye yönelik güçlü bir merak eğiliminin olduğunu vurgulamıştır. Ona göre "üstü örtük tehdit iması", lideri "bilinmeyenleri bilen" konumuna sokmanın ve düşmanın tam olarak tanımlanmayarak her yerde olduğuna ilişkin paranoyak bir yapıyı yaratmanın iyi bir yoludur. Özdağ'ın da bu tür bir gizemli kötülük imasıyla katastrofik olayların geldiğine işaret eden *bir bilerseniz* aygıtından yararlandığı düşünülebilir (Adorno, 2000: 53-57). *Uyanış* adında hazırladığı bir kısa filmi *Twitter (X)* hesabında paylaşırken şu ifadeleri kullanmıştır: "Türk Milleti için planlanan korkunç bir kabus senaryosu var... Bu kabusu yaşamamak için artık #uyanış zamanı... Büyük Türk Milleti, unutmayın ki; 'Uyuyan milletler ya ölür, ya da esir olarak uyanır!'"... (Özdağ, 10.12.2022). Buradan "korkunç kabus senaryosu" nun içeriğini özellikle Özdağ'ın bildiği sonucu çıkarılabilir. Filmde uyuyakalmış bir adam, rüyasında, yabancı istihbarat örgütleri ile terör örgütlerinin de dâhil olduğu ve Suriyelilerce gerçekleştirilen bir iç savaş yaşandığını görmektedir. Tecavüz ve vahşet olaylarının eşlik ettiği kaotik bir ortam resmedilmektedir. Ancak aktör, uyandığında televizyonda Özdağ'ı görerek rahatlamaktadır (Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı, 10.12.2022).¹⁴

¹⁴ Adorno (2000: 14-15), otoritaryen rejimlerin uykuya nefret beslediğini, *yorulmazlık* aracının onların psikolojik dışı vurumu olduğunu ve takipçilerine daima uyanık kalmalarını tembihlediğini belirtmiştir. Ancak ajitatörün vurguladığı "uyanıklık" tamamen bilinçli birinden ziyade yeri geldiğinde eyleme geçebilecek hipnotize olmuş bir birey tasavvuruna işaret etmektedir. Ancak bu, otoritaryen hareketlerin akılcılığını ve takipçilerinin tikel çıkarlarının varlığını reddeden bir bilinç yitimi değildir. Adorno'nun analizinden yararlanarak bu filmde uyanan aktörün "her şeyi berrak

Melodramatik bir yapı sergileyen bu kısa filmde, ezoterik ve gizli güçlere gönderme yapılmıştır. Bununla izleyicide korku ve merak duygularının uyandırılarak istenen etkinin sağlanmasının amaçlandığı düşünülebilir. Türkiye’de birçok insanın dışa kapalı, ayrıcalıklı ve tehditkâr olarak kavradıkları *MİT*, *Derin Devlet* gibi yapılara ilgi duyduğu varsayımında bulunulabilir. Özdağ, akademik geçmişiyile de ilişkili olarak güvenlik, istihbarat, uluslararası ilişkiler gibi konularda uzmanlaşmıştır. Hatta kendisinin yetiştirdiği istihbarat çalışanlarının olduğunu ve kendisine bilgi aktardıklarını belirtmiştir (İnternethaber, 2022). Hem kendisini böyle konumlandırması hem de halktaki olası ilgi nedeniyle Özdağ’ın çeşitli imalarda bulunarak rıza sağlamanın mümkün olabileceği düşünülebilir. Örneğin bir milletvekilinin Suriyelilerin “kargo paketi” olmadığı sözlerine “... siz benim bildiklerimi bilemezsiniz...” yanıtını vermiştir (Özdağ, 05.06.2022).

Adorno, “felaket tellallığı”yla ilişkili *bir bilseniz* aygıtıyla yapılan imalarda belirli ölçüde bilinçli muğlaklığın bırakılması gerektiğini vurgulamıştır. Çünkü olgular arasındaki tutarlılıkların eleştirel değerlendirmeye tabi tutulması önlenmelidir. Takipçi adayları, ancak lidere bağlılık gösterdiklerinde geleceğe dönük tehlikeye işaret eden örtük ipuçlarının gerçek içeriğini, yani “perde arkası”nı, öğrenebilecektir. Adorno’ya göre “komplolar, kötücül güçlerin entrikaları, gizli uluslararası örgütler”in ilgi çekici olması, bireylerin bu tür gruplara ait olma arzuları tarafından beslenmektedir (Adorno, 2000: 53-57). Özdağ’ın da sık sık komplolar, emperyalist planlar ve istihbarat örgütlerinden bahsettiği görülmektedir. “Türk siyasetinin ikiye bölündüğünü” vurgulayan Özdağ “bir yanda entegrasyondan bahseden emperyalist planın parçaları ve bu plana kanalar; diğer yanda ise Suriyelileri Suriye’ye göndereceğiz diyen Zafer Partisi” olduğunu iddia etmiştir (Özdağ, 29.10.2021). Sığınmacılarla ilişkili olarak “Türk halkının büyük bir komplo ile karşı karşıya” olduğunu (Özdağ, 04.02.2022) ve “emperyalist güçlerin oyununun sonunda beka ve millî güvenlik sorunu”na (Özdağ, 08.11.2021) neden olacağını belirtmiştir. IŞİD ile ilgili olarak ise şu ifadeleri kullanmıştır: “Karargahını Türkiye’ye taşıdı. Türkiye’de örgütleniyor, istihbarat topluyor ve kitlesel terör için emperyalistlerin düğmeye basmasını bekliyor. Zafer Partisi, Türkiye’nin Suriye/Irak olmasına izin vermeyecek. Teröristleri süreceğiz” (Özdağ, 16.10.2022). Terör örgütlerinin yanı sıra Suriye’deki iç savaşın sorumlusu olarak İngiliz istihbaratına işaret eden Özdağ,

biçimde görecektir” biçimde gerçekten uyanmadığını, aksine partinin hedefleri ve kısmen kendi amaçları doğrultusunda harekete geçebilecek biçimde bir uyurgezerlik durumu içerisinde olduğu düşünülebilir. *Uyanış* filminin yanı sıra *Son Ümit* filminde de benzer bir durum söz konusudur (Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı, 03.10.2022). Emekli asker, alışkanlık biçiminde erken kalktığını ancak yine de alarmın uyandırmasına ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Uyku, sığınmacılara yönelik eylemsizliğin, uyanmak ise onlara karşı harekete geçmenin bir metaforu olarak kullanılmaktadır.

“bugün aynı çalışmanın Türkiye için yapıldığını” belirtmiştir (Özdağ, 28.09.2022). İddiaların doğru veya yanlış olmasından ziyade bunların belirli ölçüde muğlak bırakıldığı, gelecekte olası bir yıkım tehdidine işaret ettiği ve bu anlamda paranoyak bir yapıyı beslediği düşünülebilir. Söz konusu tehlikelere yapılan vurguların ardından genellikle ZP’ye katılımın teşvik edilmesinin, bunlarla ilişkili “derin” içeriğin ancak Özdağ’ın takip edilmesiyle öğrenilebileceği imasını taşıdığı belirtilebilir. Bu anlamda, aidiyet hissiyle kapalı grup niteliği taşıyabileceği varsayılabilir ZP’nin içine girildikçe “gerçek”lerin keşfedilebileceğini düşünen bireyler olabilir.

Özdağ, *kirli çamaşır* tekniğiyle ilişkili olarak özellikle sığınmacılara yönelik birçok gerçek ve sahte skandaldan bahsetmiştir. Gerçeği yansıtmayan skandallara birçok örnek verilebilir (Malumatfuruş, t.y.): İçişleri Bakanlığının Türk vatandaşı kadınları, yabancı erkeklerle evlendirmeyi hedefleyen bir projeyi desteklediği argümanını ortaya atmıştır. Bunun, “safkanın bozulması korkusu”yla ilişkili olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda sığınmacıları pedofili ve tecavüzle ilişkilendiren iddialar öne sürmüştür. İstiklâl Caddesi’nde Afgan bir erkeğin pedofiliyle ilişkili bir dans olan *baça bazi*’yi yaptığını ve dört Afgan erkeğin 12 yaşındaki bir çocuğa tecavüz ettiğini savunmuştur. Özdağ, sığınmacıları hırsızlıkla ilişkilendiren görüşlere de yer vermiştir. 2023’te gerçekleşen ve yıkıcı sonuçları olan Kahramanmaraş merkezli depremler sonrasında, Suriyeli bir sığınmacının arama-kurtarma çalışmalarında bir itfaiye erinin cebindeki telefonu çaldığını ileri sürmüştür. Gerçeği yansıtmayan bu görüş, tansiyonun yüksek olduğu bir dönemde, sığınmacılara yönelik olumsuz eylemlerin gerçekleşmesine neden olabilirdi. Suriyeli sığınmacıların bir göletteki kazları çaldığını da iddia etmiştir: “İnanmak zor ancak oluyor bunlar. Uyum, birlikte yaşam, entegrasyon vs. mümkün değil”. Bu anlamda sığınmacılar, göletteki kazı dahi çalabilecek ölçüde “insanlık dışı” tasvir edilmiştir. Bunun yanı sıra sığınmacılara yönelik maddi ayrıcalıkların olduğunu savunmuştur: Suriyelilere SGK tarafından enflasyonla mücadele kapsamında sosyal yardım yapıldığı iddialarını ortaya atmıştır ve sığınmacıların vergi ödemediğini vurgulamıştır: “Kilis’te vergi ödemeyen Suriyeli fırıncılarla maliyet artışları sonrasında rekabet edemeyen Türk fırıncılar iflas etmeye başladı” (Özdağ, 13.12.2021). Bunlar, Türkiye’de ekonomik krizin olduğu bir dönemde, sığınmacıların “günah keçisi” olarak ilan edilmelerinin önünü açabilmektedir. Özdağ, sığınmacıların kamuda işe girmeleriyle ilişkili skandallara da başvurmuştur. Buna göre, 2011 yılından beri Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yüzlerce Suriyeli sığınmacı öğretmen olarak işe başlatılmıştır. Bu tür bir iddia, Türkiye’deki eğitim sistemiyle ilgili sorunlara yönelik kaygıları olan yurttaşların sığınmacılara yönelik olumsuz duygularını besleyebilir. Özdağ, toplumsal şiddeti teşvik edebilecek paylaşımlarda da bulunmuştur. İstanbul’da Suriyeli

sığınmacıların “Gitmiyoruz!” adında bir miting düzenlendiğini iddia etmiştir: “Kendi ülkesini savunmayı kaçınlar Türkiye’de bize posta koyamaz! Burada kalmak isteyenler, biz Türklerin ödediği bedeli ödemeye hazır olmalı. Sonuçta bir şekilde döneceksiniz. #GüleGüleSana”. Özdağ, kendisini ve partisini öne çıkaracak paylaşımlarda da bulunmuştur. Türkiye’deki göç kurumunun 15.000 sığınmacıya verilen vatandaşlığı iptal ettiğini ve bunun ZP sayesinde olduğunu savunmuştur. Özdağ’ın sığınmacılara yönelik gerçeği yansıtmayan bilgiler paylaşması ve bunların doğru olmadığını ortaya çıkmasına rağmen çoğu zaman hatalarını düzeltmemesi, Adorno’nun (2000: 59) önemli olanın gerçek değil, ritüel hâlini almış ifşa olduğuna yönelik görüşünü yansıtmaktadır.

Özdağ’ın bilinçaltının çelişkili unsurlarıyla, özellikle yıkım ve tehditle ilişkili olan *tüyleri ürpertme* aracını kullandığı da düşünülebilir. Adorno’ya (2000: 61-64) göre ancak liderin sözüne ve harekete inananlar tehdide içkin cezadan muaf kalacaktır. Bu tür bir tehdidin Özdağ’ın finanse ettiği *Sessiz İstila* adlı kısa filmde temsil edildiği belirtilebilir (Karacasu, 2022). 3 Mayıs 2023 yılında geçen filmde, sokaklar Suriyeliler tarafından ele geçirilmiş ve tekinsiz bir hâl almış, Türk yurttaşlar ve siyasetçiler Araplaşmış, resmî dil Arapça olarak kabul edilmiş, Türkçe konuşmak kimi yerlerde yasaklanmış, Türkler zar zor temizlik görevlisi olarak iş bulabilir olmuş ve toplumsal yaşamdan dışlanmıştı. Bu tür bir “korkulu rüya”nın kitleleri yönlendirmede belirli ölçüde etkili olabileceği varsayılabilir. Aslında, Suriyelilerin Türkiye’deki ekonomik, toplumsal ve kültürel koşullarına bakıldığında bu filmin psikolojik bir *yansıtmayı* içerdiği vurgulanabilir.

Sığınmacılara yönelik korku senaryosunu içeren bir diğer kısa film olan *Son Ümit*’te ise tam tarihi verilmeseyse de gelecek bir zamanda yaşayan emekli bir asker tasvir edilmiştir (Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı, 03.10.2022). Mütevazı evinde yalnız yaşayan bu kişi, sinek¹⁵ ve komşularının Arapça konuşma seslerinden uyanır. Vefat eden eşine hitaben kendi kendine konuşmaya başlar. Geçmişte İzmir’deyken tanıdığı ve sevgiyle bahsettiği komşusunun oğlunun ebeveynlerinin Suriyeli bakkal çırağı tarafından öldürüldüğünü anlatır. Gazete küpüründen cinayetin 2023’te gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durumla ilişkili olarak ağladıktan ve komşularına “3 kişiye bir anda 15 kişi olduklarına” ilişkin sitem ettikten sonra ise radyoyu açar ve haberde şu sözleri duyar: “Hatay, Gaziantep ve Kilis’te çoğunluğu sağlayan Suriyeliler, Türk vatandaşlardan bölgenin arındırılması ve kendilerine verilecek ayrıcalıkları bir yana bırakıp yönetimi ele almak istediklerini bildirdiler. Gaziantep’ten, aynı Urfa ve Maraş’ta

¹⁵ Filmde, sinek ve Arapça seslerin özellikle senkronize edildiği görülmektedir. Adorno (2005: 146-147); “dış gruplara” hakaret etmenin bir diğer yönteminin onları aşağı hayvanlarla ve mikroplarla nitelenmek olduğunu vurgulayarak psikanalitik bir açıklama yapmıştır.

olduğu gibi Gazi ünvanını da çıkarttıklarını duyurdular...” Adorno’ya göre *tüyleri ürpertme* aracıyla ajitatör, seslendiklerinin hem gelecekte dehşet verici olaylar yaşama ihtimaline hem de mevcut durumlarının ümitsizliğine vurgu yapmaktadır. Bu durum rasyonel bağlamda sıradan insanların can ve mal güvenliklerini kaybetme endişelerini alevlendirmektedir. Bireyler, yaratılan panik ortamıyla konuşmacının söylemlerine inanmaya teşvik edilmektedir (Adorno, 2000: 61-64). *Son Ümit*’te günümüzde (2023) Suriyeliler tarafından cinayetlerin işlendiği, gelecekte ise durumun çok daha vahimleşerek sığınmacıların Türkiye yönetimini ele geçireceği betimlenmektedir. Bu tür bir dehşet vurgusunun, filmin sonunda “kurtarıcı” olarak gelen Özdağ’ın söylemlerinin benimsenmesinde etkili olduğu düşünülmektedir.

Özdağ, “muhafazakâr devrim”e işaret eden *an meselesi* aygıtıyla ilişkili retoriği de kurmuştur. *Sessiz İstila*, “büyük bir felakete” karşı acil eyleme geçme çağrısı olarak okunabilir. Filmde, 2043 yılında babası, oğlunu “bu kadar karamsar olma” diye “teselli ettikten” sonra; oğul, “nasıl geçer baba, zaman makinesine atlayıp 2020 yıllarına mı gideceğiz, keşke gidebilsek” diye cevap verir. Ardından anne ve baba da “keşke” der. Adorno’nun (2000: 64-65) vurguladığı üzere bu aracın altında yatan psikolojik mekanizma, rahatsızlık verici uyarıların hızlı bir biçimde bastırılması ihtiyacıdır. Bu anlamda sığınmacıların terör olaylarına işaret eden dehşet uyarısı, bir an önce “karşı devrim” hareketiyle ülkeden gönderilmeleriyle bastırılabilir. Başlangıcında “saat” görüntüsünün olduğu *Son Ümit*’i de *an meselesi* aracı bağlamında yorumlamak mümkündür. Emekli asker, erkenden kalkıp tıraş olurken şu sözleri söyler ve ardından saatinin alarmı çalar: “Hep erkenden kalkarım, alışkanlık işte, ama yine de alarmın uyandırmasına ihtiyacım var”. Filmin sonunda tek başına doğum günü kutlayacakken, Özdağ, “Bir İhtimal Daha Var” şarkısının ZP’ye uyarlanmış versiyonu eşliğinde belirerek emekli askerin tutuşturamadığı pasta mumunu yakar. Filmde, insanların “son ümit” olan Ümit Özdağ tarafından kurtarılması gerekliliği vurgulanmaktadır. Alarmın çalmasıyla Özdağ’ın mumu (meşaleyi) yakması, bu duruma işaret etmektedir. Filmin kapanışında Özdağ, Türkiye’nin bir iç savaşa ve felakete sürüklenmek istendiğini, çocuklar başta olmak üzere kimsenin kamusal alanlarda güvenle gezemediğini ve sığınmacıların suç çeteleri kurduğunu vurgulamıştır. Sığınmacıları “1 yıl” içerisinde ülkelerine geri göndermeyi çözüm olarak sunmuş ve “zafer yakın meşaleleri yakın” sloganıyla filmi noktalamıştır. Bu anlamda bugünün ve geleceğin yıkımından korunmak için acil bir biçimde ZP’nin ve liderinin desteklenmesi gerekliliğinin altı çizilmiştir.

Özdağ *yanılgının kesinliği* aygıtından da sıklıkla yararlanmıştı. Adorno’ya (2000: 93) göre bu teknikte görünürde bilimsel kesinlik sunan, ancak psikolojik bir

etken işlevi gören astronomik figürler ortaya konarak konuşmacının ihtişamı artırılır. Adorno, Phelps adındaki bir ajitatörün mülteci akınına ilişkin fantastik rakamlar verdiğini belirtmiştir. Özdağ'ın da benzer bir stratejiyi izlediğini söylemek mümkündür: “Türkiye’de 13 milyon, İstanbul’da ise 4 milyon sığınmacı yaşıyor. Sadece Suriyeli sığınmacıların Türk halkına maliyeti 151 milyar dolar. Kişi başına 1700 dolar düşüyor. Sığınmacılar vatanlarına dönünce... Türklere 2 milyon iş alanı açılacak. Yılda 11 milyar dolar cebimizde kalacak...” (Özdağ, 03.04.2023). Özdağ aynı zamanda vatandaşlık verilen Suriyeli sayısının yaklaşık 1 milyon 750 bin, Haziran 2022 tarihli seçmen listelerinde ise 745 bin yabancı uyruklu seçmen bulunduğunu belirtmiştir (Özdağ, 09.11.2022). Bu iddialar ile resmî mercilerden gelen veriler arasında devasa bir farkın olduğu anlaşılmaktadır (BBC News Türkçe, 2023b). Özdağ, Suriyeli sığınmacıların İstanbul’daki varlığını ise bir “matematik problemi”ne çevirmiştir: “Sadece İstanbul’da günde ortalama 70 Suriyeli aileye vatandaşlık veriliyor. Bunu 8 ile çarpın. Anne, baba ve 6 çocuk”. Temmuz 2022 itibarıyla ise şu rakamların geçerli olduğunu savunmuştur: “64 bin Iraklıya vatandaşlık verildi. 56 bin İranlıya vatandaşlık verildi. Afrika ülkelerinden gelenlere 54 bin vatandaşlık verilmiş. 13 bin Pakistanlıya vatandaşlık verilmiş. 37 bin Afgan’a vatandaşlık verilmiş”. Bu durumun bir sayı fetişi hâlini aldığı söylemek mümkündür. Ayrıca Özdağ, söz konusu verilerin kaynağını açıklamayarak ve bunlarda hata payının olabileceğini reddederek bir gizem yaratmakta ve güvenilirliğine vurgu yapmaktadır:

Bu bilgi bana 6 ay önce geldi. Geçen hafta iki farklı kaynaktan 13 milyon rakamını doğrulatınca Türk kamuoyu ile paylaşma kararı aldım. Yanlış olma ihtimali sıfır! Türkiye’de 13 milyon sığınmacı ve kaçak olduğu devletin resmî belgelerindeki kayıt! Bu 13 milyonun yükünü Türk halkı omuzlarında taşıyor. Bu sayı azalmıyor, sınırlarımız delik deşik olduğu için her geçen gün buna yeni rakamlar ekleniyor (Independent Türkçe, 2022).

Ümit Özdağ ve Zafer Partisi’nin Toplumda Karşılık Bulmasının Nedenleri

ZP ve lideriyle bütünleşme ihtiyacının ekonomik, toplumsal-kültürel ve siyasal düzlemde “nesnel” nedenleri olduğu düşünülmektedir.¹⁶ Ayrıca tüm bunlarla girift bir hâl alan psikolojik sebepler de söz konusudur. Bunlar, sırasıyla Türkiye’deki ekonomik krize, bireyler arasında artan kutuplaşma ile sığınmacılara yönelik kaygıya, terör olaylarına ve ajitasyona dayalı retorik’in beslediği otoritaryen kişilik modeline işaret etmektedir.

¹⁶ Araştırmacılar, otoritaryenizmin ve otoritaryen liderlerin bireylerde karşılık bulmasını çeşitli nedenlere bağlamıştır: “Genetik etkiler, kişilik, güdüler, değerler, ahlak, bilişsel stil ve yetenek, ebeveyn ve aile etkileri, sosyal etkiler ve kişisel deneyimler, toplumsal ve kültürel etkiler, tehdit, muhafazakârlık, otoriterlik” (Duckitt, 2022).

Koca ve Saç'a (2024: 347) göre ZP, "halkın yaşadığı sıkıntılarının, karşılanamayan taleplerinin yarattığı öfkenin rahatlıkla toplumun yeni ötekisi olan mültecilere yönelmesinin politik imkânını" temsil etmektedir. Yazarlar için yaşanan gerçek problemlerin nedenlerini örtmek amacıyla sığınmacılar "günah keçisi" olarak seçilmişlerdir. Bu anlamda Türkiye'de son dönemlerde etkisini güçlü bir biçimde hissettiren ekonomik krizin otoritaryen eğilimleri beslediği varsayılabilir. Decker vd.'nin (2022: 106) vurguladığı üzere "ekonomik durumu olumsuz değerlendirenlerin güçlü bir otorite istemesi daha olasıdır".

Matthew D. Luttig (2017: 885-887), partizanların "grup merkezli" olduğunu, siyaseti "biz-onlar" çatışması olarak gördüğünü ve bu durumun otoritaryen bir dünya görüşünü beslediğini belirtmiştir. MacWilliams (2016: 716), ABD'de "otoriter güdümlü partizan kutuplaşma"nın olduğunu ve Trump'ın "biz-onlar" söylemine başvurarak destek kazandığını vurgulamıştır. Türkiye'de yapılan ampirik araştırmalar, toplumsal kutuplaşmanın varlığını göstermektedir (SODEV, 2023). Bu anlamda Özdağ'ın Türkiye'de zaten güçlenen bir kutuplaşma üzerinden iç-dış grup ayrımı yapmasının takipçi kazanmasında etkili olduğu düşünülebilir. Aynı zamanda kutuplaşmanın önemli ölçüde "öteki"ye yönelik endişe ve korku duygularıyla şekillendiği belirtilebilir. MacWilliams (2016: 716-717), Trump'ın başarısını "gerçek ve hayali tehditlere karşı artan korku"ya bağlamıştır. Bu anlamda "korku tellalı" olarak tanımladığı Trump'ın korkan seçmenler tarafından desteklenebileceğini vurgulamıştır. Türkiye'de yurttaşların %70'inin sığınmacılar konusunda kaygılı olduğu bulgulanmıştır (Erdoğan, 2021). Özdağ'ın *Sessiz İstila* gibi filmlerle sığınmacılara yönelik korkuyu öne çıkararak insanlarda karşılık bulduğu düşünülebilir.

MacWilliams (2016: 716-717), yurt içinde ve dışında yaşanan terör olaylarının, teyakkuz ve saldırganlık çağrısı yapan Trump'ın destek kazanmasında etkili olan bir diğer faktör olduğunu vurgulamıştır. Özellikle son 10 yılda Türkiye'nin çeşitli illerinde gerçekleştirilen terör saldırılarının (BBC News Türkçe, 2022b) yarattığı haklı endişenin Özdağ'a yönelik desteğin artmasında etkili olabileceği savunulabilir.

Adorno vd. (2019), antidemokratik hareketlerin toplumda karşılık bulmasını otoritaryen sendromun yaygınlaşmasıyla ilişkili olarak açıklamıştır. Güncel tartışmalarda da bu yaklaşımın izlerini görmek mümkündür.¹⁷ Bu

¹⁷ Decker vd. (2022: 104-106), Almanya'da yaptıkları araştırmada, nüfusun önemli bir kısmında, "otoriter saldırganlık, başkalarını değersizleştirme, kendi normlarına aşırı bağlılık, farklılıklara kapalılık, başkalarının çıkarlarını anlamada yoksunluk" eğilimlerinin olduğunu vurgulamıştır. Geleneklere olan katı bağlılığı, toplumsal krizin belirtisi olarak yorumlayan yazarlar, bu durumun kutuplaşmaya, kontrol arzusuna ve güçlü bir tehdit hissine işaret ettiğini belirtmiştir. Çalışmaya göre özellikle kontrol arzusu komplo zihniyetiyle tatmin edilmektedir. Tüm bu durum, otoriter

etkenlerin fitilleyicisinin ise medyatikleşen bir toplumda ajitatörlerin psikolojik stratejilere başvurması olduğu belirtilebilir. Bu çalışmada, kişilik ile duyguları öne çıkaran, 10 teknik aracılığıyla ortaya konan retorik söz konusu vurgularla ilişkilendirilebilir. Ancak otoriteryen kişiliğe ilişkin bu tür yorumların Türkiye’de gerçekleştirecek saha araştırmalarıyla desteklenmesi gerekmektedir.

Etnik Çoğulculuk ve Ümit Özdağ

Copsey’in (2020) *meta-siyasallaştırma* bağlamında vurguladığı *etnik çoğulculuk* ve *farklılık hakkı* söylemleri, Avrupa’daki *radikal sağ* partilerce kullanılmaktadır.¹⁸ Bu yaklaşımın Özdağ’ın retoriği üzerinde de belirli bir etkisinin olduğu ve partisinin halkta karşılık bulabilmesinin bir diğer nedenine işaret ettiği düşünülmektedir. Entelektüel kimliği ve eserleriyle hareketine teorik yanı güçlü, doktriner bir nitelik kazandıran ideolog lider Özdağ’ın (Koca ve Saç, 2024: 344), “her millet kendi vatanında yaşamalı” sloganıyla (Özdağ, 02.07.2019) bu stratejiyle ilişkili anlayıştan yararlandığı varsayılabilir. Radikal sağın en önemli ideolojik yenilenmelerinden biri olarak görülen ve “kültürel dönüş” olarak kavranılan *etnik çoğulculuk*, “farklı kültürlerin her birinin korunması ve saygı duyulması gereken benzersiz bir karaktere sahip olduğu ölçüde bir arada yaşamaması gerektiği fikri”ne dayanmaktadır. Bu anlayışta, iç grup ile göçmenler arasındaki farklılığı biyolojik terimlerden ziyade kültürel bağlamda açıklanmaktadır (Havertz, 2023: 2; Rueda, 2021: 214). Özdağ (2007: 67-69), çok kültürlülükle ilişkili olarak Türkiye’nin bir “mozaik” olduğu iddialarını reddetmiştir. Ancak toplumların homojenliğinin ırka göre değil hâkim kültür ile diğer kültürler arasındaki ilişkiye göre belirlendiğini savunmuştur (Sonhaber16,

güvenliğe kaçış ihtiyacının ve otoriter cazibelere karşı duyarlılığın güçlü olduğunu göstermektedir. Araştırmacılar ayrıca “çocuklukta şiddet görme, başarı için toplumsal taleplerin yoğunluğu, boyun eğen ve otoriteryen bir sosyal çevre, modernleşme mağdurluğu, dijitalleşme, yaşam üzerinde kontrol eksikliği” gibi unsurların da otoriteryen sendrom geliştirmede etkili olabileceğini vurgulamışlardır.

¹⁸ Copsey’in *yeni faşizme* attettiği diğer iki kavram olan *yersiz-yurtsuzlaştırma* ve *tarihsel revizyonizm* ile Özdağ’ın hareketini ilişkilendirmek mümkün gözükmemektedir. İlk kavram bağlamında, Özdağ ve ZP için dar Alman faşist milliyetçiliğinden pan-Avrupa milliyetçiliğine doğru dönüşüme benzer bir eğilimin izlerini bulmak güçtür. Özdağ’ın etnik milliyetçiliğin popüler bir ismi olan Nihal Atsız’ın irredentist anlayışını yansıtan “Türk Birliği”ni bir ülkü olarak benimsediği görülmektedir. Ölüm yıl dönümünde mezarı başında yaptığı açıklamada “Türk Birliği’ni göreceğiz ve yaşayacağız” ifadesini kullanmıştır (Özdağ, 11.12.2021). Ancak Özdağ’ın bu yaklaşımın aksine etnik köken gibi unsurların ikinci planda olduğu ve yayımlacı dış politikanın dışlandığı Atatürk milliyetçiliğinin (Kılıç, 2007: 117,135) savunucusu olduğunu sıklıkla belirttiği görülmektedir. Bunun nedeninin doğrudan söz konusu ülkünün siyaset yapma biçimi olarak benimsenmesinin günümüzde getireceği zorluklar olduğu düşünülebilir. Özdağ’ın ve hareketinin *yersiz-yurtsuzlaştırma* ilişkili Avrupa’ya özgü eğilimi karşılamadığı, yirminci yüzyılın başlarındaki bir anlayışa dayandığı belirtilebilir. Ancak söz konusu ülkünün Griffinci anlamda *palingenesisi* yansıttığı savunulabilir. *Tarihsel revizyonizmi* ise Türkiye’nin faşizm geçmişi olmaması nedeniyle Özdağ’ın hareketiyle bağdaştırmak olası değildir.

2019).¹⁹ Özdağ, Türk ve Arap kültürünü hâkim kültür olarak tanımlamış ve tam da bu nedenle Arapların Türkiye'ye entegre olamayacaklarını savunmuştur. *Etnik çoğulculuk* yaklaşımının önemli bir özelliğini, etnik grupların üstünlüğünden ziyade birbirlerinden farklı ve uyumsuz oldukları vurgusu oluşturmaktadır (Havertz, 2023: 10). Özdağ, Türk ve Arap kültürlerinin farklılığını vurgulamış, ancak buldukları coğrafyada hâkimiyet kurma bağlamında aralarında belirli bir "eşitlik" kurmuştur. Arap kültürünü hâkim kültür olarak nitelerken iyi veya kötü tasnifi yapmadığını ve bir olgudan bahsettiğini belirtmiştir. Almanya nasıl Türkleri entegre edemediyse Türkiye'nin de Arapları entegre edemeyeceğinin altını çizmiştir (Diken, 2019).

Spektorowski'ye (2012: 46-47, 54) göre *etnik çoğulculuk* sofistike birçok kültürlü *apartheid*'a neden olmaktadır. Irkçılığın gizlenmesi adına yapılan kültürel-etnik farklılaşma savunusu, göçmenleri "doğal" çevrelerine "gururla" geri dönmeye davet etmektedir. Böylece saf ırkçılık ile ulusal emperyalizme dayanan bir yaklaşımdan ziyade farklılıklara saygılı ve sömürgecilik karşıtı görünümümlü "siyaseten kabul edilebilir politik bir söylem" ortaya konulmaktadır:

Onlara [sığınmacılara] karşı bir düşmanlığımız yok. Ancak evimizi de kimseyle paylaşmayız. Biz uluslararası hukuka uygun, millî hukuka uygun şekilde herkesin Türkiye'nin dostları olarak vatanlarına dönmesini istiyoruz. İnşallah biz de Suriyelileri, Suriye'de, Halep'te ziyaret eder ve o yapmış oldukları nefis mezeleri, humus başta olmak üzere, onların misafiri olarak yer ve ileride de onları turist olarak ülkemizde ağırlarız (Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı, 27.06.2022).

Etnik çoğulculuk, farklılığı ilk bakışta olumlu bir şey olarak kavramakta, ancak ikinci aşamada farklılık, yalnızca mekânsal olarak farklı bir yerde konumlandığında takdir edilebilmektedir. Bu anlamda "ırkçılık karşıtı" gözükten argümanlar dışlama için araçsallaştırılmış olmaktadır (Havertz, 2023: 9-10). Özdağ, Arapların entegre olamayacağını vurguladıktan sonra şu ifadeleri kullanmıştır: "Bir millî kimlik var. Suriyeli Arap millî kimliği. Bunu küçümsemiyoruz. Bunu aşağı da görmüyoruz. Aksine biz buna saygı duyuyoruz... Diyoruz ki bu insanlar kendi ülkelerine dönsünler ve insanca şartlarda dönsünler" (Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı, 31.03.2022).

Etnik çoğulculukta problem, ırksal farklılıklardan ziyade kolektif bir kimlik kaybı riskiyle ilişkilidir. Bu anlayışa göre kültürlerin karışması, "ırksal iç savaş" a yol açacak ve iç grubun kültürel kimliğinin farklılaşıp yok olmasıyla sonuçlanacaktır (Havertz, 2023: 2, 8). Etnik çeşitliliğin kaçınılmaz olarak

¹⁹ Ancak ortak soy-bölgeyle ilişkilendirilen etnisite ya da kültür kavramlarından bahsedildiğinde bir anlamda ırkın kastedildiği de belirtilebilir (Havertz, 2023: 12).

çatışmayı beraberinde getireceğini ve Araplar üzerinden Türkiye’de iç savaş çıkabileceğini savunan Özdağ, Türkiye’nin kültürünü korumanın mücadelesini verdiğini belirtmiştir (Haber Global, 2022; Haberler, 2023; Özdağ, 15.07.2019). Bu iç savaşın ise çoğunlukla emperyalizm ile ilişkili anlaşıldığı görülmektedir. Bar-On’a (2019) göre De Benoist, emperyalizm ve sömürgecilik karşıtı bir tutum benimseyerek ve kimsenin kimseye hükmedemeyeceğini savunarak *etnik çoğulculuk* ile *farklılık hakkına* dayanan görüşleri vurgulamıştır. Spektorowski (2012: 53), “De Benoist’in sömürgecilik karşıtı mantığının tamamen Avrupa’nın kendi otantik milliyetçiliğini güçlendirmeye yönelik olduğu”nu vurgulamıştır. Özdağ da sık sık Suriyeliler ile değil, ancak Suriyelileri “ara malzeme” olarak kullanan emperyalist proje ile derdinin olduğunu vurgulamaktadır (Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı, 31.03.2022). *Etnik çoğulcuların* gözünde asıl ırkçılar ise çok kültürlü entegrasyonu savunanlardır (Havertz, 2023: 8). Özdağ, Suriyelilerin vatanlarını geri kazanmaları için çabaladıkları için onların gerçek dostları olduğunu (KRT TV, 11.01.2024) savunmuş ve onların Türkiye’de kalmalarını isteyenleri ise emperyalist projeye ilişkilendirmiş, Türk düşmanlığı ve ırkçılıkla suçlamıştır (ZP, 2021: 6-7).²⁰

3. SONUÇ

Özdağ’ın Thomas’ın tekniklerine önemli ölçüde başvurduğu görülmüştür. Siyasal retoriğinde bilhassa kişilik faktörünü benimsediği vurgulanabilir. Cesaret gibi öğeleri vurgulayarak otoritenin yerleşik figürleriyle mücadele verdiği, “dayanıklılığı”nı ve arkasında hiçbir destek olmadığını vurgulayarak ise “savaşçı ruhu”nu göstermeye çalıştığı yorumları yapılabilir. Kimi zaman duygularını güçlü biçimde öne çıkarabilmesi, diğer zamanlarda ise gayriciddi tutumlar sergileyebilmesi nedeniyle duygu aracından yararlandığı sonucu çıkarılabilir. Kendisini belirli ölçüde haksızlığa uğrayan taraf olarak sunarak zaman zaman

²⁰ Ancak Özdağ’ın *etnik çoğulculuk*’unun sınırlılıkları da bulunmaktadır. Öncelikle Özdağ’ın hâkim kültür anlayışı, kültürlerin birbirine üstünlük kuramayacağını varsayan *etnik çoğulculuk* ile çelişmektedir. Ancak Özdağ’ın Arap kültürünü, Türkiye’deki diğer etnik grupların aksine hâkim kültür olarak gördüğü ve etkisi bakımından Türk kültürüne eşitlediği akılda tutulmalıdır. İkinci olarak Özdağ, uzun yıllardır Türkiye’de yaşayan diğer etnik gruplara yönelik olarak *eritme potası* yaklaşımını savunmaktadır. Özdağ için Türkiye’deki hâkim kültür, Türk kültürüdür ve bu ülkedeki etnik/millî kimlikler, belirli ölçüde farklılıklarını korumakla birlikte bu tek siyasal kimliğe dönüştürülmelidir (Özdağ, 2011; 2020). Bu yaklaşım, Türkiye’de bölgesel ve kültürel ayrıcalık elde etmek isteyen, milliyetçi söyleme dayanan etnik gruplara (Spektorowski, 2012: 41) yönelik bir önlem olarak okunabilir. Üçüncü olarak ise melezleşmeyi reddeden ancak farklılığı kutsayan *etnik çoğulculuk*’un olumlu anlamdaki farklılık vurgusu, Özdağ’da, daha çok Suriye’de humus mezesinin lezzetli olması gibi basit unsurlarla ortaya konmaktadır. Bu da söz konusu yaklaşıma katı bir yönelimin olmadığı bir göstergesi olarak okunabilir. Tüm bu nedenlerle Özdağ’ın yaklaşımını *kısmi etnik çoğulculuk* olarak anlamak ve bu yaklaşımını, Türkiye’de “yerel olarak kök salan” gruplardan ziyade “yeni gelenler” olarak sığınmacılar (Rueda, 2021: 226) bağlamında düşünmek mümkün gözükmemektedir.

beliren agresif tutumunu örtükleştirilebileceği ve bunu diğerlerine yansıtabileceği görüşü de olası görünmektedir. Çok çalışıp kendinden feragat ettiğini iddia etmesiyle yorulmazlığına vurgu yaptığı anlaşılabilir. Bağış toplayarak ve kendisini “baş kurtarıcı” olarak sergileyerek “alçakgönüllüğünü” gösterdiği ve “takipçilerinin seviyesine” indiği düşünülebilir.

Yöntem bağlamında Özdağ’ın sığınmacı politikasıyla ilişkili olarak çektiği kısa filmler aracılığıyla “karanlık oyunları” kendisinin bildiğinin altını çizdiği ve çözümün kendisiyle partisinde olduğuna işaret ettiği yorumu yapılabilir. Skandal olaylara vurgu yaparak bazen hatalı bilgileri halka sunduğu bulgulanmıştır, bunu hareketine destek sağlamak için yaptığı düşünülebilir. *Sessiz İstila* adındaki kısa filminden, heyecan ve korku duygularını kamçıladığı, zamanın daraldığının altını çizerek eylem çağrısında bulunduğu anlamlarını çıkarmak olasıdır. İnsanların istatistik verileri bilimsel bulmasına ilişkin inanca dayanarak yanlış verileri sıkça kamuoyuna çekinmeden sunduğu ve böylece sığınmacılara yönelik olumsuz algıyı beslediği de belirtilebilir. Örneğin sığınmacıların sayısı, “üreme oranları” gibi verileri mübalağa içerecek biçimde yaydığı bulgulanmıştır.

Yapılan çözümleme sonucunda; *yeni faşizm* kavramı bağlamında, *ZP*’nin *etnik çoğulculuk* ve *farklılık hakkına* ilişkin retorikten sığınmacılara yönelik olarak kendi özgüllüğüyle yararlandığı vurgulanabilir. Bunun yanı sıra Türkiye’ye 2011 itibarıyla gelen sığınmacılarla ilişkili olarak ulusal kimliğin dejenere olduğu, ulusal birlik ve beraberliğin olumsuz etkilendiği, yaşam alanlarının ve ekonomik kazanımların kayb olduğu endişesini taşıyan yurttaşlara belirli ölçüde hitap ettiği ve bu kapsamda söylemler üretme eğiliminde olduğu belirtilebilir. Ayrıca Özdağ’ın siyasal retorikinin, onun hızla gündem olmasında kayda değer bir rolünün olabileceği sonucuna varılmıştır. Bunda siyaset yapma biçiminin dönüşmesinde etkili olan yeni medyanın da bir payının olabileceği muhtemel görünmektedir.

KAYNAKÇA

Adorno, Theodor (2000), *The Psychological Technique of Martin Luther Thomas' Radio Addresses* (Stanford ve California: Stanford University Press).

Adorno, Theodor (2002a), “The Stars Down to Earth: The Los Angeles Times Astrology Column”, Crook, Stephen (Der.), *The Stars Down to Earth and Other Essays on The Irrational in Culture* (London ve New York: Routledge): 46-171.

Adorno, Theodor (2002b), “Research Project on Anti-Semitism: Idea of the Project”, Crook, Stephen (Der.), *The Stars Down to Earth and Other Essays on The Irrational in Culture* (London ve New York: Routledge): 181-218.

Adorno, Theodor (2005), “Freudian Theory and the Pattern of Fascist Propaganda”, Bernstein, Jay, M. (Der.), *The Culture Industry* (London ve New York: Routledge): 132-158.

Adorno, Theodor ve Max Horkheimer (2010), *Aydınlanmanın Diyalektiği* (İstanbul:Kabalıcı Yayınevi) (Çev. Nihat Ülner ve Elif Öztarhan Karadoğan).

Adorno, Theodor, (2023), “Faşizm ve Propaganda: Martin Luther Thomas’ın Radyo Söylevlerinde Uyguladığı Psikolojik Teknik”, *Faşizm ve Propaganda* (İstanbul: Sel) (Çev. Müge Çavdar).

Adorno, Theodor, Else Frenkel-Brunswik, Daniel Levinson ve Nevitt Sanford (1950), *The Authoritarian Personality* (New York: Harper & Brothers).

Anadolu Ajansı (2021), “İstanbul Milletvekili Ümit Özdağ İYİ Parti’den İstifa Etti”, <https://www.aa.com.tr/tr/politika/istanbul-milletvekili-umit-ozdag-iyi-partiden-istifa-etti/2164310> (23.06.2024).

Bar-On, Tamir (2007), *Where Have All The Fascists Gone?* (London ve New York: Routledge).

Bar-On, Tamir (2019), “Fransız Yeni Sağ ve Etnik Çoğulculuk Üzerine”, *Perspektif*, 278: 50-54.

BBC News Türkçe (2022a), “Ümit Özdağ’ın Hatay’a Girişine İzin Verilmedi”, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-61950051> (23.06.2024).

BBC News Türkçe (2022b), “Türkiye’de Son 10 Yılda Düzenlenen Büyük Saldırıları”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/clmgndprxg8o> (23.06.2024).

BBC News Türkçe (2023a), “Ümit Özdağ: MHP’den Zafer Partisi’ne Uzanan, Milliyetçi Siyasette Bir Yolculuk”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/crg3vyzprxeo> (23.06.2024).

BBC News Türkçe (2023b), “İçişleri Bakanı Yerlikaya, Türk Vatandaşı Olan Suriyelilerin Sayısının 238 Bine Yaklaştığını Açıkladı”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c1e29v09d3eo> (23.06.2024).

Cento Bull, Anna (2012), “Neo-Fascism”, Bosworth, R. J. B. (Der.), *The Oxford Handbook of Fascism* (Oxford University Press): 586-605.

Copsey, Nigel (2018), “The Radical Right and Fascism”, Bosworth, R. J. B. (Der.), *The Oxford Handbook of Fascism* (Oxford University Press): 166-187.

Copsey, Nigel (2020), “Neo-Fascism: A Footnote to the Fascist Epoch?”, Iordachi, Constantin ve Aristotle Kallis (Der.), *Beyond The Fascist Century* (Switzerland: Palgrave Macmillan): 101-121.

Copsey, Nigel (2021), “Historians and the Contemporary Far Right: To Bring (or not to Bring) the Past into the Present?”, Ashe, Stephan D., Joel Busher, Graham Macklin ve Aaron Winter (Der.), *Researching the Far Right* (London ve Newyork: Routledge): 32-45.

Cumhuriyet (2021), “Mahkeme Ümit Özdağ’ın İYİ Parti’den İhraç Kararını İptal Etti”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/mahkeme-umit-ozdagin-iyi-partiden-ihrac-kararini-iptal-etti-1805702> (23.06.2024).

Cumhuriyet (2022), “Ümit Özdağ: Bir Suikast İhbarı Bana İki Değişik Kanaldan Geldi”, <https://www.cumhuriyet.com.tr/siyaset/umit-ozdag-bir-suikast-ihbari-bana-iki-degisik-kanaldan-geldi-2003481> (23.06.2024).

D. Luttig, Matthew (2017), “Authoritarianism and Affective Polarization: A New View on the Origins of Partisan Extremism”, *Public Opinion Quarterly*, 81 (4): 866-895.

De Felice, Renzo (2017), *Fascism: An Informal Introduction to its Theory and Practice* (London ve New York: Routledge).

Decker, Oliver, Julia Schuler ve Elmar Brähler (2022), “The Authoritarian Syndrome Today”, Decker, Oliver, Johannes Kiess ve Elmar Brähler (Der.), *The Dynamics of Right-Wing Extremism within German Society* (London ve New York: Routledge): 79-109.

Deniz, Taner ve İnci Aksu Kargın (2023), “Twitter’da Göçmen-Karşıtı Söylemlerin Yükselişi: Zafer Partisi Örneği”, *Göç Dergisi*, 10 (2): 215-231.

Diken (2019), “İYİ Partili Özdağ: Vatandaşlık Verilirse Suriyeliler Türk Siyasetinde Belirleyici Olur”, <https://www.diken.com.tr/iyi-partili-ozdag-vatandaslik-verilirse-suriyeliler-turk-siyasetinde-belirleyici-olur/> (23.06.2024).

Duckitt, John (2022), “Authoritarianism: Conceptualisation, Research, and New Developments”, Osborne, Danny ve Chris G. Sibley (Der.), *The Cambridge Handbook of Political Psychology* (Cambridge University Press): 177-198.

Eatwell, Roger (2019), “‘Kapsayıcı Faşizm’in Doğası: ‘Faşist Minimum ve ‘Faşist Kalıp’”, Bora, Tanıl (Der.), Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları (İstanbul: İletişim): 221-267.

Erdoğan, M. Murat (2021), Suriyeliler Barometresi (Ankara: Eğiten Kitap Yayıncılık).

Erixon, Fredrik (2023), “The Price Of Populism”, Spectator, 352 (10170): 10

European Parliament (2024), “Election Results”, <https://results.elections.europa.eu/en/index.html> (23.06.2024).

Finchelstein, Federico (2017), From Fascism to Populism in History (California: University of California Press).

Finchelstein, Federico (2021), Faşist Yalanların Kısa Tarihi (İstanbul: İletişim) (Çev. Zeynep Şarлак).

Fuchs, Christian (2022), Digital Capitalism: Media, Communication and Society (London ve New York: Routledge).

Giddens, Anthony (2010), Kapitalizm ve Modern Sosyal Teori (İstanbul: İletişim) (Çev. Ümit Tatlıcan).

Gordon, Peter (2017), “The Authoritarian Personality Revisited: Reading Adorno in the Age of Trump”, Boundary 2, 44 (2): 31-56.

Griffin, Roger (1993), The Nature of Fascism (London ve New York: Routledge).

Griffin, Roger (2014), “Fascism’s New Faces (and New Facelessness) in the “Post-Fascist” Epoch”, Griffin, Roger, Werner Loh ve Andreas Umland (Der.), Fascism Past and Present, West and East (Stuttgart: ibidem): 29-69.

Griffin, Roger (2019), “Faşizm: Genel Giriş”, Bora, Tanıl (Der.), Karşılaştırmalı Faşizm Çalışmaları (İstanbul: İletişim): 187-209.

Grigoryev, Dmitry, Anastasia Batkhina, Lucian Gideon Conway ve Alivia Zubrod (2022), “Authoritarian Attitudes in Russia: Right-Wing Authoritarianism and Social Dominance Orientation in the Modern Russian Context”, Asian Journal of Social Psychology, 25: 623-645.

Haber Global (2022), “Siyaset Özel’in Konuğu Zafer Partisi Başkanı Prof. Dr. Ümit Özdağ”, <https://www.youtube.com/watch?v=ZluIq1Mq7Ew> (23.06.2024).

Haberler (2023), “Zafer Partisi Genel Başkanı Ümit Özdağ”, <https://www.facebook.com/Haberler/videos/zafer-partisi-genel->

ba%C5%9Fkan%C4%B1-%C3%BCmit-
%C3%B6zda%C4%9F/578742024026074/ (23.06.2024).

Haverda, Myra B. ve Jeffrey A. Halley (2019), “Trump’s 2016 Presidential Campaign and Adorno’s Psychological Technique: Content Analyses of Authoritarian Populism”, *tripleC*, 17 (2): 202-220.

Havertz, Ralf (2023), “Ethnopluralism and its Ambiguities: Racism With and Without Race”, *Journal of Political Ideologies*, 1-15.

Independent Türkçe (2022), “Ümit Özdağ: Vatandaşlık Verilen Suriyeli Sayısını Açıklıyorum, 1 Milyon 476 Bin 368”, <https://www.indyurk.com/node/543821/> (23.06.2024).

IPSOS (2019), “En Güvenilen Meslekler”, <https://www.ipsos.com/tr-tr/en-guvenilen-meslekler> (23.06.2024).

İnternethaber (2022), “Ümit Özdağ’dan Olay Yaratacak Sözler: Yetiştirdiğim Polis ve İstihbaratçılar Bana Bilgi Veriyor”, <https://www.internethaber.com/umit-ozdagdan-olay-yaratacak-sozler-yetistirdigim-polis-ve-istihbaratcilar-bana-bilgi-veriyor-2249991h.htm> (23.06.2024).

Kallis, Aristotle (2019), “Etnik Çoğulculuk ve Avrupa’daki Radikal Sağ ideolojisi”, *Perspektif*, 278: 26-29.

Karacasu, Hande (2022), “Sessiz İstila”, <https://www.youtube.com/watch?v=EpPo5vjC2bE> (23.06.2024).

Kılıç, Murat (2007), “Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Milliyetçiliğinin Tipolojisi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16: 113-140.

Kitchen, Martin (1976), *Fascism* (Houndmills, Basingstoke, Hampshire and London: Macmillan).

Koca, Bayram ve Selman Saç (2024), “Korkuyu Politikleştirmek, Öfkeyi Örgütlemek: Fransa’da (Reconquête) ve Türkiye’de (Zafer Partisi) Aşırı Sağ”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 79 (2): 325-350

Kovacs, Luciano (2023), “Europe’s New Authoritarianism”, *New Labor Forum*, 32 (2): 30-37.

Laqueur, Walter (1996), *Fascism* (New York and Oxford: Oxford University Press).

MacWilliams, Matthew C. (2016), “Who Decides When The Party Doesn’t? Authoritarian Voters and the Rise of Donald Trump”, *PS: Political Science & Politics*, 49 (4): 716-721.

Malumatfuruş (t.y.),
<https://www.malumatfurus.org/?s=%C3%9Cmit+%C3%96zda%C4%9F>
(23.06.2024).

Marx, Karl (2011), *1844 Elyazmaları: Ekonomi, Politik ve Felsefe* (Ankara: Sol Yayınları) (Çev. Kenan Somer).

Marx, Karl (2020), *Kapital: Ekonomi Politğin Eleştirisi I. Cilt* (İstanbul: Yordam Kitap) (Çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan).

Mayer, J. Sabrina, Carl C. Berning ve David Johann (2020), “The Two Dimensions of Narcissistic Personality and Support for the Radical Right: The Role of Right-wing Authoritarianism, Social Dominance Orientation and Anti-immigrant Sentiment”, *European Journal of Personality*, 34: 60-76.

McClung Lee, Alfred ve Elizabeth Briant Lee (1939), *The Fine Art of Propaganda: A Study of Father Coughlin’s Speeches* (New York: Harcourt, Brace and Company).

Mudde, Cas (2007), *Populist Radical Right Parties in Europe* (New York: Cambridge University Press).

Munchau, Wolfgang (2023), “Geert Wilders’ Victory in the Netherlands Could Wreck the EU’s Flagship Projects”, *New Statesman*, 152 (5745): 21.

Murdock, Graham (2020), “Profits of Deceit: Performing Populism in Polarised Times”, *European Journal of Cultural Studies*, 23 (6): 874-899.

Müller, Jan-Werner (2021), *Popülizm Nedir?* (İstanbul:İletişim) (Çev. Onur Yıldız).

Neto, Odilon Caldeira (2022), “Neo-fascism in Brazil, From The Local to The Global?”, *Esboços*, 29 (52): 579-598.

Nolte, Ernst (1969), *Three Faces of Fascism* (New York ve Toronto: A Mentor Book).

OdatvResmi (2023), “Ümit Özdağ’dan Arapça Konuşan Kişiyi: ‘Bu Arkadaşı Zafer Turizme Götürün Hemen’”,
<https://www.youtube.com/shorts/5tB50SQMTRA> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (2007), Kürtçülük Sorununun Analizi ve Çözüm Politikaları (İstanbul: Bilgi).

Özdağ, Ümit (2011), “Çok Kültürcülük: Kolonyalist Mirasın Emperyalist Kullanımı”, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/cok-kulturculuk-kolonyalist-mirasin-emperyalist-kullanimi> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (2020), “Çöken Küreselleşme ve Yükselen Ulus Devlet”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, <https://21yyte.org/tr/merkezler/islevsel-arastirma-merkezleri/politik-sosyal-kulturel-arastirmalar-merkezi/coken-kuresellesme-ve-yukselen-ulus-devlet> (23.06.2024).

Paxton, Robert (2004), *The Anatomy of Fascism* (New York: Alfred A. Knopf).

Paxton, Robert (2012), “Comparisons and Definitions”, Bosworth, R. J. B. (Der.), *The Oxford Handbook of Fascism* (Oxford University Press): 547-565.

Payne, Stanley (2003), *A History of Fascism* (Taylor & Francis).

Prowe, Diethelm (2004), “The Fascist Phantom and Anti-Immigrant Violence: The Power of (False) Equation”, Fenner, Angelica ve D. Eric Weitz (Der.), *Fascism and Neofascism* (New York: Palgrave Macmillan): 125-140.

Rueda, Daniel (2021), “Alain De Benoist, Ethnopluralism and The Cultural Turn in Racism”, *Patterns of Prejudice*, 55 (3): 213-235.

Scannell, Paddy (2020), *Medya ve İletişim* (Ankara: Ütopya) (Çev. Oğuzhan Taş ve Burcu Sümer).

SODEV (2023), “SODEV ‘Toplumsal Kutuplaşma Araştırması Raporu’ Açıklandı”, <https://sodev.org.tr/sodev-toplumsal-kutuplasma-arastirmasi-raporu-aciklandi/> (23.06.2024).

Sonhaber16 (2019), “İyi Partili Ümit Özdağ, Türk Milliyetçiliğini Anlattı”, <https://www.sonhaber16.com/iyi-partili-umit-ozdag-turk-milliyetciligini-anlatt/> (23.06.2024).

Spektorowski, Alberto (2012), “The French New Right: Multiculturalism of the Right and The Recognition/Exclusionism Syndrome”, *Journal of Global Ethics*, 8 (1): 41-61.

T24 (2021), “Ümit Özdağ’dan Bakan Soylu’ya: Bana Herhangi Bir Saldırıda Sorumlu Siz Olacaksınız!”, <https://t24.com.tr/video/umit-ozdag-dan-bakan-soylu-ya-bana-herhangi-bir-saldirida-sorumlu-siz-olacaksiniz,42733> (23.06.2024).

Taş, Oğuzhan (2022), “Propagandanın Güncelliği: Yirminci Yüzyıl Teorisinden Dersler”, *Kültür ve İletişim*, 25 (1): 74-101.

Taş, Tuğba (2019), “Otoritaryen Popülizm ve Amerikan Ajitatorünün Yeni Portresi: Nicholas J. Fuentes”, *Moment Dergi*, 6 (1): 9-37.

Tele1 (2022), “Ümit Özdağ'dan Soylu'ya: Erkeksen Yarın Beni Bakanlığının Önünde Bekle!”, <https://www.youtube.com/watch?v=8BWpvimxuP8> (23.06.2024).

Traverso, Enzo (2019), *The New Faces of Fascism Populism and the Far Right* (London ve New York: Verso).

UNCHR (t.y.), “Overview”, <https://www.unhcr.org/tr/en/overview-2> (23.06.2024).

Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı (03.10.2022), “Son Ümit...”, <https://www.youtube.com/watch?v=m0pXmM6cP7A> (23.06.2024).

Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı (10.12.2022), “Uyanış Filmi”, <https://www.youtube.com/watch?v=YAVREPefwtw> (23.06.2024).

Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı (27.06.2022), “Hataylılara Çağrımdır!”, <https://www.youtube.com/watch?v=X3aUTQATyRU> (23.06.2024).

Ümit Özdağ - Zafer Partisi Genel Başkanı (31.03.2022), “Tele 1’de Enver Aysever’in Sunduğu Ayrıntılar Programının Konuğuyum”, https://www.youtube.com/watch?v=__sSerRogiY (23.06.2024).

Yaşlı, Fatih (2023), “‘Hudut Namustur’: Seküler-Popülist Milliyetçiliğin İzinde”, *Fiscaoeconomia*, 7 (3): 2636-2671.

Yurttaş TV (2023), “Ümit Özdağ Çok Sinirlendi! ‘Senin Kim Olduğunu Biliyorum Adam!’”, https://www.youtube.com/watch?v=1R2Vjx_qGJ0 (23.06.2024).

ZaferTUBE (2022), “Ümit Özdağ Zafer Turizm - Sokak Röportajı Yapıyor”, <https://www.youtube.com/shorts/7zUOn6S4Gxo> (23.06.2024).

ZP (2021), “Kuruluş Manifestosu”, <https://zaferpartisi.org.tr/kurulus-manifestosu/> (23.06.2024).

ZP (t.y.-a), “Özgeçmiş”, <https://zaferpartisi.org.tr/ozgecmis> (23.06.2024).

ZP (t.y.-b), “Zafer Partisi, Yıkılmak İstenen Milli, Üniter, Laik Türkiye Cumhuriyeti’nin Son Politik Savunma Hattıdır”, <https://zaferpartisi.org.tr/zafer->

partisi-yikilmek-istenen-milli-uniter-laik-turkiye-cumhuriyetinin-son-politik-savunma-hattidir/ (23.06.2024).

Twitter (X) Kaynakları

KRT TV (11.01.2024),
<https://twitter.com/KRTCANLI/status/1745532842644238600> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (02.07.2019),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1146160212434464769> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (15.07.2019),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1150840691410575361> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (29.10.2021),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1454032989118255106> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (08.11.2021),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1457748673119596549> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (11.12.2021),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1469765335221997575> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (13.12.2021),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1470431476416229376> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (04.02.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1489486289174937602> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (26.03.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1507788748666421255> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (19.04.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1516310936914702338> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (07.05.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1523041308629028864> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (13.05.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1525027624644395008> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (05.06.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1533431920125792256> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (28.09.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1575018347766358016> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (16.10.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1581556422268964864> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (23.10.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1584194590826905601> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (09.11.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1590216893654355969> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (10.12.2022),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1601637871332380673> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (16.01.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1615049878853521408> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (24.01.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1617915130934599687> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (15.03.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1635751452726419465> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (30.03.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1641483729498517529> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (03.04.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1642778413638328321> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (13.05.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1657420829657899009> (23.06.2024).

Özdağ, Ümit (16.05.2023),
<https://twitter.com/umitozdog/status/1658368598216146944> (23.06.2024).



**SİYASAL REKLAMLARIN GÖSTERGEBİLİMSEL
ANALİZİ: XIV. CUMHURBAŞKANLIĞI SEÇİMLERİNDE
KULLANILAN “AŞKINAN ÇALIŞAN YORULMAZ” VE
“HAYDİ TÜRKİYE!” REKLAM FİLMLERİ ÖRNEĞİ**

**SEMIOTIC ANALYSIS OF POLITICAL
ADVERTISEMENTS: THE EXAMPLE OF “AŞKINAN
ÇALIŞAN YORULMAZ” AND “HAYDİ TÜRKİYE!”
ADVERTISEMENT FILMS USED IN THE XIV.
PRESIDENTIAL ELECTIONS**

Esra TÜYLÜOĞLU*

ÖZ

Günümüzde kitle iletişim araçlarından faydalanılarak hazırlanıp uygulanan siyasi reklamlar, siyasi kampanyaların gerçekleştirildiği dönemin en aktif araçları arasındadır. Gerçekleştirilen siyasi reklam kampanyaları sayesinde, seçmenlerin ikna yöntemleri aracılığıyla etkilenmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede, siyasi reklamlar çerçevesinde planlanmış olan mesaj stratejileri ile siyasi adayların ve partilerin başarılarını arttırabileceği ve iktidara yükselebileceği iddiasında bulunulur. Bu noktadan hareketle araştırmanın amacı; XIV. Cumhurbaşkanlığı seçimi adaylarından Recep Tayyip Erdoğan için hazırlanan “Aşkının Çalışan Yorulmaz” ve Kemal Kılıçdaroğlu için hazırlanan “Haydi Türkiye!” isimli reklam filmlerinin göstergebilimsel analizlerinin yapılarak incelenmesidir. Çalışmada göstergebilimsel yöntemden faydalanılmıştır. Genel betimleme, anlatı yapısı, hedef kitle ve anlamlandırma kategorilerinde yapılan analizler ve elde edilen

* Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniv., Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü, İzmir, Türkiye, dresratuyluoglu@gmail.com, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8554-6293>

* Makale Geliş Tarihi / Article Received: 28.04.2024
Makale Kabul Tarihi / Article Accepted: 03.06.2024

bulgular neticesinde, “Aşkının Çalışan Yorulmaz” reklam filminde “var olan düzenin devam etmesinin gerekliliği üzerinde durulduğu, bunu ancak Recep Tayyip Erdoğan’ın gerçekleştirebileceği” vurgusu ön plana çıkarken, “Haydi Türkiye!” reklam filminde “var olan düzenin değişmesinin gerekliliği ve bunun için oy kullanılmasının önemi” üzerinde durulmuştur. Her iki reklam filminde hedef kitlenin aynı olması, göstergelere de yansımış ve benzer gösteren-gösterilen şemaları elde edilmiştir. Buna karşın, “Aşkının Çalışan Yorulmaz” reklam filminde “cami” ve “tünel”, “Haydi Türkiye!” reklam filminde ise “engelli birey” ile “sosyal medya” gösteren-gösterilen şemalarında dikkat çeken farklılıkları oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Göstergebilim, Siyasal Reklam, Cumhurbaşkanlığı Seçimleri, Sosyal Medya, YouTube.

ABSTRACT

Today, political advertisements prepared and implemented using mass media are among the most active tools of the period in which political campaigns are carried out. Thanks to the political advertising campaigns carried out, it's aimed to influence the voters through persuasion methods. In this way, it's claimed that political candidates and parties can increase their success and rise to power with the message strategies planned within the framework of political advertisements. Based on that point, the aim of the research is to conduct semiotic analyses of the advertising films titled “One Who Works with Love Never Tires” prepared for Recep Tayyip Erdoğan and “Come on Türkiye!” prepared for Kemal Kılıçdaroğlu, candidates in the XIVth Presidential Elections, with the purpose of examining their structures. Semiotic method was used in the study. As a result of the analyzes and findings obtained in the categories of general description, narrative structure, target audience and meaning, the emphasis in the commercial film “One Who Works with Love Never Tires” comes to the fore that “the necessity of continuing the existing order is emphasized and only Recep Tayyip Erdoğan can achieve this”. “Come on Türkiye!” emphasized “the necessity of changing the existing order and the importance of

voting for this”. The fact that target audience was the same in both commercials was reflected in the indicators and similar signifier-signified schemes were obtained. However, in the “One Who Works with Love Never Tires” commercial, it has created noticeable differences in the signifier-signified schemes with “mosque” and “tunnel,” while in the “Come on Turkey!” commercial, it highlights distinctions with “disabled individual” and “social media”.

Keywords: Semiotics, Political Advertising, Presidential Elections, Social Media, YouTube.

GİRİŞ

Siyaset yaklaşımında yönetme görevine talip olmuş gruplar için iktidara ulaşmak ve iktidarı devam ettirebilmek temel hedef olarak belirlenmiştir. Buna göre iktidarda bulunanların, yönetilmesi planlanan halkın gönüllü olarak desteğini, bir diğer ifadeyle rızasını almaları gereklidir. Halkın rızasının alınmasını sağlayan ise toplumsal ve politik şartlara bağlı olacak şekilde biçimlenen “ikna” süreçleridir. İkna süreçlerinin sağlanabilmesi amacıyla uygulamaların, toplumsal, iktisadi ve teknolojik gelişmeler ile türlü görünümüne edindiği bilinmektedir (Hall, 2017: 121).

Siyasi adaylar ve siyasal partiler, seçim dönemi içerisinde kapsamlı bir siyasal iletişim faaliyetinde bulunarak, seçmenler üzerinde etkide bulunmak ve onları kendilerine oy vermeye ikna edebilmek amacıyla çalışmalar yürütürler. Bu süreç kapsamındaki siyasal kampanya bileşenlerinin içinde siyasal reklam faaliyetleri önemli bir konumda yer almaktadır. Siyasal partilerin ve siyasal adayların, kampanya süreçlerinde seçmenleri ikna edebilmek amacıyla çaba sarf ederken, seçmenlere neden kendilerine oy vermeleri gerektiğini açıklamaları önemli bir husustur. Bununla birlikte, diğer siyasal partilere ve siyasal adaylara neden oy verilmemesi gerektiğini açıklamaları da gerekmektedir. Bütün bu süreçte seçmenlere etki edebilmek için en etkili yollardan birisinin siyasal reklamlar olduğu görülmektedir (Balcı ve Bal, 2008: 74).

Siyasal reklam; “siyasal iletişim sürecinde bulunan aktörlerin, ortaya konulan politik mesajlarla alıcıları amaçlanmış olan politik davranış ve tutumlara yönlendirmek adına medyadan zaman ve yer satın alması” işlemidir (Kaid, 2004: 156). Siyasal reklamcılığın, propagandadan ziyade, çift taraflı iletişime gereksinimi vardır. Demokratik sistemlerde, seçimlerde özgür bir biçimde

kullandıkları oy sonucu iktidara gelecek olan hükümetleri tespit eden seçmenler, kamuoyunun etkisinde kalmaktadır (Eroğlu-Yalın, 2006: 171-172).

Siyasal iletişim alanında ortaya çıkmış olan siyasal reklamlar, “politik hususlarda bilgiler aktaran, topluluklar üzerinde ikna yetisini kullanan ve adayların tanıtımını yapan bir araç” olarak toplum ile politikacılar arasında bir köprü görevi üstlenmektedir. Demokratik sistemde yaşanan yükseliş, politik haklar ve özgürlükler kapsamındaki genişleme, parlamenter sistem ile çok partili yapıya geçiş ile beraber toplulukları/seçmenleri ikna etmeyi basitleştiren siyasal reklamlar, zamanla önemini arttırmıştır. Söz konusu durum, seçmenleri ikna edip, onların desteğini almak amacıyla politik tanıtım çalışmalarının aktif bir biçimde kullanılmasına sebep olmuştur (Cömert, 2019: 282).

Siyasal reklamın ana işlevi, seçmen kitlelerine tesir ederek arzu edilen adayın veya partinin lehinde oy kullanma tutumunda bulunulmasıdır. Siyasal reklamlara ilişkin tartışmalar içerisinde seçmenler üstündeki etkilerine ilişkin yapılan farklı değerlendirmeler bulunmaktadır. Konuya ilişkin Semetko (2002: 288) çalışmasında, söz konusu değerlendirmelerde dikkat çeken ortak noktanın, siyasal reklamların etkileriyle ilgili bir görüş birliğinin bulunması olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, söz konusu etkinin boyutları hususunda ise tartışmalar halen sürmektedir. Yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlara göre, siyasal reklamların seçmenler üstündeki etkisinin dört değişik kategoride olduğu ifade edilmektedir. Buna göre siyasal reklamlar; siyasi aday veya siyasal parti imajı, seçmene politik konularda bilgi verme, politik katılım ve seçmenlerin tercihleri üstünde etkili olma özelliğine sahiptir (Doğan ve Aslantaş, 2015: 37).

Siyasal reklamların işlevleri arasında siyasal partilerin veya siyasi adayların imajlarının ortaya çıkartılmasındaki etkililiği de yer almaktadır. Siyasal reklamcılık sürecinin ilk aşamalarında siyasal partilerin program ve ideolojilerinin tanıtımına yoğunlaşılırken, ilerleyen aşamalarda imaja ya da lidere doğru bir gelişim/yönelim izlenmektedir (Kılıçaslan, 2011: 29). Siyasal reklamlar, adayların imajlarının değerlendirilebilmesi açısından önemli bir etmendir. Bilhassa adaya ilişkin hazırlanan kısa filmler, adayın imajında reytinglerin yükselmesini ve pozitif yönde bir etkinin oluşmasını sağlayabilmektedir (Devran, 2003: 17). Söz konusu durumun her siyasal parti veya siyasi aday için hazırlanmış olan reklamlarda geçerli olduğu söylenemez. Örneğin Şeker ve İşliyen (2012: 347) tarafından 2011 yılı genel seçimleri sürecinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) siyasal reklam filmleri üstüne hazırlanan araştırmada, söz konusu partinin siyasal reklamlarının takip eden kitle/seçmen üstünde amaçlanmış olduğu biçimde kapsayan bir neticeye varamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Seçmenler, politik seçim dönemlerinde karar almak için politik bilgilere gereksinim duymaktadır. Seçmenler, politik bilgiyi ya medyadan ya da sosyal bağlarının bulunduğu kişiden/kişilerden (Aile bireyleri, arkadaşlar, meslektaşlar, vb.) alabilmektedir (Doğan ve Aslantaş, 2015: 37-38). Bu bağlamda, mühim bir politik bilgiyi edinebilme kaynağı olarak medya ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle seçmenler, politik bilgi edinebilmek amacıyla medyayı yakından izlemektedir. Medyada yayınlanmakta olan programların ve haberlerin yanında politik reklamlar da bilgi edinme kaynakları arasındadır. Konuya ilişkin olarak Kaid (2008: 564), siyasal reklamların öncelikle seçmenlerin; toplumsal şartlar, partilerin siyasi yaklaşımları, adaylara ilişkin haber ve bilgiler, partinin veya adayın rekabet içerisinde olduklarına yönelik yaklaşım şekilleri gibi birçok hususta seçmenin bilgi seviyesine katkı sunduğunu, onlara etki edebildiğini belirtmiştir. Siyasal partilerin günlük yaşanan siyasal konulara ilişkin mesaj stratejileri uygulamaları amacıyla değişik seçmen gruplarının iyi analiz edilmesi, hangi konular üstünde anlaşmanın sağlanacağını görmeleri ve buna göre çözüme ilişkin önerilerini doğru bir biçimde ifade etmeleri de önemlidir (Kalender, 2005: 231).

Politik katılım seviyesinin artış göstermesinde de siyasal reklamların ciddi bir işlevi bulunmaktadır. Siyasal reklamın, seçmenleri kendi isteklerine göre oy kullanabilme yönünde ya da ülkeyi yönetmeye ortak olabilme yönünde motive etme gayretleri, politik katılımın da artmasına katkı sunabilmektedir (Akay, 2012: 158). Politik katılım sürecinde seçmenlerin motive olma durumları son derece önemli bir husustur. Seçmenlerin hareketlerinin ve motivasyonlarının sağlanabilme sürecinde siyasal reklam filmlerinin etkisinin büyük olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Doğan ve Göker (2013: 47) tarafından hazırlanmış olan bir çalışmada Elazığ ili örneğinde yapılan araştırmaya katılım gösterenlerin %49'unun, siyasal reklamların, seçmenlerin politik tercihleri üzerinde tesiri olduğu yargısına katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Kişilerin belirli bir politik düşünceyi özümsemelerini amaç edinen siyasal reklam çalışmaları, bilhassa henüz karar verememiş seçmenler ile politikaya yakın ilgi duymayan kişileri de hedeflemekte ve söz konusu bireyler üstünde daha güçlü tesirler oluşturabilmektedir (Aziz, 2013: 17). Bu açıdan incelendiğinde, siyasal reklam çalışmalarında hedeflenenin belirlenmesi gerek siyasal partilerin gerekse siyasi adayların doğru kitlelere erişebilmesine fırsat vermektedir. Siyasal reklamcılık, kampanya ve yasal limitleri içerisinde ve türlü medyalar özelinde; işitsel-görsel araç olarak sinema ile televizyon, basılı bir araç olarak dergi, gazete, poster, afiş, billboard ve internet, işitsel bir araç olarak radyo vb. başlıklar altında seçmenlerin geneline kampanyalarına ilişkin mesajlarını ulaştırmayı sağlamaktadır (Uztuğ, 2004: 315). Öyle ki, siyasal reklamlar ulusal medyadan yararlanarak bütün ülkeye hedeflediklerini ulaştırabileceği gibi yeni teknolojiler

aracılığıyla daha spesifik gruplara da mesajlarını verebilmektedirler (Balcı ve Bal, 2008: 6-7). Son dönemde bu sürece sosyal medya uygulamaları ve Youtube platformu da dâhil olmuştur. Siyasal iletişim kampanyalarının uygulama araçları arasında yer alan siyasal reklamlar, mümkün olan en kısa zaman içerisinde seçmenlerin duygusal ve zihinsel süreçleri üzerinde tesir edebilmeyi hedeflemektedir (Balcı, 2006: 119). Bu durum, çalışmanın temelini oluşturmuştur.

1. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bugünün siyasi kampanya süreçlerinde tanıtıcı, bilgilendirici reklamların yanında siyasi anlamda yapılan propagandanın gücünü artıran, siyasi karakterin imajına katkı sunan, bilinçaltına yönelik, örtük mesajlara da yer verildiği görülmektedir (Akyüz ve Kazaz, 2015: 207). Bu nedenle de iktisadi, kültürel ve sosyal öğeleri yoğun bir biçimde kullanmakta olan göstergelere dayanan reklam filmlerinin daha çok ön planda yer aldığı görülmektedir. Reklam filmleri için kaynak seçim sürecinde ise bugün geleneksel medyanın yanında sosyal medyanın da var olması ile seçeneklerde artış gözlemlenmektedir. Siyasi iletişimciler, alıcıları ikna edebilmek için siyasal mesajları formüle etmekte, bu şekilde yayılmasını sağlamakta ve söz konusu süreç içerisinde kullanmış oldukları medya türünden de en iyi biçimde faydalanmaya çalışmaktadırlar. Aktörler, yalnızca ortak bir resmi dili konuşmaktan ziyade siyasi söylem içerisinde kullanılmakta olan eşitlik, özgürlük, barış, bayrak, adalet, ülke, refah gibi simgelerin ve sözcüklerin iç içe geçmiş biçimde anlaşılmasını paylaşmakla yükümlüdür (Aydın ve Süslen, 2018: 152). Sözü edilen iç içe geçmiş simgeler ilk bakıldığı zaman saf, doğal gibi görünüyor olmasına karşın her birisi özenle tercih edilerek kullanılabilir ve farklı anlamlar içerebilmektedir. Bu simgelerin çözümlenmesinde ise göstergebilim bir yol gösterici yöntem olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışmada, siyasal reklamlara örnek olarak XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Cumhuriyet İttifakının adayı Recep Tayyip Erdoğan için hazırlanan “Aşkının Çalışan Yorulmaz” ve Millet İttifakının adayı Kemal Kılıçdaroğlu için hazırlanan “Haydi Türkiye!” isimli reklam filmlerinin göstergebilimsel yöntemle analizlerinin yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Buna göre çalışmanın ana problemi; “XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim süreci döneminde Cumhuriyet İttifakı Cumhurbaşkanı adayı Recep Tayyip Erdoğan ve Millet İttifakı Cumhurbaşkanı adayı Kemal Kılıçdaroğlu için hazırlanmış olan siyasal reklam filmleri arasında göstergebilimsel açıdan ne tür farklılıklar vardır?” olarak belirlenmiştir.

Buna göre, çalışma kapsamında cevapları aranan araştırma soruları ise şu şekilde belirlenmiştir:

1. Göstergebilimsel analize göre her iki siyasi aday için hazırlanan siyasal reklamlarda genel betimlemeye göre farklılıklar nelerdir?
2. Göstergebilimsel analize göre her iki siyasi aday için hazırlanan siyasal reklamlarda anlatı yapısı olarak farklılıklar nelerdir?
3. Göstergebilimsel analize göre her iki siyasi aday için hazırlanan siyasal reklamlarda hedef kitleye göre farklılıklar nelerdir?

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

“Aşkınan Çalışan Yorulmaz AK Parti” ismiyle 10.05.2023 tarihinde yayına giren ve toplamda 2 dakika 15 saniye süren reklam filmi ile 04.05.2023 tarihinde CHP'nin Youtube hesabı üzerinden, “Haydi Türkiye!” başlığı ile yayına giren ve toplamda 1 dakika 49 saniye süren reklam filmlerinin ele alındığı çalışmada göstergebilimsel analiz yönteminden faydalanılmıştır. Araştırma kapsamında söz konusu siyasal reklamların seçilmesinin birincil sebebi, her iki siyasal reklamın, bu dönem içerisinde en fazla görüntülenmiş reklamlar olma özelliğidir.

Reklamda sunulan iletilerin algılanabilmesi ve sonrasında anlamlandırılabilmesi süreçlerinde göstergebilimciler yapısalcı anlayıştan faydalanarak çözümlenmeler yapmaktadır. Reklam filmlerinde her sahne bir göstergeyi kapsamaktadır (Öz Pektaş, 2017: 226). Göstergeler, görülen ve görünenin arkasındaki realiteyi hem anlayabilmek hem de yorumlayabilmek amacıyla kullanılmakta olan bir anlamlandırma şeklidir. Görsel göstergebilim kapsamında imgelerin ehemmiyeti daha da fazladır. Toplumlar her geçen gün artış gösteren bir şekilde görsel kültürün ve görsel iletişimin hâkimiyeti altına girmektedir. Reklam filmleri, mesajları kodlama şekilleri ve kullanmakta oldukları işitsel-görsel unsurlar ile son derece akılda kalıcı ve dikkat çekici yapımlar olmak mecburiyetindedir (Öz Pektaş, 2017: 226).

Bu bağlamda tüketim biçimlerinin ise zaman içerisinde yaşanan “görünürlük” olgusuyla beraber etkilenmiş olduğu anlaşılmaktadır. Göstergelerin, yalnızca gösterge olmaktan çok, postmodernizmle beraber yeni görünümeler oluşturduğu ve inşa ettiği söylenebilir. Söz konusu yeni pratik ve görünümeler, iletişim ortamlarının ve araçlarının kullanılması ile daha fazla dağılmakta ve yayılmaktadır (Güleryüz, 2023: 2).

İktisadi, politik, kültürel ve toplumsal gelişmeler ile politika mekanizmasında oluşan dönüşüm, siyasetçilerin seçmenlere ulaşma ve hitap edebilme şekilleri, aynı zamanda politik amaçlı seçim kampanyalarındaki değişimi derinleştirmiştir (Güleryüz, 2023: 2). Seçim süreçleri boyunca siyasal reklam faaliyetlerinin niteliği kadar, söz konusu reklamlara konu olan kişilerin

bireysel özellikleri, konulara/olaylara bakış açıları ve kitlelere/seçmenlere verdikleri mesajlar, kullanmış oldukları kitle iletişim araçları ile toplumsal farklılıklar da seçmeni etki altında bırakma sürecinin belirlenmesini sağlamaktadır (Göker ve Doğan, 2010: 388). Bir diğer ifadeyle, siyasal reklam filmlerinin; siyasal partilerin ve siyasi liderlerin ifadeleri ile birbirini tamamlaması gereklidir. Bu noktada göstergeler arasındaki ilişkilere önem veren, bu doğrultuda hazırlanan reklamların amaca ulaşma noktasında çok daha başarılı olmasını beklemek yanlış olmayacaktır.

Birçok gösterge bir araya gelerek anlam dizileri oluşturmaktadır. Örneğin reklam filmleri içerisinde sunulan diyaloglar, renkler, kullanılan karakterler, kameraların hareketleri, müzik, mekânsal kodlar ve daha pek çok bileşen anlam dizilerinin oluşmasını sağlamaktadır. Bununla birlikte bu sözsüz kodlar, bir dil görevini üstlenmekte ve alıcılara yan anlamlar aracılığıyla alt metinleri dolu şekilde mesajlar iletmektedir. Bu nedenle de göstergelerin yoğun şekilde sunulduğu iletiler içerisinde yoğun mesajlara yer verilmektedir. Bu noktada gösterge, gerçeklik ile sadece onu kullanmakta olan bireylerin kavramları vasıtası ile ilişkilendirilmektedir (Fiske, 2003: 63). Bu nedenle, verilmek istenen mesajlar, bir bakıma gerçeklik ile söz konusu mesajları alan bireylerin birbirleriyle ilişkilendirilmesine doğrudan etki etmektedir. Seçmenlere ulaştırılmak istenen mesajın doğru ve hedeflendiği şekilde yapılabilmesi, doğru göstergelerin bir araya getirilmesi ile mümkün olacaktır. Bu sayede göstergebilimsel açıdan siyasal reklamlar içerisinde kullanılan mesajlar, hazırlayanların amacına ulaşmasına katkıda bulunabilir.

Bu bağlamda araştırmada; siyasal reklam filmleri çerçevesinde XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim dönemi içerisinde, Cumhuriyet İttifakının Cumhurbaşkanı adayını Recep Tayyip Erdoğan ve Millet İttifakı Cumhurbaşkanı adayını Kemal Kılıçdaroğlu için hazırlanmış olan siyasal reklam filmlerinin göstergebilimsel yöntemle analiz edilmesi amaçlanmıştır. Buna göre araştırmada, her iki aday için hazırlanan siyasal reklam filmlerinin görsel kompozisyonunu meydana getiren göstergelerin, karşılaştırmalı göstergebilimsel çözümlemesi yapılması hedeflenmiştir. Çalışmaya konu olan bu iki siyasal reklamda; “gösterge”, “gösteren” ve “gösterilen” başlıklarında elde edilen bulgular tablolarla paylaşılmıştır.

Literatür incelendiğinde Türk siyaset tarihinin yakın döneminde yapılan seçimlere ilişkin göstergebilimsel analiz yönteminden faydalanılarak yapılan araştırmalar olduğu görülmektedir (Akgül, 2016; Uçak, 2023). Buna karşın, XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde adaylar ve partiler tarafından ortaya konan kampanyalar ve stratejiler bağlamında hazırlanan siyasal reklamlara ilişkin

göstergebilimsel analiz yönteminin kullanıldığı herhangi bir araştırmaya rastlanmamıştır. Bu durum, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koymaktadır.

Çalışmanın temelini oluşturmakta olan söz konusu siyasal reklamların incelenme ve mukayese edilme nedeni, 14 Mayıs 2023 XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde seçmenlerden en fazla oyu almış olan iki siyasi ittifak olmalarıdır.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma kapsamında belirlenen iki siyasal reklam filmi; genel betimleme, anlatı yapısı, hedef kitle ve anlamlandırma değişkenlerine göre analiz edilerek tablolatırılmış ve aşağıda sunulmuştur.

Genel Betimleme

“Aşkınan Çalışan Yorulmaz” Reklam Filminin Genel Betimlemesi

XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim süreci boyunca Cumhur İttifakı'nın kullandığı reklam filmlerinden bir tanesi “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” isimli filmidir. Söz konusu film, 10.05.2023 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) Youtube hesabı üzerinden, “Aşkınan Çalışan Yorulmaz AK Parti” başlığı ile yayına girmiştir. Toplamda 2 dakika 15 saniye süren reklam filmi, Youtube üzerinde, araştırmanın gerçekleştirildiği Ekim 2023 tarihine kadar 139.997 kez görüntülenmiştir.

“Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filmi; yeşillikler arasındaki bir evin balkonunda ütü yapan kadının seyrettiği televizyonda başlayan şarkı sonrası annesine seslenmesi ile başlamaktadır (Şekil 1).

Şekil.1: Reklam Filminden Sahneler-1



Bir kadın ve bir erkek tarafından seslendirilmeye başlanan şarkıya reklamın ilerleyen sürelerinde farklı mekânlarda farklı kişiler tarafından eşlik edildiği

görülmektedir. Bir cami yanındaki parkta bulunan kalabalık bir grup tarafından söylenen şarkı sahnesinin (Şekil 2) ardından, bir saz, bir ut ve bir klarnet eşliğinde yine açık havada kalabalık bir topluluk tarafından şarkının söylendiği görülmekte, aynı sahnede havada geçmekte olan bir uçağın arkasında şarkının sözlerinden “Aynı dağın yeliyiz biz” ifadesi görülmektedir (Şekil 3).

Şekil.2: Reklam Filminden Sahneler-2



Şekil.3: Reklam Filminden Sahneler-3



Şarkının ilerleyen bölümlerinde gözlüklü bir adam tarafından söylenen “bizim şarkılarımız da reis gibi millidir, yerlidir, efsanedir” ifadelerinin ardından şarkı sona erer ve AK Parti’nin geçmiş dönemde ortaya koyduğu icraatlara ilişkin halktan üç genç kızın “O bize çok güveniyor” ifadesi duyulur. Hemen ardından ise yine gökyüzünde bir uçak ve arkasında “Doğru zaman, doğru adam, Recep Tayyip Erdoğan” yazılı bir pankarta yer verilir (Şekil 4).

Şekil.4: Reklam Filminden Sahneler-4

Tam bu noktada reklam filminin ikinci şarkısı devreye girmeye başlamaktadır. Üç kadın (bir tanesi oturmakta ve bağlama çalmaktadır), iki erkekten oluşan beş kişilik topluluk hem şarkıyı söylemekte hem de tempo tutmaktadır (Şekil 5).

Şekil.5: Reklam Filminden Sahneler-5

Reklam filminde kullanılan “Atalarımız sayesinde Çanakkale geçilmez olmuştur. Şimdi de bizler gök vatanımızı geçilmez kılıyoruz. Ne kadar gururlansan azdır!” ifadelerinin ardından, AK Parti’nin farklı noktalarda düzenlediği mitinglerde bulunan ve ellerinde Türk bayraklarını sallayan halktan insanlar gösterilmektedir.

“Ferhat, Şirin’in aşkından dağları delmiş, bizim reis de milletin aşkından dağları yara yara geliyor. Maşallah!” ifadelerini kullanan bir adamın bu söylemleri esnasında Zigana Tüneli gösterilmektedir (Şekil 6).

Şekil.6: Reklam Filminden Sahneler-6



Bu ifadelerin hemen ardından reklam filminin üçüncü şarkısı başlamaktadır. “Kızıl Elma’mız havalandı. Bayrağımızın en yükseklerde dalgalanması yakındır” ifadelerde yer verdiği Kızıl Elma, Baykar Teknoloji tarafından üretilmiş olan insansız savaş uçağıdır. Reklamın devamında ekrana 14.12.2022 tarihi gelmekte ve Kızıl Elma’nın ilk defa uçuşu gerçekleştirdiği belirtilmektedir (Şekil 7).

Şekil.7: Reklam Filminden Sahneler-7



“Bu şarkıyla tam otuz yıl öncesine gittim. Asıl şimdi Erdoğan’ın vakti geldi” ifadelerini kullanan bir erkeğin söz konusu konuşması sırasında reklamdaki dördüncü şarkı başlamaktadır. Bir ev ortamında arkalarında Recep Tayyip Erdoğan’ın posterini bulunan bir sedirde dört tane orta yaşlı/yaşlı teyze, bu şarkı eşliğinde sahne almakta ve bir tanesi “Allah’ım devletimize, milletimize zeval verme Yarabbi!” ifadelerini kullanırken, diğerleri de “Âmin!” ifadeleri ile duaya el açmaktadır (Şekil 8).

Şekil.8: Reklam Filminden Sahneler-8

Bu sahnenin ardından, reklamdaki dördüncü şarkıyla uyumlu olacak biçimde gökyüzünde görünen uçağın arkasında “Birliğin Vakti Şimdi” ifadelerine yer verildiği görülmekte, bu esnada da arka planda caminin bulunduğu açık bir alanda gençlerin şarkıya eşlik ettikleri anlaşılmaktadır. Söz konusu gençler toplam 24 kişi olup, dokuz tanesi ayakta (hepsi erkek), geri kalan 15 tanesi (beş kız, 10 erkek) ise oturur pozisyonundadır (Şekil 9).

Şekil.9: Reklam Filminden Sahneler-9

“Sizce hangisi kazanır? Nefret mi? Aşk mı?” sorusuyla elinde tuttuğu çiçeklerle sahne alan kadının bu ifadelerinin ardından reklamda bir erkek sesinin “kim diyoruz?” sorusu duyulur ve arkasından “Recep Tayyip Erdoğan” ismi zikredilir. Hemen arkasından aynı erkeğin “kime karşı diyoruz?” sorusuna topluluğun “yedi düvele karşı” cevabı verdiği, verilen cevabı pankartlara da yazarak gösterdiği sahne ile karşılaşılır. Ardından aynı erkek sesi “Peki, ne diyoruz?” sorusunu topluluğa sorduğunda, topluluğun hep bir ağızdan “Haydi bir

daha, bir daha bir daha” şeklinde tempo tutarak alkışlayıp bayrak salladığı görülmektedir. Reklamın son sahnesinde ise Recep Tayyip Erdoğan’ın kendi sesi ile reklama ismini veren “Aşkınan çalışan yorulmaz” ifadeleri duyulur ve oy pusulaları ile “Ak Parti” ve “Recep Tayyip Erdoğan” seçenekleri “Evet” işaretiyle gösterilip bitirilir (Şekil 10).

Şekil.10: Reklam Filminden Sahneler-10



“Haydi Türkiye!” Reklam Filminin Genel Betimlemesi

XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim süreci boyunca Millet İttifakı’nın kullandığı reklam filmlerinden bir tanesi “Haydi Türkiye!” isimli filmidir. Söz konusu film, 04.05.2023 tarihinde CHP’nin Youtube hesabı üzerinden, “Haydi Türkiye!” başlığı ile yayına girmiştir. Toplamda 1 dakika 49 saniye süren reklam filmi, Youtube üzerinde, araştırmanın gerçekleştirildiği Ekim 2023 tarihine kadar 616.940 kez görüntülenmiştir.

“Haydi Türkiye!” reklam filmi; pembe yaprakları bulunan ağacın önünde XIV. Cumhurbaşkanlığı seçimi Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu’nun “Ben Kemal. Sana söz veriyorum” ifadeleriyle başlar (Şekil 11).

Şekil.11: Reklam Filminden Sahneler-11



Bu sahnenin ardından kırsal kesimden bir görüntü görünür, şarkı başlar ve açık alanda koyun güden çobanlar belirir. Yaklaşan bir arabanın arka kısmına bu çobanlardan birisi biner. Birbirine sarılan bir anne ile kızı, yeşillik alanda tulum çalan genç bir adam görünür. Tutulan balıkların kıyıya getirildiği, ardından ise genç bir kızın saz çaldığı sahnede görünenler, reklam filminin şarkısını söylemektedir.

Ardından gelen sahnede üç gencin (iki kadın, bir erkek) bir deniz kıyısında şarkıyı söylediği ve bu esnada söz konusu gruptan bir kızın keman, erkeğin ise klarnet icra ettiği görülmektedir (Şekil 12).

Şekil.12: Reklam Filminden Sahneler-12



Bir araba içerisinde yol alırken bir yandan da şarkıya eşlik eden yaşlı bir kadın ile adamın görüldüğü devam eden sahnenin ardından ekranda bir genç görünür ve “Haydi bizim için, haydi yarınlar için...” ifadelerini söyler (Şekil 13).

Şekil.13: Reklam Filminden Sahneler-13



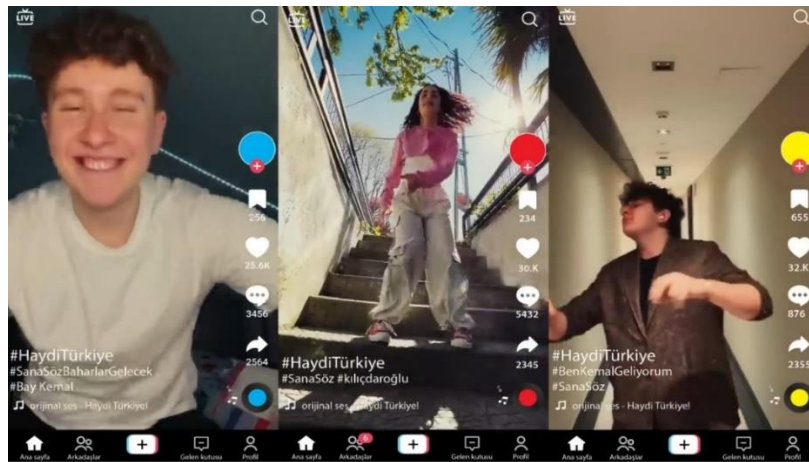
Reklam filminin devam eden sahnesinde bir apartmandan çıkan dört genç (iki kız ve iki erkek) “Haydi kazanalım haydi” şarkı sözünün söylendiği anda görünür. CHP’nin ülke genelinde yaptığı mitinglerden görüntülere yer verilen reklam filminin devam eden sahnesinin ardından, Kemal Kılıçdaroğlu’nun Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki Grup Toplantısı’nda söylemiş olduğu “Ben Kemal. Geliyorum” ifadeleri görünür (Şekil 14).

Şekil.14: Reklam Filminden Sahneler-14



Devam eden sahnede bir genç kızın oturarak gitar çaldığı görünmekte ve “O taraf bu taraf, yok ki bunda bir taraf, adalete güzele, taraf olmalı taraf” şarkı sözleri söylenmektedir. Bu sahneden sonra ekranda üç farklı gencin, üç farklı mekânda arka planda söylenmekte olan şarkıya eşlik ederek dans ettikleri ve bunu da sosyal medya üzerinden paylaştıkları görünür (Şekil 15).

Şekil.15: Reklam Filminden Sahneler-15



Devam eden, farklı ortamlarda ve çok kısa aralıklarla geçişleri yapılan sahnelerde görünen gençlerin reklam filminin şarkısını söyledikleri görülmektedir. Sonrasında ise reklam filminin başlarında gösterilen sahnede araba içerisinde tempo tutan yaşlı adam ve kadının bindiği aracın seçim günü oy kullanılan bir okulun bahçesine geldiği, söz konusu okulun bahçesinde oy kullanmak için bekleyenlerin olduğu görülür (Şekil 16).

Şekil.16: Reklam Filminden Sahneler-16



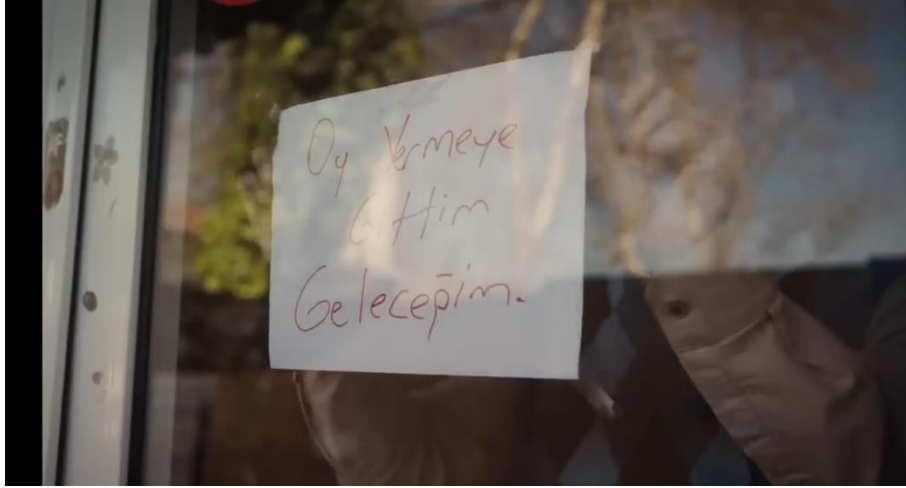
Engelli bir bireyin bir genç ile şarkıya eşlik ettiğinin görüldüğü devam sahnesinin ardından ise yine üç farklı ekranda sosyal medya üzerinden paylaşımlar görülmektedir. Bu paylaşımda, iki karede gençlerin heyecanlı şarkıya eşlik ettikleri görülürken, diğer karede XIV. Cumhurbaşkanlığı seçimi Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu görünmekte ve “Her şey nasıl da güzel olacak” ifadelerini kullanmaktadır (Şekil 17).

Şekil.17: Reklam Filminden Sahneler-17



Sandığa oy atan bir yaşlı adamın görüldüğü devam sahnesinin ardından oy vermek için kahvehanesini kapatan bir adam görünür. Söz konusu adam kahvehaneden çıkarken “Oy vermeye gittim. Geleceğim” yazılı bir kâğıdı cama asarken görünmektedir (Şekil 18).

Şekil.18: Reklam Filminden Sahneler-18



Reklam filminin devamında, önde Millet İttifakı'nı oluşturan partilerin liderlerinin yanında İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Ekrem İmamoğlu ile Ankara Büyükşehir Belediye Başkanı Mansur Yavaş'ın da olduğu grup, arkalarında ise gençler görünür (Şekil 19).

Şekil.19: Reklam Filminden Sahneler-19



Söz konusu sahnede, XIV. Cumhurbaşkanlığı seçimi Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu “Haydi hep birlikte sandığa. Sana söz! Türkiye kazanacak” ifadelerini kullanır. Ardından Millet İttifakı'nın tüm liderleri ve yukarıda

bahsedilen iki Büyükşehir Belediye Başkanı hep birlikte “Haydi!” diye bağırmaktadır.

Reklam filminin son sahnesinde ise yeşil bir alanda bir taşın üzerinde oturarak bağlama çalan genç bir kadın görünmekte ve “Haydi Türkiye haydi! Kemal Kılıçdaroğlu” yazısı ekranda çıkarak reklam filmi sona ermektedir (Şekil 20).

Şekil.20: Reklam Filminden Sahneler-20



İki Reklam Filminin Genel Betimlemeye Göre Karşılaştırılması

Araştırma kapsamında ele alınan iki siyasal reklam filminin genel betimlemesi incelendiğinde, her iki reklam filminde de rol alan bireylerin halkın farklı yaş grubundan olduğu, aynı zamanda ülkemizin farklı bölgelerinde farklı coğrafyalarda çekimlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filminde temanın ağırlıklı olarak bugüne kadar yapılmış olan icraatlara yoğunlaştığı görülürken, “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde “düzenin değişmesinin zamanının geldiği” vurgusu dikkat çekmektedir. “Haydi Türkiye!” reklam filminin sosyal medya uygulamalarına daha fazla yer vermesiyle öne çıktığı, şarkı çeşitliliği ve söz konusu şarkılardaki tür ve bölgesel ezgi zenginliği konusunda ise “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filminin öne çıktığı görülmüştür. “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filminde Ak Parti tarafından geçmiş yıllarda çekilmiş reklam filmlerinde kullanılan müziklere yer verilmiştir. Reklam filmlerinin süresi bakımından “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filminin daha uzun olduğu, buna karşılık Youtube platformunda görüntülenme sayısı olarak “Haydi Türkiye!” reklam filminin daha fazla sayıya ulaştığı tespit edilmiştir. Tüm bu detaylarına yer verilen karşılaştırma analizi, Tablo 1 üzerinde aşağıda sunulmuştur.

Tablo.1: Araştırma Kapsamında Analizleri Yapılan İki Reklam Filminin Genel Betimlemeye Göre Karşılaştırmaları

No	Reklam Filmleri	
	Aşkınan Çalışan Yorulmaz	Haydi Türkiye!
1	Reklam filminde rol alan bireyler yaş, cinsiyet ve coğrafi konum açısından eşit dağılım göstermiştir	Reklam filminde rol alan bireyler yaş, cinsiyet ve coğrafi konum açısından eşit dağılım göstermiştir.
2	Reklam filminde seçim sürecine kadar yapılmış olan icraatlar ön plana çıkartılmıştır.	Reklam filminde var olan düzenin olumsuzlukları sebebiyle değişimin zamanının geldiği vurgulanmıştır.
3	Reklam filminde dört farklı şarkı kullanılarak, şarkı çeşitliliği ve söz konusu şarkılardaki tür ve bölgesel ezgi zenginliği vurgulanmış ve kültürel zenginlikler yansıtılmıştır.	Sosyal medya uygulamalarına yer verilerek bugünün gençlerinin seçim tercihlerine etki etmek hedeflenmiştir.
4	Reklam filminin süresi 2 dakika 15 saniyedir.	Reklam filminin süresi 1 dakika 49 saniyedir.
5	Reklam filminin Youtube platformundaki görüntülenme sayısı 139.997'dir.	Reklam filminin Youtube platformundaki görüntülenme sayısı 616.940'tır.

Araştırma kapsamında belirlenmiş olan siyasal reklamların anlatı yapısına ilişkin analizler ve elde edilen bulgular aşağıda sunulmuştur.

Anlatı Yapısı

“Aşkınan Çalışan Yorulmaz” Reklam Filminin Anlatı Yapısı

Söz konusu reklam filminde genel manada bütün Türk seçmene hitap edilmektedir. Reklam filmi kapsamında gerek genç gerekse yaşlı her kesimden fertler, Geleneksel Türk müziği çalgıları, gelenekler, Türkiye'nin farklı köşelerinden manzaralar temsilen gösterilmiştir. Reklam filminde, ülkemiz fertlerinin hâlihazırda XIII. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'a olan inançları, “yaparsa O yapar” görüşleri vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, reklam filmi içerisinde yer verilen “Sizce hangisi kazanır? Nefret mi? Aşk mı?” sorusu ile Recep Tayyip Erdoğan “aşk”, Kemal Kılıçdaroğlu ise “nefret” kavramları ile metaforlaştırmıştır.

Filmin ana gayesi; “var olan düzenin, bugüne kadar yapılagelmiş icraatların devam etmesinin gerekliliği, bunu da ancak Recep Tayyip Erdoğan'ın yapabileceğini” vurgulamaktır. “Ferhat, Şirin'in aşkından dağları delmiş, bizim

reis de milletin aşkından dağları yara yara geliyor. Maşallah!” ifadelerini kullanan bir adamın bu söylemleri esnasında Zigana Tüneli gösterilmesi, bu vurgunun açık göstergesidir.

Reklam filmi içerisinde dört farklı şarkıya yer verilmiştir. Söz konusu şarkıların yöresel bakımdan Türkiye’nin farklı bölgelerine ait olduğu söylenebilir. Bu durum, ülkenin dört bir yanının müzik temeline dayanan kültürel zenginliğini ve birlikteliğini göstermektedir. Reklam filmi kapsamında kullanılan enstrümanların Geleneksel Türk Müziği’ne ait, film kapsamında yer alan bireylerin ise cinsiyet açısından homojen olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bireylerin sosyokültürel, yaş, inanç bakımından çeşitlilik göstermesi de dikkat çeken bir diğer noktadır. Zira filmde yer alan yaşlı bireyler, ülkenin geçmişini ve gelenekselini simgelerken, genç ve çocuklar ülkenin geleceğini ve modernliğini simgelemektedir. AK Parti’nin geçmiş dönem icraatlarının üç genç kız tarafından ifade edildiği sahnede genç kızlardan bir tanesinin “O, bize çok güveniyor” ifadelerini kullanması, “Bu şarkıyla tam 30 yıl öncesine gittim. Asıl şimdi Erdoğan’ın vakti geldi” ifadelerini kullanan yaşça daha büyük bir erkeğin sözleri de yukarıda açıklanan anlatı yapısı için gösterilebilecek örnekler arasındadır. Bununla birlikte, “Kızıl Elma-insansız savaş uçağı” ile ilgili yapılan paylaşımlar da AK Parti tarafından ortaya konan icraatlara örnek amaçlı dile getirilmiştir.

Açık alanlarda bir araya gelen farklı yaşlardan bireylerin reklam filmindeki şarkıları söylemeleri, birlik-beraberliğin göstergesi olarak yorumlanabilir. Yöresel kıyafetlerin giyilmiş olması, reklam filminde geleneksel olanın, Türk kültürünün hâlihazırda mevcudiyetini sürdürdüğünü yansıtmış gerek köy gerekse kent yaşamından sahnelerin yer alması ise Türkiye’nin dört bir köşesinde ilgili siyasi adaya olan ilginin ve güvenin yüksek olduğunu vurgulamıştır.

Reklam filminin son sahnesinde XIV. Cumhurbaşkanı adayı Recep Tayyip Erdoğan’ın kendi sesiyle, reklam filmine ismini veren “Aşkınan çalışan yorulmaz” söylemi ve oy pusulasında gerek Ak Parti bölümünün gerekse Recep Tayyip Erdoğan bölümünün “Evet” mührü ile mühürlenmiş olması da ilgili siyasal partinin bu düzenin devam etmesi için seçmenlere yapılması gerekeni göstermesi adına önemli bir vurgu olmuştur.

“Haydi Türkiye!” Reklam Filminin Anlatı Yapısı

“Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde hitap edilen kitle tüm seçmenlerdir. Gerek kırsal kesimde gerekse kentlerde yaşayan seçmenlere yer verilen reklam filminde, bu sayede kültür, inanç, yaş fark etmeksizin tüm seçmenlere hitap edildiği anlaşılmaktadır. Reklamda, var olan siyasal erkin yaşatmış olduğu olumsuzluklar vurgulanmakta, değişime yoğun biçimde vurgu yapılmaktadır.

“Gitti gençliğimiz gitti” ve “Gitti emekler gitti” ifadelerine yer verilen reklam filminde bilhassa yaşanan süreçteki olumsuzluklara yapılan vurgunun anlatı yapısı için örnek olduğu görülmektedir.

Ayrıca “O taraf bu taraf, yok ki bunda bir taraf, adalete güzele, taraf olmalı taraf” ifadeleriyle, “kimsenin taraf olmadığını, mutlaka bir taraf olunacak ise adalete ve güzele taraf olunması gerektiği” söylenirken, aynı zamanda adalet vurgusuyla rakip siyasi aday için bir taşlama gerçekleştirilmiştir.

Bununla birlikte, önceki reklam filminin aksine, reklam filmindeki bireylerin/seçmenlerin hiçbir şekilde ilgili siyasi aday olan Kemal Kılıçdaroğlu’nu ön plana çıkartmadıkları, buna karşın var olan düzenin değişmesinin gerekliliği ve bunun için oy kullanılmasının önemi ön plana çıkartılmıştır.

Reklam filminin temel gayesi; “yaşanan olumsuzluklara, var olan düzene dair sorunlara dur demenin vaktinin geldiğini” vurgulamaktır. Özellikle reklam filminde görülen gençlerin “Bıktık, Usandık, Haydi” tarzı söylemlerinin ardından siyasi aday Kemal Kılıçdaroğlu’nun “Ben Kemal. Geliyorum.” ya da “Ben Kemal. Sana söz veriyorum” söylemleri ile reklam filmini izleyen kitlenin kullanacakları oy tercihlerine etki edebilmek hedeflenmiştir.

Reklam filminde tek bir şarkıya yer verilmiştir. “Haydi” isimli şarkı, aynı zamanda reklam filmine adını veren ifadedir. Reklam şarkısı için reklam içerisinde kullanılmış olan enstrümanlar Geleneksel Türk Müziği’ne aittir. Bununla birlikte, diğer reklam filminde olmayan bazı farklılıklar da dikkat çekmektedir. Reklam filminde konuşulan ifadelerin altyazı ile ekranın altında kayması, reklam içerisinde sosyal medya platformlarına yer verilmesi, söz konusu çalışmayı diğerinden ayıran özelliklerdir. Özellikle reklam içinde sosyal medya platformuna yer verilmiş olmasının; “dijital yerli” olarak ifade edilen ve teknolojinin içine doğan günümüz genç seçmenlerini etkilemek için yapıldığı söylenebilir. Yine diğer reklam filmindekine benzer biçimde, inanç, yaş, sosyo-kültürel bağlamda farklılıkları olan bireylerin reklam filminde yer alması, “eşitlik” kavramının ön plana çıkmasını sağlamaktadır.

Reklam filminin sonunda ise Millet İttifakı’nı meydana getiren tüm siyasal parti liderleri ile CHP’nin İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanları önde, gençlerle çocuklar arkada olacak şekilde hep bir ağızdan “Haydi” ifadelerini kullandıkları görülmüş, buradan da “birlik” ve “gelecek” mesajlarının verildiği anlaşılmıştır.

İki Reklam Filminin Anlatı Yapısına Göre Karşılaştırılması

Çalışma kapsamında analizleri yapılan iki siyasi reklam filminde de hitap edilen kitlenin tüm ülke seçmenleri olduğu anlaşılmaktadır. Her iki reklam filminde de hem kırsal kesimde hem de kent ortamında yaşayan bireylere yer verildiği, bu sayede ülkenin her noktasındaki bireylere vurgu yapıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, yurtdışında yaşayan seçmenlerin her iki reklam filminde de vurgulanmamış olması dikkat çekicidir. “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” isimli reklam filminde var olan düzenin devamının önemi ve bunu XIV. Cumhurbaşkanı adayını Recep Tayyip Erdoğan’ın yapabileceğine vurgu yapılmakta, söz konusu vurgu “yaparsa O yapar” ifadeleriyle anlatı yapısında kendisini göstermektedir. “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde ise rol alan bireylerce var olan düzenin yaşattığı olumsuzluklar ve bunun değişmesinin gerektiği vurgulanırken, değişim için XIV. Cumhurbaşkanı adayını Kemal Kılıçdaroğlu’na net bir yönlendirme görülmemektedir. Bununla birlikte, söz konusu adayın; “Ben Kemal. Geliyorum” ve “Ben Kemal. Sana söz veriyorum” şeklindeki ifadeleri ile izleyen seçmenler üzerinde etki yaratmaya yönelik bir anlatı yapısı kullandığı anlaşılmaktadır.

Her iki reklam filminde de rakip siyasi adaya ve oluşuma yönelik ithamlara yer verildiği tespit edilmiştir. “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filmi içerisinde yer verilen; “Sizce hangisi kazanır? Nefret mi? Aşk mı?” sorusu ile AK Parti ve adayını Recep Tayyip Erdoğan “aşk”, rakip siyasi aday ise “nefret” kavramları ile metaforlaştırılmıştır. Buna karşın, “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde; “O taraf bu taraf, yok ki bunda bir taraf, adalete güzele, taraf olmalı taraf” ifadeleriyle, “kimsenin taraf olmadığını, mutlaka bir taraf olunacak ise adalete ve güzele taraf olunması gerektiği” söylenirken, aynı zamanda adalet vurgusuyla rakip siyasi adaya ithamda bulunduğu anlatı yapısından belirlenmiştir.

“Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filminde, açık alanlarda bir araya gelen farklı yaşlardan bireylerin şarkılar söylemesinin, “birlik-beraberliğin göstergesi” olduğu gerek köy gerekse kent yaşamından sahnelere yer verilmesinin ise Türkiye’nin dört bir köşesinde Recep Tayyip Erdoğan’a olan ilginin ve güvenin yüksek olduğunu vurgulamaktadır. Buna karşın, “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde Millet İttifakı’nı meydana getiren tüm siyasal parti liderleri ile CHP’nin İstanbul ve Ankara Büyükşehir Belediye Başkanları önde, gençlerle çocuklar arkada olacak şekilde hep bir ağızdan “Haydi” ifadelerini kullandıkları görülmüş, buradan da “birlik” ve “gelecek” mesajlarının verildiği anlaşılmaktadır.

Tüm bu bahsedilen analizlerden hareketle, iki siyasi reklam filminin karşılaştırmaları Tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo.2: Araştırma Kapsamında Analizleri Yapılan İki Reklam Filminin Anlatı Yapısına Göre Karşılaştırmaları

No	Reklam Filmleri	
	Aşkınan Çalışan Yorulmaz	Haydi Türkiye!
1	Hitap edilen kitle oy kullanacak tüm seçmenlerdir. Buna karşın, reklam filminde yurtdışından oy kullanacaklara yönelik bir hitapla karşılaşılmamıştır.	Hitap edilen kitle oy kullanacak tüm seçmenlerdir. Buna karşın, reklam filminde yurtdışından oy kullanacaklara yönelik bir hitapla karşılaşılmamıştır.
2	Reklam filmi, var olan düzenin devamının önemi ve bunu XIV. Cumhurbaşkanı adayı Recep Tayyip Erdoğan'ın yapabileceğine odaklanmıştır. "Yaparsa O yapar" ifadeleriyle gösterilmiştir.	Reklam filminde, var olan düzenin yaşattığı olumsuzluklar ve bunun değişmesinin gerektiği vurgulanmış, buna karşın bireyler tarafından bu değişim için Kemal Kılıçdaroğlu'na yönlendirme yapılmamıştır. Bununla birlikte, Kemal Kılıçdaroğlu'nun kendi sesinden ifade ettiği "Ben Kemal. Geliyorum" ve "Ben Kemal. Sana söz veriyorum" şeklindeki sözlerle seçmenler üzerinde etki oluşturulması hedeflenmiştir.
3	"Sizce hangisi kazanır? Nefret mi? Aşk mı?" sorusu ile AK Parti ve adayı olan Recep Tayyip Erdoğan "aşk", rakip siyasi aday ise "nefret" kavramları ile metaforlaştırılmıştır.	"O taraf bu taraf, yok ki bunda bir taraf, adalete güzele, taraf olmalı taraf" ifadeleriyle, "kimsenin taraf olmadığını, mutlaka bir taraf olunacak ise adalete ve güzele taraf olunması gerektiği" söylenirken, aynı zamanda adalet vurgusuyla rakip siyasi adaya ithamda bulunulmuştur.
4	"Birlik-beraberlik" vurgusu, Recep Tayyip Erdoğan'a olan güven ve ilgi ön plandadır.	"Birlik", "gelecek", "eşitlik" ve "adalet" vurguları ön plandadır.
5	"Çalışma", "icraat", "aşk" ifadeleri ile var olan düzenin devamlılığının, bugüne kadar yapılan çalışmaların önemine vurgu yapılmıştır.	"Usanma", "başarısızlık", "değişim", "gelecek" ifadeleriyle de değişimin öneminin ve zamanının gelmiş olmasının vurgulandığı görülmektedir.

Araştırma kapsamında belirlenmiş olan siyasal reklamların hedef kitlesine ilişkin analizler sonucu elde edilen bulgular ve sonrasında yapılan karşılaştırmalar aşağıda sunulmuştur.

Hedef Kitle

"Aşkınan Çalışan Yorulmaz" Reklam Filminin Hedef Kitle

XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim süreci için hazırlanmış olan reklam filminin temel hedef kitlesi yurdun dört bir yanında oy kullanacak olan seçmenlerdir.

Bununla birlikte, yurtdışında bulunup, söz konusu seçim sürecinde oy kullanacak seçmenler reklam filminde hedef alınmamıştır. Yurt genelinde ise özellikle inanç, cinsiyet, yaş ve köy/kent değişkenleri fark etmeksizin, tüm seçmen kitlesine hitap edilen bir reklam filminin hazırlandığı görülmektedir.

“Haydi Türkiye!” Reklam Filminin Hedef Kitlesi

XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Millet ittifakı tarafından hazırlanmış olan reklam filminin hedef kitlesi de diğer reklam filminde olduğu gibi, yurt genelinde oy kullanacak olan seçmenler olarak belirlenmiştir. Diğer reklam filmine benzer biçimde, yurtdışından oy kullanacak olan seçmenler, reklam filminde hedeflenmemiştir. Film kapsamında farklı yaş gruplarına yoğunlaşıldığı görülmesine karşın, ağırlıklı olarak gençlere odaklanıldığı görülmektedir. Zira reklam filmine göre var olan düzende önemli sorunlar vardır ve eğer bu sorunlar düzeltilmez ise gelecekte daha da artarak etkisini gösterecektir. Bu sorunların çözüm noktasında da en önemli destek, geleceğin sahibi olan gençler olarak görülmüştür.

İki Reklam Filminin Hedef Kitleye Göre Karşılaştırılması

Araştırma için belirlenen ve analizleri yapılan her iki siyasi reklam filminde de hedef kitlenin yurt genelindeki seçmenler olması şartı olmaksızın birlikte, her iki filmde de yurtdışında yaşayan ve oy kullanma hakkına sahip seçmenlerin düşünülmemiş olması dikkat çekici bir bulgudur. Bununla birlikte, her iki reklam filminde de cinsiyet, yaş, inanç, köy/kent ayrımının gözetilmeden eşitlik ilkesine vurgu yapılması dikkat çekerken, bilhassa “Hadi Türkiye!” reklam filminde gençlerin biraz daha fazla vurgulandığı tespit edilmiştir.

Anlamlandırma

“Aşkının Çalışan Yorulmaz” Reklam Filminin Anlamlandırması

“Aşkının Çalışan Yorulmaz” reklam filmindeki anlamlandırmalara katkı sunan "temel karşıtlıklar" başlıklı Tablo 3, aşağıda sunulmuştur.

Tablo.3: “Aşkının Çalışan Yorulmaz” Reklam Filminde Yer Verilen Temel Karşıtlıklar

Yaşlı Kadın	Genç Kadın/Kız
Başı Kapalı (Türbanlı) Kadın	Başı Açık Olan Kadın
Geleneksel	Çağdaş
Yaşlı Adam	Genç Adam/Erkek
Köy	Şehir

Söz konusu reklam filmine katkıda bulunan “Gösteren-Gösterilen Şeması”nı içeren Tablo 4 ise aşağıda sunulmuştur.

Tablo.4: “Aşkının Çalışan Yorulmaz” reklam filmi için “Gösteren-Gösterilen Şeması”

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
İnsan	Yaşlı Kadın/Adam	Gelenek
İnsan	Genç Kız/Erkek/Çocuk	Gelecek
Nesne	Geleneksel Türk Müziği Çalgıları	Gelenek/Görenek/Kültür
İnsan	Şarkılar Söyleyen Topluluk	Birlik-Beraberlik
Doğa	Farklı Bölgelerden Coğrafi Manzaralar	Çeşitlilik, Zenginlik
Nesne	Elde Tutulan Çiçek	Mutluluk, Beklenti
Doğa	Yeşil Alanlar	Doğallık
Nesne	Yöresel Giysiler	Gelenek/Görenek/Kültür
Doğa	Deniz	Güç
Nesne	Cami	Maneviyat
Nesne	Uçak	Gelecek-Umut
Nesne	Tünel	İcraat
İnsan	Slogan “Aşkının Çalışan Yorulmaz”	Çalışkanlık, Devamlılık, Güç
Nesne	Lider Fotoğrafi	Otorite

“Haydi Türkiye!” Reklam Filminin Anlamlandırması

“Haydi Türkiye!” reklam filmindeki anlamlandırmalara katkı sunan "temel karşıtlıklar" başlıklı Tablo 5, aşağıda sunulmuştur.

Tablo.5: “Haydi Türkiye!” Reklam Filminde Yer Verilen Temel Karşıtlıklar

Köy	Şehir
Yaşlı Kadın	Genç Kadın/Kız
Yaşlı Adam	Genç Adam/Erkek
Başı Açık Olan Kadın	Başı Kapalı (Türbanlı) Kadın
Geleneksel	Çağdaş
Problem	Çözüm

Söz konusu reklam filmine katkıda bulunan “Gösteren-Gösterilen Şeması”nı içeren Tablo 6 ise aşağıda sunulmuştur.

Tablo.6: “Haydi Türkiye!” reklam filmi için “Gösteren-Gösterilen Şeması”

Gösterge	Gösteren	Gösterilen
insan	Üzgün Vatandaş	Bıkkınlık, Usanma
insan	Yaşlı Kadın/Adam	Gelenek
insan	Engelli Birey	Bir Olma
insan	Genç Kız/Erkek/Çocuk	Gelecek-Umut
Nesne	Sosyal Medya	Gençlik
Nesne	Geleneksel Türk Müziği Çalgıları	Gelenek/Görenek/Kültür
insan	Şarkılar Söyleyen Topluluk	Birlik-Berberlik
Doğa	Farklı Bölgelerden Coğrafi Manzaralar	Çeşitlilik, Zenginlik
Doğa	Yeşil Alanlar	Doğallık
Nesne	Yöresel Giysiler	Gelenek/Görenek/Kültür
Doğa	Deniz	Güç
insan	Slogan “Haydi Türkiye!”	Değişim, Oy Vermenin Önemi
Nesne	Lider Fotoğrafı	Otorite

İki Reklam Filminin Anlamlandırılmaya Göre Karşılaştırılması

Araştırma kapsamında analizleri gerçekleştirilen iki reklam filminde gerek temel karşıtlıklar gerekse gösteren-gösterilen şemaları bakımından benzer anlamlandırma yapılarına sahip oldukları, buna karşın, bilhassa sloganlarda farklılaştıkları görülmektedir. “Cami” ve “tünel” “Aşkına Çalışan Yorulmaz” reklam filminde farklı gösterenler olarak dikkat çekerken, “engelli birey” ve “sosyal medya” da “Haydi Türkiye!” reklam filminde farklı gösterenler olarak tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulardan hareketle, iki reklam filminin anlamlandırmaya göre karşılaştırmasını gösterir Tablo 7, aşağıda sunulmuştur.

Tablo.7: Araştırma Kapsamında Analizleri Yapılan İki Reklam Filminin Anlamlandırmaya Göre Karşılaştırmaları

	Reklam Filmleri	
	Aşkına Çalışan Yorulmaz	Haydi Türkiye!
Ortak Anlamlandırmalar	Birlik-Beraberlik, Gelenekler, Gelecek, Umut, Zenginlik, Doğallık ve Otorite gösterilenleri	Birlik-Beraberlik, Gelenekler, Gelecek, Umut, Zenginlik, Doğallık ve Otorite gösterilenleri
Farklı Anlamlandırmalar	“Cami” göstereni ile maneviyat, “Tünel” göstereni ileyse icraat göstereni anlamlandırılmaktadır. “Yaparsa O yapar” ve “Şimdi tam zamanı” slogan gösterilenleri ile “düzenin devamı, Recep Tayyip Erdoğan’a güven” anlamlandırılmaktadır.	“Engelli Birey” göstereni ile birliktelik ile farklılıklara hoşgörü, “Sosyal Medya” göstereni ileyse gençlik ve gelecek gösterilenleri anlamlandırılmaktadır. “Ben Kemal. Geliyorum” ve “Ben Kemal. Sana söz veriyorum” slogan gösterilenleri ile “düzenin değişimi, oy vermenin önemi” anlamlandırılmaktadır.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Demokratik politik hayatın süreçlerinden olan seçimler kapsamında, seçmenlerin ikna edilebilmesine ilişkin stratejilerde de önemli değişiklikler gözlemlenmektedir. Seçmenler; politik bilgi açısından daha fazlasını öğrenme gereksinimi hissetmekte, siyasal partilerin veya siyasi adayların vaatlerini, projelerini ve görüşlerini öğrenebilmeyi arzu etmektedir. Bu bağlamda, “siyasal reklamcılık” farklı ve yeni boyutları ile siyasal partilerin veya siyasi adayların seçmen kitlelerine erişerek onları ikna edebilmek, seçimlerini kendilerinden yana kullanmalarını sağlayabilmek için daha etkili ve yoğun bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır.

Siyasal reklam filmleri, siyasi seçim süreçlerinde bilhassa seçmenleri ikna noktasında kullanılmakta olan diğer araçlardan farklı bir ehemmiyettir. Siyasal reklam filmlerinde; müzik, ses, görüntü ve benzeri öğelerin birlikte kullanılması sebebiyle, reklamların seçmenler üzerinde çok yönlü bir tesiri bulunmaktadır. Bilhassa televizyonlarda siyasal reklamların kullanılmasına izin verilmesi ve yeni medya teknolojilerinde yaşanmakta olan gelişmeler ile beraber siyasal partiler, seçim dönemleri içerisinde farklı konu ve temaları ele almakta olan çok sayıda siyasal reklam filmini hazırlamakta ve seçmenleri bu şekilde ikna etmek için çaba sarf etmektedir (Doğan, 2015: 266).

Siyasal reklamların farklı seçmenler üstünde farklı tesirleri olabilmektedir. Buna karşın, kararsız konumdaki seçmenler üstünde etkisinin daha fazla olduğu şeklinde yaygın bir görüş de bulunmaktadır. Bu bağlamda siyasal reklamlar, yapılan seçim süreçlerinde siyasal partilerin türlü konulardaki fikirlerini, projelerini, vaatlerini ve hizmetlerini seçmen kitlelerine aktararak, kampanya süreci içerisindeki öteki çalışmaların ve siyasi ifadelerin tamamlayıcı bir ögesi şeklinde kullanılmaktadır. XIV. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde yayınlanmış olan siyasal reklamların da bu bağlamda hazırlanmış reklamlar olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde Cumhur İttifakı adayı Recep Tayyip Erdoğan ile Millet İttifakı adayı Kemal Kılıçdaroğlu için hazırlanmış ve gerek televizyonlarda gerekse Youtube platformunda yayınlanmış olan siyasal reklamlar göstergebilimsel analizleri yapılarak karşılaştırılmıştır.

Her iki reklam filmi süre bakımından karşılaştırıldığında; “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” isimli reklam filminin 2 dakika 15 saniye uzunlukta olduğu, buna karşın “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminin ise 1 dakika 49 saniye uzunlukta olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle Youtube platformundaki yayınlanma tarihleri incelendiğinde ise “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” isimli reklam filminin 10.05.2023 tarihinde, “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminin ise 04.05.2023 tarihinde yayına girdiği belirlenmiştir.

Amaçlar açısından karşılaştırıldığında; “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” isimli reklam filminde var olan düzenin devamı, icraatlar ve yapılacakların ancak Recep Tayyip Erdoğan ile gerçekleştirilebileceğinin vurgulanması amaçlanırken; “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde var olan düzenin yaşattığı olumsuzluklar, bıkkınlık, değişimin gerekliliği ve bunlar için de sandığa gidip oy kullanılması gerektiği amaçlanmıştır.

“Aşkınan Çalışan Yorulmaz” isimli reklam filminde müzik ve şarkılar ön plana alınmış ve film boyunca dört farklı şarkı kullanılmıştır. Bu dört şarkı geçmiş yıllarda Ak Parti seçim kampanyalarında ve siyasal reklamlarında kullanılan eski şarkılardır. “Aşkınan Çalışan Yorulmaz” reklam filminin daha az görüntülenmesinin bundan dolayı olduğu söylenebilir. “Haydi Türkiye!” isimli reklam filminde ise sosyal medya platformları ön plana çıkartılmış ve aday olan Kemal Kılıçdaroğlu’nun sosyal medyadan paylaşımı sahnelenmiştir.

Siyasal reklamlar, seçmenlerin davranışlarına doğrudan tesir edebilmeyi hedeflemektedir. Yukarıda ifade edilen sonuçlardan hareketle siyasal reklam filmlerinin ikisinin de hedeflemiş olduğu kitlelerin görüş ve duygularını harekete geçirecek nitelikte olduğu söylenebilir.

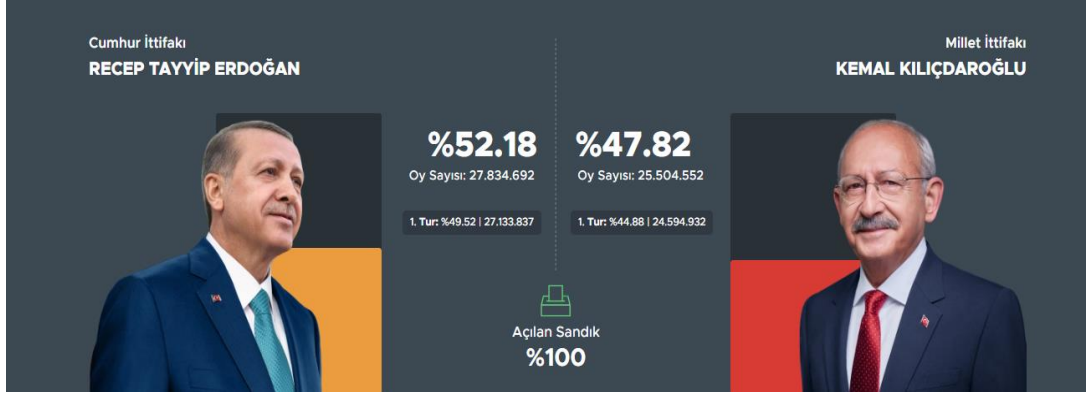
Siyasal reklamlar, seçmenlerin oy kullanma davranışlarını önemli düzeylerde yönlendirmekte ve etkilemektedir. Bu bağlamda da siyasi partiler veya siyasi adaylar seçmenlerin ilgilerini üzerlerine çekmek, mesajlarını etkili bir biçimde seçmenlere ulaştırabilmek amacıyla siyasi reklamlardan faydalanmaktadır. Bu araştırma kapsamında incelenen iki siyasi reklam filminde gerek amaç gerek kullanılan sloganlar gerekse anlatı yapısı açısından farklılıklar ortaya konmuştur. Reklam filmlerinin süresi bakımından “Aşkının Çalışan Yorulmaz” reklam filminin daha uzun olduğu, buna karşılık Youtube platformunda görüntülenme sayısı olarak “Haydi Türkiye!” reklam filminin daha fazla sayıya ulaştığı tespit edilmiştir. “Aşkının Çalışan Yorulmaz” reklam filminin Youtube platformundaki görüntülenme sayısı 139.997’dir. “Haydi Türkiye!” reklam filminin Youtube platformundaki görüntülenme sayısı ise 616.940’tır. XIV. Cumhurbaşkanlığı seçim sonuçlarından hareketle, seçim sonuçları ve Youtube platformunda yer alan söz konusu reklamların görüntülenme sayıları ters orantılıdır. Sonuç olarak, siyasi reklamların beğenilmesi ya da fazlaca izlenmesi seçim sonuçlarının daha fazla ilgi duyulan reklamın sahibini iktidara taşıyacağı anlamına gelmemektedir. Nitekim söz konusu seçim sonuçları da bu düşünceyi destekler niteliktedir. 14.05.2023 günü gerçekleştirilen XIV. Cumhurbaşkanlığı seçiminin birinci tur sonuçları Şekil 21’de gösterilmiştir.

Şekil.21: XIV. Cumhurbaşkanlığı Seçimi İlk Tur Sonuçları (Anadolu Ajansı, 2023)



Yapılan oy verme işlemlerinin ardından %50 barajını aşan herhangi bir aday olmaması sebebiyle söz konusu seçimler ikinci tura kalmıştır. 28.05.2023 tarihinde gerçekleştirilmiş olan ikinci tur seçim sonuçları ile Şekil 22’de sunulmuştur.

Şekil.22: XIV. Cumhurbaşkanlığı Seçimi İkinci Tur Sonuçları (Anadolu Ajansı, 2023)



Şekil 22’de de görüleceği üzere, 28.05.2023 tarihinde gerçekleştirilen XIV. Cumhurbaşkanlığı seçimi ikinci turu sonucunda Recep Tayyip Erdoğan, geçerli oyların %52,18’ini alarak Cumhurbaşkanı olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere, sosyal medya platformlarından reklam filmlerinin görüntülenme sayıları, doğrudan sonuçlar üzerinde bir etki yapmamıştır. Bununla birlikte, her ne kadar siyasal reklamların seçim sonuçları üzerindeki doğrudan etkisinin ölçülmesi mümkün olmasa da çalışma kapsamında incelenen reklamlarda yer alan; “otorite”, “birlik-beraberlik”, “maneviyat”, “güç” gibi gösterilenlerin seçmen üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Son olarak, bu çalışmada her iki siyasal reklam filmine ilişkin yapılan analizlerin detaylı incelenmiş olması ve sonraki seçim dönemlerinde bu analizlerden hareketle yeni siyasal reklam filmleri hazırlanması, siyasal reklamların hedeflerine ulaşmaları bağlamında değerli olacaktır.

KAYNAKÇA

Akay, Rafet Aykut (2012), *Siyasal İletişim Danışmanı* (Ankara: Nobel Yayınları).

Akgül, Merve (2016), “Bir Siyasal İletişim Yöntemi Olan Siyasal Reklamların Göstergibilimsel Olarak Analizi Ak Parti/Chp/Mhp Örneği”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9 (42): 1314-1328.

Akyüz, Selman ve Mete Kazaz (2015), “Siyasal Reklamcılıkta Göstergelerin Kullanımı ve Kültürel Kodlar: 2014 Cumhurbaşkanlığı Seçimlerinde Recep Tayyip Erdoğan’ın Fors Reklam Filmi Üzerine Bir İnceleme”, *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3 (2): 206-225.

Aydın, Bayram Oğuz ve Betül Süslen (2018), “Siyasal Reklamın Göstergebilimsel Yöntemle Analizi: CHP 2017 Halkoylaması Reklam Filmi Örneği”, Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 18 (2): 20-36.

Anadolu Ajansı (2023), “Cumhurbaşkanlığı 2.Tur Seçimi - 28 Mayıs 2023 Sonuçları”, <https://secim.hurriyet.com.tr/28-mayis-2023-secimleri/secim-sonuclari/> (31.05.2024)

Anadolu Ajansı (2023), “Cumhurbaşkanı Seçimi Türkiye Geneli Sonuçları”, <https://secim.hurriyet.com.tr/14-mayis-2023-secimleri/cumhurbaskanligi-secim-sonuclari/> (31.05.2024).

Aziz, Aysel (2013), Siyasal İletişim (Ankara: Nobel Yayıncılık).

Balcı, Şükrü (2006), Negatif Siyasal Reklamlarda İkna Edici Mesaj Stratejisi Olarak Korku Çekiciliği Kullanımı (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Balcı, Şükrü ve Enes Bal (2008), “22 Temmuz 2007 Genel Seçimleri’nde AKP ve CHP Reklamları: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 33: 74.

Barthes, Roland (2009), Göstergebilimsel Serüven (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları) (Çev. Mehmet Rifat, Sema Rifat)

Candan, Gizem (2020), “Glokalizasyon Bağlamında Netflix Reklamları: Göstergebilimsel Bir Analiz”, Medya ve Kültürel Çalışmalar Dergisi, 2 (1): 3-15.

Cömert, Nil (2019), “Siyasal İkna ve Anlam Yaratma Aracı Olarak Siyasal Reklam”, Kutlu, Ömer (Der.), Yeni Nesil Reklamcılık (Ankara: Detay Yayıncılık): 281-309.

Dağtaş, Banu (2003), Reklamı Okumak (Ankara: Ütopya Yayınları).

Devran, Yusuf (2003), Siyasal Kampanya Yönetimi: Mesaj, Strateji ve Taktikler (İstanbul: Odak İletişim).

Doğan, Adem (2015). “Siyasal Reklamlarda ‘Millet’ Teması: Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 30 Mart Yerel Seçimi Örneği”, Turkish Studies, 10 (2): 249-268.

Doğan, Adem ve Ayşegül Aslantaş (2015), “Bir İkna Yöntemi Olarak Siyasal Reklamlarda Millet ve Hizmetin Temsili”, Akademik Bakış Dergisi, 47: 35-52.

Doğan, Adem ve Göksel Göker (2013), Siyasal İletişim Araştırmaları (Ankara: Nobel Yayınları).

Eroğlu-Yalın, Bahar (2006), “Siyasal İletişimin Reklam Boyutuna İlişkin Kuramsal Bir İnceleme”, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 25: 169–180.

Fiske, John (2003), İletişim Çalışmalarına Giriş (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları) (Çev. Süleyman İrvan).

Göker, Göksel ve Adem Doğan (2010), “Yerel Seçimlerde Aday Merkezli Siyasal Reklamlar Elazığ Örneği”, E-Journal of New World Sciences Academy, 5 (3): 384-397.

Güleryüz, Halit (2023), Siyasal İletişim Enstrümanı Olarak Siyasal Reklam Filmleri: 31 Mart Yerel Seçimlerinde Sosyal Medyada Yayınlanan Siyasal Reklam Filmlerinin Göstergibilimsel Analizi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü).

Hall, Stuart (2017), Temsil Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları (İstanbul: Pinhan Yayıncılık) (Çev. İdil Dündar).

Kaid, Lynda Lee (2004), “Political Advertising”, Kaid, Lynda Lee (Der.), Handbook of Political Communication Research (USA: Lawrence Erlbaum Associates): 156.

Kaid, Lynda Lee (2008), “Political Advertising”, Kaid, Lynda Lee ve Christina Holtz-Bacha (Der.), Encyclopedia of Political Communication (USA: Sage Publications): 564.

Kalender, Ahmet (2005), Siyasal İletişim Seçmenler ve İkna Stratejileri (Ankara: Çizgi Kitabevi).

Kılıçaslan, Emine (2011), Siyasal İletişim İdeoloji ve Medya İlişkisi (İstanbul: Kriter Yayınları).

Öz Pektaş, Hatice (2017), “TV Reklamlarında Göstergibilimsel İnceleme ve Türk Hava Yolları *Hayal Edince* Reklam Filminin Çözümlemesi”, The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 7 (2): 226-238.

Saussure, Ferdinand (2014), Genel Dilbilim Yazıları (İstanbul: İthaki Yayıncılık) (Çev. Savaş Kılıç).

Semetko, Holli (2002), “Election Campaigns and Media Effects”, Reina Schement, Jorge (Der.), Encyclopedia of Communication and Information (USA: Gale Group Thomson Learning): 284-290.

Şeker, Tülay ve Mustafa İşliyen (2012), “2011 CHP Seçim Reklamı Bağlamında Siyasal Reklamcılığın İzleyiciler Üzerindeki Etkilerine Yönelik Alımlama Analizi”, Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 32: 327-350.

Turan, Mehmet (2012), “Gazetelerde Yayınlanan Siyasi Karikatürlerin Göstergibilimsel Çözümlemesi: 2011 Genel Seçimleri Örneği”, Selçuk İletişim, 7 (2): 121-138.

Uçak, Aziz (2023), Siyasal İletişimde Anlatı İnşası: 2018 Cumhurbaşkanlığı Seçiminin Siyasal Reklam Filmleri Üzerine Bir İnceleme (Yayımlanmamış Doktora Tezi) (İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Uztuğ, Ferruh (2004), Siyasal İletişim Yönetimi: Siyasette Marka Yaratmak (İstanbul: Mediacat Yayınları).

alternatif politika

Yayın İlkeleri

I. Genel Kurallar

1.Dergiye gönderilen yazılar başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Yazıların uzunluğu 10.000 sözcüğü geçmemelidir. Makaleler için alt sınır 6000 sözcüktür. Yazılar yayımlanmak üzere kabul edildiğinde Alternatif Politika Dergisi bütün yayın haklarına sahip olacaktır.

2.Yazarlar ayrı bir Word dosyasında unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri, telefon numaraları, e-posta adresleri ve ORCID ID (<http://orcid.org>) bilgilerini bildirmelidir.

3.Dergiye verilecek yazılar Yayın Kurulu'nca ilk değerlendirilme yapıldıktan sonra en az iki hakeme gönderilecek, hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda yazının basılmasına, rapor çerçevesinde düzeltilmesine, yazının geri çevrilmesine ya da üçüncü bir hakeme gönderilmesine karar verilecek ve durum yazara en kısa sürede bildirilecektir. Yayımlanmayan yazılar yazara geri gönderilmeyecektir.

4.Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltmenin en geç 1 ay içerisinde yapılarak Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

5.Alternatif Politika Dergisi'nin yazı dili Türkçe olmakla birlikte İngilizce dilinde de yazılar yayımlanmaktadır. Yazı bu dillerden hangisinde yazılmış olursa olsun ortalama 150 sözcükten oluşan Türkçe ve İngilizce özetler de yazının başına eklenerek gönderilmelidir. Aynı şekilde, hangi dilde yazılmış olursa olsun yazının başlığının Türkçe ve İngilizce olarak yazıya eklenmesi, ayrıca yine Türkçe ve İngilizce olarak 5 anahtar sözcüğün belirtilmesi gerekmektedir.

6.Yazarlardan herhangi bir ücret talep edilmemekte veya yazarlara telif ücreti ödenmemektedir.

7.Yazılar MS Office Word dosyası olarak (.doc ya da .docx halinde) **alternatifpolitika@gmail.com** adresine gönderilmelidir.

8.Yayımlanan çalışmaların bilim ve dil bakımından sorumluluğu yazarlara ait olup bu konuda dergi editörlüğü sorumlu tutulamaz.

II. Yazım Kuralları

1.Yazı, MS Office Word formatında, 1.5 satır aralığında, ana bölümlerinde, özet ve kaynakçada 12 punto; dipnot ve tablo gibi bölümlerinde ise 10 punto harf büyüklüğünde ve Times New Roman karakterinde yazılmalıdır.

2.Sayfa yapısı, tüm kenarlardan 2.5 cm kenar boşluğu olacak şekilde ayarlanmalıdır.

3.Yazının giriş bölümüne numara verilmemelidir. İzleyen bölümler yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde numaralandırılmalıdır.

III. Referanslar, Dipnot ve Kaynakça

Metinde dipnot uygulaması yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır, kaynakça metnin sonuna aşağıda belirtilen kurallara uygun olarak eklenmelidir.

Metin içinde yapılacak referanslar ayraç içinde gösterilecektir. Kaynakça da bu referans sistemine uygun olarak hazırlanacaktır. Aşağıda farklı nitelikteki kaynakların metin içindeki referanslarda ve kaynakçadaki yazılış biçimleri örneklerle gösterilmiştir:

a) Tek yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Wendt, 2012: 85).

Aynı yazarın, aynı yıl birden fazla eserine referans yapılması durumunda: (Wendt, 2012a: 85); (Wendt, 2012b: 40).

Kaynakçada: Wendt, Alexander (2012), Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi (İstanbul: Küre Yayıncılık) (Çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer Ihlamur Öner).

Metin içindeki referans (makale): (Waterbury, 1991: 15).

Kaynakçada: Waterbury, John (1991), “Twilight of State Bourgeoisie”, International Journal of Middle Eastern Studies, 23 (1): 1-17.

b) İki yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Balibar ve Wallerstein, 2000: 67).

Kaynakçada: Balibar, Etienne ve Immanuel Wallerstein (2000), Irk Ulus Sınıfı (İstanbul: Metis Yayınları) (Çev. Nazlı Ökten).

Metin içindeki referans (makale): (Sina ve Soyer, 1998: 108).

Kaynakçada: Sina, Zeynep ve Serap Soyer (1998), “Sosyolojik Açıdan Kooperatifçilik Teorisinin Niteliğine İlişkin Düşünceler”, Amme İdaresi Dergisi, 31 (3): 103-117.

c) İkiyden çok yazarlı kitaplar ve makaleler:

Metin içindeki referans (kitap): (Gönlübol vd., 1996: 45).

Kaynakçada: Gönlübol, Mehmet, Haluk Ülman, Ahmet Şükrü Esmer, Cem Sar, Duygu Sezer, Oral Sander ve Ömer Kürkçüoğlu (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası, 1919-1995 (Ankara: Siyasal Kitabevi).

İkiyden çok yazarlı makaleler de yukarıdaki örneğe göre kaynakçada yer alacak ve referanslar da bu örneğe göre yapılacaktır.

d) Derleme yayınlar içinde yer alan makaleler:

Metin içindeki referans: (Riddell, 1994: 53).

Kaynakçada: Riddell, Peter (1994), “Major and Parliament” , Kavanagh, Dennis ve Anthony Seldon (Der.), The Major Effect (London: Macmillan): 46-63.

Metin içindeki referans: (Geray, 1992: 236).

Kaynakçada: Geray, Cevat (1992), “Çevre İçin Eğitim”, Keleş, Ruşen (Der.), İnsan Çevre Toplum (Ankara: İmge): 223-240.

e) Kurum yayınları:

Metin içindeki referans: (DPT, 1989: 145).

Kaynakçada: DPT (1989), Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1990-1994 (Ankara).

f) İnternet kaynakları:

Metin içindeki yollamada: (Çubukçu, 2009).

Kaynakçada: Çubukçu, Mete (2009), “Bu Kimin Zaferi?”, <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/473346.asp> (15.06.2010).

Metin içindeki yollamada: (Dışişleri Bakanlığı, 2010).

Kaynakçada: Dışişleri Bakanlığı (2010), <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> (16.06.2010).

g) Bunların dışında adı uzun çeşitli resmi yayınlara ya da mevzuata metin içinde yapılacak yollamalarda kısaltmalar kullanılmalıdır. Örneğin Devlet Memurları Kanunu için DMK, Ateşli Silahlar ve Bıçaklar Hakkında Kanun için ASBHK gibi.

h) Dipnotlar, referans verme dışındaki açıklamalar için kullanılmalıdır.

alternatif politika

Alternatif Politika

İletişim İçin

Adres: Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü, Merkez/BOLU

Tel: 0374 254 1000-1423

Web: <https://alternatifpolitika.com>

Dergipark: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ap>

E-posta: alternatifpolitika@gmail.com

E-ISSN: 1309-0593